

४६५

CHIN DESH

CONTAINING

A SUCCINCT VIEW

OF THE

Moral and Social Character,
Manners, Customs, Language and
Religion of its inhabitants

BY

H. K. DHABHAR

(Three years' resident in China.)

Bombay:

PRINTED AT RANINA'S UNION PRESS.

1892.

"All rights reserved."

૪૯૯૫

ચીન દેશ

જેમાં

એ દેશના લોકોની ચાલ ચલણ, રીવાજ, રીત, ભાષા,
ધર્મ વગેરે વગેરેનો ટુંક હેવાલ આપેલો છે.

રચનાર

હોરમજી ખરશેદજી ધાભર

(ચીન દેશનો ત્રણ વરસનો રહીસ)

અંખર્ષ,

જ્ઞા. રૂ. રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપું છે.

૧૮૯૨:

કિંમત રૂ. ૧.

“आ पुस्तक संबन्धी सर्वे हक रचनारे स्वाधिन राप्प्याछि.”

શેઠ કુરામજી દીનશાજી પીતીત, જી. પી.

એઓ

કેળવણીના વધારા માટે હીત ધરાવે છે

તથા

પોતાના માનવંતા મુરખી સર દીનશાજી
માણેકજી પીતીત, બેરોનેટને પગલે ચાક્ષી
દેશીઓનાં લાયક કામોને ઉત્તેજન આપે છે

તેનાં માનમાં

આ પુસ્તક તેના રચનારે એઓને

અર્પણ કર્યું છે.

દીખાવ્યો.

આ નાનું પુસ્તક પ્રજાની સેવામાં મૂકવાનો માર્ગ હેતુ ઐટલોજ છે કે જે દેશ સાથે આપણા લોકો આજ લાંબો વખત થયો વેપાર ચલાવતા આપ્યા છે જેથી આપણા લોકોને અત્યંત લાભ મળ્યો છે ને હજી મળે છે, તે દેશના હેવાલથી સર્વે જાણે માહિતગાર થવું જોઈએ. ચીન દેશના વેપારથી આપણા લોકો જેટલા ધનવાન થયા છે તેટલા દુન્યાના બીજા કોઈપણ દેશો સાથે વેપાર કરતાં થયા નથી. પેહેલાં એ દેશ સાથે ઘણા ખરા પારસીઓજ વેપાર કરતા હતા, પણ હાલમાં એ દેશ સાથે બાજી તથા વોહોરા પણ બોહોજો વેપાર ચલાવે છે. તેઓ પણ ઘણા તાલેવાન થયા છે. ચીન દેશ જેવો વેપારનો બીજો મૂલક દુન્યાના કોઈપણ ભાગમાં મળવાનો નથી.

પારસી ટોળો જે હાલમાં પોતાનાં નામ તથા કામ માટે દુન્યામાં ગર્વિષ્ટ છે તે આપણા પેહેલા બેરોન્ટ સર જમશેદજી જીજીભાઈની બાદશાહી સખાવતને લીધેજ છે. તે માનવંત શેઠ રાક્ષસી પુંજી મેળવવાને શક્તીવાન થયા હતાં તે માત્ર ચીન દેશના વેપારના પ્રતાપથીજ હતા.

એ દેશ વિશે અંગ્રેજીમાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકો છપાયાં છે ને છપાતાં જાય છે; એવાં પુસ્તકોને અંગ્રેજો મોટી મદદ કરે છે. ગુજરાતી ભાષામાં એવાં પુસ્તકો ગ્રામીણ

પાયલાં નથી. ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં શેઠ કાવરાજી સોરાખજી કાવરાજી પટેલે એ દેરા વિશે બે મોટાં દળદાર પુસ્તકો રચ્યાં હતાં પણ તેમને જોઈએ એટલા આસરે પ્રજા તરફથી નહીં મળ્યો હતો તેથી તેમને નુકશાન ખમવું પડ્યું હતું. તે વખતે વાંચવાનાં ઝાઝો શાખ આપણાં લોકોમાં ઉત્પન્ન ન થયેલો હતો તેથી તે શેઠની ચોપડી ખાતી નહીં હશે. પણ હાલમાં તે વખત બદલાઈ ગયો છે; ધરે ધર કાહાણી, કીશા તથા વારતાઓની ચોપડીઓ વાંચવાનાં બેહદ શાખ વધી ગયો છે તેથી હું આશા રાખું છું જે આ પુસ્તકને ઘટતો આસરો મળશે.

આ પુસ્તકમાં લખેલી સર્વે ખીના મેં પોતે મારા મગજમાંથી ઉપજાવી કાઢી નથી. કેટલીક ખાખતો અંગ્રેજી ગ્રંથોમાંથી લીધી છે, કેટલીક ખાખતો ચીના ગૃહસ્થાને પૂછીને લખી છે ને કેટલીક એ દેશમાં મેં નજરે જોયલી લખી છે.

પુસ્તકમાં લખેલી કેટલીક ખીના ચીન દેશમાં રહી આવેલા કેટલાક ગૃહસ્થાને અતિશયોક્તિની તથા જુઠી લાગશે; પણ પોતે જે ગામમાં રહેલા હોય ત્યાં કેટલીક રીત બાત અથવા રીવાજ નહીં ચાલતો હોય તેથી એમ ન સમજવું જે આખા દેશમાં તે રીત બાત કે રીવાજ જાહી હશે. ચીન દેશ બહુ મોટો છે. જુદે જુદે ઢોકાણોની રાહ, રસમ, ક્રિયા વગેરેમાં થોડા કે ઘણા ફરક રહે છે.

હું આશા રાખું છું જે આ ચોપડી શાખીન વાંચનારને મનપસંદ થઈ પડશે.

છેલ્લે મને મોટો આસરો આપનારા મારા સ્ત્રીનના બાઈબંધાનો તેમાં મૂખ્ય કરી કનતાન શહેરના માત્ર ગ-ણતીના દજન પારસી બાઈઆએ ૧૫૦ ચોપડીની નકલ ખરીદ કરી મને મોટી મદદ કરી છે તેમનો મોટો ઉપકાર માનું છું.

હો. ખ. ધાબર

મુંબઈ, જુન ૧૮૯૨.

અનુક્રમણિકા.

	પૃષ્ઠ.
દેશનું વર્ણન	૧
અતી	૩
શહેરની ખાંધણી	૫
રાજ	૧૨
ફાજ	૨૪
ન્યાય	૨૮
સજા	૩૦
સીવાજ	૩૭
વહેમ	૪૬
પેહેરવેરા	૪૯
તેહેવાર	૫૩
ધર્મ	૬૦
પ્રીતિ સગાં તરફ	૬૨
વારસો	૭૧
કેળવણી	૭૩
વિવાહ	૮૪
નરણુ	૧૦૫
ગરીબાઈ	૧૧૫
રમત ગમત	૧૧૭
જીવો	૧૧૯
વેદક	૧૨૦

	પૃષ્ઠ.
ખોરાક	૧૨૫
જોવા લાયક સીજ	૧૩૨
શોધ	૧૩૩
વેપાર	૧૩૮
હાંગકોંગ	૧૪૫
હુનર	૧૫૨
પરચુરણ બાબત	૧૫૫
ફાજદારી કાયદા	૧૬૦

ચીન દેશ.

દેશનું વર્ણન.

ચીન દેશ એશિયા ખંડની પૂર્વ દિશાએ આવેલો છે. એની પૂર્વ દિશાએ યલ્લો સી, ફારમોસા; દક્ષિણે સિયામ, કોચીન આઈના, આઈનીસ સી, હેનાન; પશ્ચિમે બરમા, થાબેટ, કોખી દેઝર્ટ; ઉત્તરે મેનચુરીઆ, મોનગોલીઆ અને કોખી દેઝર્ટ છે.

ચીન દેશને તાબે કેટલાંક ખંડયાં રાજ્ય છે, જેવાંકે કોચીન આઈના, લૂચુના ટાપુઓ, થાબેટ, કેમબોજીઆ, કોરીઆ વગેરે. એ ખંડયાં રાજ્યો ચીનના ખાદરાહને ત્રણ ત્રણ વરસે ખંડણી આવે છે.

એ દેશમાં મોટી મોટી નદીઓ જેવી કે હાયન્ગોહો (યલ્લો રીવર), યન્ગશી ક્યાન્ગ, પોહોહો, ચુકીયાન્ગ, (કેન-તાન રીવર) વગેરે છે, તેથી ખેતીવાદીને મોટી મદદ મળે છે. યન્ગશી ક્યાન્ગની લંબાઈ ૩૩૦૦૦ માઈલની છે. અને હાયન્ગોહો ૨૫૦૦ માઈલ લાંબી છે.

આખું ચીનનું રાજ્ય પાંચ ભાગનું બનેલું છે: મેનચુ-રીઆ, મોનગોલીઆ, તુર્કસ્તાન, થાબેટ અને આઈના પ્રાપર.

મેનચુરીઆમાં વસ્તી થોડી છે. લોકો અર્ધ જંગલી છે. હાલમાં ચીન દેશમાં જે સુસલમાન ઓલાદ રાજ કરે છે, તેણે ૪૦ સ૦ ની સતરમી સદીમાં મેનચુરીઆ પ્રાંત-માંથી આવી ચીન દેશ જીતી રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું હતું.

મોનગોલીઆ વેરાન ભાગ છે. એમાં બટકતી જા-તના લોકો વસે છે. તુર્કસ્તાનમાં સુસલમાન ધર્મના

લોકો વસે છે. એ પ્રાંતનો ઘણો ભાગ રશિઆએ છીની લીધો છે.

ચીમેટ હિંદુસ્થાનની ઉત્તરે આવેલું છે. એ ભાગના લોકો લામા નામના ધર્મચરિત્રને માને છે.

આઘના પ્રાપરને અઢાર પ્રાંતમાં વહેંચી નાખેલું છે; એ અઢાર પ્રાંતોનાં નામ:—કહાંગડુંગ, ઉહુંગીન, ચીકી-આન્ગ, કીઆંગસુહિ, શાનડુંગ, ચીકીલી, શાનસી, હોનાન, ગાન લુઈ, હુપીહ, હુનાન, કીઆન્ગસી, ક્વાંગસી, ક્વાઈ-આહિ, હુનાન, ચેચુયેન, કાનસુહ અને ચેચેનસી.

ચીન દેશનો વિસ્તાર ૧૫૩૪૬૫૩ ચોરસ માઈલનો છે. એને ૨૫૦૦ માઈલનો દરીઆ કીનારો છે. એ દેશના દરેક શહેર વસ્તીથી ઉભરાઈ જાય છે. આપ્પા દેશની વસ્તી વિશે ચોક્કસ ગણતરી મળતી નથી. ૪૦ સં ૧૮૧૨ માં એક ગ્રંથકારે એ દેશની વસ્તી ૩૬૦૦૦૦૦૦ (છત્રીસ કરોડની) ગણાવી છે, ત્યાર પછીના સર્વે ગ્રંથકારે નજીક એટલીજ વસ્તી લખતા આપ્પા છે; પણ એ દેશની વસ્તી ઘણી જલદી વધે છે, તેથી દર દાયકે દશ ટકા જેટલી વસ્તી વધે તો હાલમાં ૭૫૦૦૦૦૦૦ (પંચોતેર કરોડ) ની વસ્તી હોવી જોઈએ. એ વસ્તીનો ખાસ જેઓ ચીન દેશમાં વસી આવેલા હોય તેનેજ આવે. વસ્તીનો મોટો ભાગ ખેતી કરવામાં રોકાયેલો છે. જેથી એ ખોહોલી વસ્તીને ખોરાક પૂરો પડે છે. સરકાર તરફથી ખેતીવાડીને ઘણું ઉત્તેજન મળે છે. ખેતીવાડીમાં કામે લાગતાં ઢોરોને કાપી આવવાની સરકારની સખત મનાઈ છે. દેશમાંથી અનાજ બહાર દેશાવર ખાતે મોકલવા દેવામાં આવતો નથી. દરેક ચીન પર સરકાર જગત લે છે. પણ બહારના દેશોથી અનાજની આયાત થાય તે પર સરકાર જગત લેતી નથી.

ચીનદેશની હવા અતિષ્ઠ થંડી તથા અતિષ્ઠ ગરમ છે. શિયાળામાં ડેટલાક ભાગમાં ઘણીજ થંડી પડે છે. પીકીન તથા શેહેન્ગાઈમાં ઘણી વખત ઝીરો દીગરી સુધી થંડી પડે છે. ચીનના દક્ષિણ ભાગમાં વારંવાર “ટાય-ફૂંગ” થાય છે. જેથી માલમતાની તથા જીવની હાણી થાય છે. એ ટાયફૂંગના સપાટામાં સ્ટીમરો આવે છે તેના નાશ થઈ જાય છે.

એતી.

ચીન દેશમાં ઘણો ખરો સર્વે જાતનો અનાજ પાકે છે. તેમાં ચોખ્ખા, ઘઉં, બારલી, જાત જાતના કઘોડ મૂખ્ય છે (તુવર જોવામાં આવતી નથી). ફૂટમાં શેરડી, કેરી, ચાંપા, કાકડી, દરાખ, અંદુસ, તરબૂજ, અનેનાસ, પપાઉં, સંતરા, મોસંખી, પેર, કેળાં, કમરક, અંજીર, દાડમ, ખોર, સાલી, સપરચન, આમળા, લાયચી, પીચ, નાજીઅર, અજીર, સીંગોડાં, ખજૂરાં મૂખ્ય છે. તરકારીમાં દુધી, વેંગણ, બીંડા, તુરીઆં, ચીકવા, કોખીજ, સલગમ, સકરકન, રતાર કન, કારેલાં (કંતોલાં મજૂતાં નથી) બન્ને જાતના કોળાં, સાલેદ, કોથમીર, મરચાં, જીદી જીદી જાતની બાજી, સેકતાની સીંગ, પાપડી, મૂખ્ય છે. ફુલની પણ પેદારા ઘણી છે. ચીનાઓ “ચીન ચીન” ચાસ કરવામાં તથા બાઈડીઓના ચોટલામાં ધાલવામાં ઝૂંઝ વાપરે છે. મોઘરાના તથા ગુલાબના ફુલ ચાહેને ખુસબો આપવા માટે પુષ્કળ વપરાય છે.

દેશમાં તંબાકુનો ખોહિલો ખૂબ છે તેથી તેની એતી મોટા વિસ્તારમાં કરવામાં આવે છે. સ્પેનિયાડ લોકોએ તંબાકુના રાખા પેહેલવેહેલા એ દેશમાં દાખલ કરીધા હતા.

દેશમાં પેહેલાં અગ્નીની ઉત્પત્તિ ન હોતી પણ હાલમાં દીનપર દીન અગ્નિની પેદાશ વધતી જાય છે તેથી હિંદુ સ્થાનથી જતાં અગ્નીની અપ આગે થતો આવ્યો છે.

ચીન દેશ તેની આદિ તથા રેશમ માટે પ્રખ્યાત થયેલો છે. હાલમાં હિંદુસ્થાન તથા સિલોનની આદિનો અપ કુ-ન્યાના સર્વે ભાગોમાં થતો જાય છે તેથી ચીનની આદિની નીકાશ આછી થતી જાય છે. ચીન દેશમાં આદિ દેવી રીતે પકવે છે તેનું થોડું ને ટુંક વર્ણન નીચે લખ્યું છે:— આદિના રોષને આશરે બે શીટ જેટલા ઊંચા થવા દે છે. તેથી મોટા થવા દે તો પવનથી ભાગી જાય, તથા જેટલાં નાના રોષાનાં પાતરાં કીમતી હોય છે તેટલાં મોટા રોષાનાં નથી હોતાં. આદિના ઝાડ ઉપર જે સોંગ થાય છે તેમાં ખી હોય છે. એ ખી સૂકવીને નવેમબર માસમાં રાપે છે. રોષા થોડા મોટા થાય એટલે તેમને ઉખેડી છેટે છેટે હાર બંધ રાપે છે. એ રોષાઓને ત્રણ ચાર વરસ સુધી મોટા થવા દે છે. એ રોષાઓની આસપાસ નકામે પાલો ઉગે હોય તે કાઢી નાંખે છે. રોષા મોટા થાય છે, ત્યારે તેની ઉપર લીંબુરીના ઝાડપર જેવાં ફુલ થાય છે તેવાં તેની ઉપર થાય છે તથા તેની ઉપર સોંગ ઉગે છે. એ સોંગમાં ત્રણ ખી હોય છે. રોષા ઉપરથી પેહેલાં નાનાં તથા મધ્યમ કદનાં પાતરાં તોડે છે. વરસમાં ત્રણ વખત એ પાતરાં તોડવામાં આવે છે. પાતરાં તોડવાને બાઈડીઓને તથા છોકરાંઓને કામે લગાડે છે. એક બાઈડી દર રોજ દેશ રતલ જેટલાં પાતરાં તોડે છે, ચાર રતલ લીલાં પાતરાંની એક રતલ સૂકી આદિ બને છે. પેહેલી વખતે તોડેલાં પાતરાંની આદિ ઘણી સારી બને છે. પાતરાંને ખુલી હવામાં પાયરી મૂકે છે, જેથી તે ચીમરાઈ જાય છે. પછી તેને બાંધુની માટી બાજમાં મૂકી પગે પગે મસલે

છે જેથી પાતરાંની ઘાંડી તથા શાખા હોય તે બાગી છૂટાં પડે છે. પછી તેને હાથે હાથે મસલે છે, એટલે પાતરાં અમળાઈને ગોલાદાર થાય છે. ત્યાર પછી આતસની ભઠ્ઠી ઉપર લોઢાનું વાસણ મૂકી તેમાં પાતરાં નાંખી એક કલાક સુધી ધીમી આંચે ગરમી આપે છે. પછી તેને તડકે મૂકવે છે. એટલી ક્રિયા એકદુત કરે છે. એકદુત ત્યારપછી આહેના વેપારીને તે આહે વેચે છે. એ વેપારી આહે તૈયાર કરવા માટે ખીજી ધણી જાતની ક્રિયા કરે છે. ખાંજુતી બનાવેલી મોટી ચારણીમાં તે આહેને ઢાંચી કાઢે છે; જેથી નાનાં મોટાં પાતરાં છૂટાં પડે છે. પછી લોઢાની કડાઈમાં નાંખી ધીમી આંચવાળી ભઠ્ઠી ઉપર મૂકે છે ને તેમાંથી સઘળા ભીનાસ કાઢી નાંખે છે. સઘળાં પાતરાં એક સરખી રીતે ગરમ થાય તે માટે તેને હાથે ફેરવ ફેરવ કરે છે. આહેને ખુસખોદાર કરવા માટે ગુલાબ તથા મોગરાનાં ફુલ વાપરે છે. આહેને તથા મોગરાને સાથે મેજરી ત્રણ દીવસ સુધી પેટીમાં ભરી રાખે છે. પછી તેમાંથી થોડી થોડી આહે લેઈ કપડાની કોથળીમાં ભરી પગે પગે મસલે છે, જેથી ફુલનો કસ આહેમાં ઉતરે છે. પછી એ આહે ચારણીમાં નાંખી ચારી કાઢે છે, એથી બુલ છૂટાં પડી જાય છે. એ તૈયાર કરેલી આહેને બાકસોમાં ભરી પેક કરે છે, ને પછી દેશાવર ખાતે મોકલે છે.

શેહેરની ખાંધણી.

ચીન દેશના સર્વે મોટાં શહેરોને આસપાસ દીવાલ ખાંધી ઘેરી લીધેલાં હોય છે. પીકીન ચીન દેશનું મુખ્ય શહેર છે. દેશના ઉત્તર ભાગમાં પીકીહો નદી ઉપર તે આવેલું છે. પીકીનમાં એક નહેર ખાંધેલી છે, જે ૭૦૦ માર્ચલ સુધી

દક્ષિણે લંબાય છે. એ નહેરની મદદથી પીકીન તથા આસપાસના શહેરો સાથે મોટો વહેવાર ચાલે છે. પીકીનની બોહોળી વસ્તીને અનાજ પુરો પાડવા માટે એ નહેર મૂખ્ય સાધન છે. પીકીન દરીઆથી ૧૧૦ માઈલ દુર આવેલું છે. શહેરને ઉત્તર અને દક્ષિણ ભાગમાં વહેંચી નાખેલું છે. ઉત્તરના ભાગમાં તાતાર લોકો (જેઓ હાલના રાજ કરતા બાદશાહની જાતના મુસલમાન છે,) તથા ચીનાઓ રહે છે. દક્ષિણ ભાગમાં ચીના વેપારી રહે છે. ઉત્તર, અને દક્ષિણના વચલા ભાગમાં બાદશાહ પોતાના કુટુંબ સાથે રહે છે. એ વચલા ભાગ સાત માઈલ ઘેરાવામાં છે. એમાં મોટા મોટા મેહેલા, ફરવા હરવાની જગા, બાગ, તલાવ, વગેરે બાદશાહના કુટુંબના વપરાસ માટે બાંધેલાં છે. એ મેહેલામાં બાદશાહના કુટુંબ, તેમની ઘસોઆ તથા જાળઓ સીવાય ખીજ કોઈને જવાનો હુકમ નથી. એજ ભાગમાં મોટા દેહરાં, સરકારી દફતરખાનું, તથા સરકારી કામકાજ માટે વજીર તથા ખીજ મોટા અમલદારોની આશીસો આવેલી છે. સરકારી મોટી કાલેજ, આગસરવેટરી, (વેધશાળા) પરીક્ષા લેવાની જગા, અને સરકારી સર્વે આશીસો આવેલી છે. એજ ભાગમાં અંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, જરમન, રશિયન, ડચ, સ્પેનીશ, બેલજીઅમ, અને અમેરીકન કોનસુલેટો (એલચીઓની આશીસો,) આવેલી છે. કોનફુશિઅસનું મોટું દેહેરું પણ એજ ભાગમાં આવેલું છે. એ દેહરામાં દરવરસે બાદશાહ પોતે પૂજા કરવા જાય છે. મુસલમાનોની મસીદા પણ એજ ભાગમાં બાંધેલી છે. પીકીન શહેરના રસ્તા ઘણા પોહોળા છે. આટલું મોટું શહેર છતાં બદખોમાં પેહેલી પંકિતનું ગણાય છે.

પીકીનમાં એક દેહરામાં મોટો ઘંટ છે. જી ઈ. સ. ની ચઉદમી સદીમાં બનાવવામાં આવ્યો હતો. એ ઘંટની

ઢંચાઈ વીરા શીટ છે મે તેના તળીયાના ઘેરાવો તેવીરા શીટ છે. એનું વજન ૧૨૦૦૦૦ રતલ છે. ધંટની બા- હાર તથા અંદર ચીનાઈ લેખ લખેલા છે. જેના એક- દર રાખ્દો ચોરીયાસી હજાર છે.

એ શહેરમાં સરકારી મોટું દફતરખાનું છે. એ દફ- તરખાનામાં પ્રાચીન તથા અર્વાચીન કાળના પુસ્તકોના મોટા ભંડાર છે.

ધ. સ. ની સતરમી સદીમાં યુરોપથી જે જેસુઈસો પીકીન શહેરમાં પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કર્યા આવેલા હતા તેમાંનાં કેટલાકોની ધોર હજી એમની એમ અના- મત છે. એ ધોરો ઉપર લાટીન તથા ચીનાઈ બાષામાં લેખ કોતરેલા છે.

ચીનમાં મોટી દીવાલ બાંધેલી છે. તે પીકીનથી પચાસ માઈલને છેટે છે. એની લંબાઈ ૧૩૦૦ માઈલ છે. ઢંચાઈ પચીસ શીટથી પચાસ શીટ સુધી છે. પોહો- લાઈ બારથી વીરા શીટની છે. એ દીવાલ પર સો સો શીટને છેટે બરજ બાંધેલા છે. એ દીવાલ તાતાર લોકોને ચીન દેશ ઉપર હુમલો લાવતા અટકાવવાને મોટે ધ. સ. પૂ. ૨૧૩ માં બાંધવામાં આવી હતી.

બાદશાહના મહેલનાં છાપરાં ઉપર પીલાં રંગનાં ન- જીઆં જડલાં હોય છે.

પીકીન શહેર ધ. સ. ૧૮૪૨ માં અંગ્રેજ લોકોએ લઢાઈ કરી તાએ કબ્જું હતું. ત્યાર પછી ધ. સ. ૧૮૫૭ માં અંગ્રેજ તથા ફ્રેન્ચે એ શહેર લેધને બાદશાહનો મહેલ લૂટી લેઈ બાગી નાખ્યો હતો.

ચીન દેશનાં બીજાં મોટાં શહેરો કનતાન, કુચાઈ, શહેન્ગાઈ, નિન્ગપો, અમોઈ વગેરે છે. ઘણાં ખરાં બધાં શહેરની બાંધણી તથા દેખાવ એક સરખો હોય છે.

કનતાન શહેર પર્લ નદી ઉપર આવેલું છે. એમાં ઘણા મોટા વેપાર ધીકે છે. એની વસ્તી પંદર લાખ કરતાં વધારે છે. ખીજા દેશનો કોઈ માણસ પેહેલાં કનતાનમાં આવે તો તે એ શહેરની ખોહોલી વસ્તી, નદીમાં ફરતાં નાનાં મોટાં હજારો વાહાણો તથા મછવા, નદીમાં ઝુંપડાં બાંધી રહેનારા લખો લોકો, એકજ ઘાટનાં ઘરો, ઘણાખરા એક સરખા પોરાકમાં ફરતા લાંબી ચોટલીવાળા માણસો જોઈ છક થઈ જવા વગર રહે નહીં. પર્લ નદીમાં મોટી મોટી સ્ટીમરો ફરે છે. એ નદીમાં પચીસ શીટ કરતાં વધારે પાણી રહે છે. અને એની લંબાઈ નજદીક ૧૭૦૦ માઇલની છે. નદીમાં રહેનારની સંખ્યા લખોની છે. તેમાં ઘણા લોકો મછવામાંજ ધરખાર કરી રહેલાં છે. જમીનપર તેમનાં ધરખાર હોતાં નથી. એ નદીમાં રહેનારા લોકો મોટે જોષ્ટી સરવે જાતની જણસો વચનારાઓ મછવામાં મૂકી નદીમાં ફરતા ફરે છે.

કનતાન શહેર ઇ. સ. પૂ. ૩૦૦ માં બાંધવામાં આવ્યું હતું. એ શહેરના મોહોલા ઘણા સાકડા છે. તેમાં કેટલાક મોહોલા બાગ્યજ ચાર શીટ પોહોળા હોય છે. કોઈજ મોહોલા દશ શીટ પોહોળાઈને હશે. ગરમીના દિવસમાં મોહોલામાં તડકું ન પડે કરી સામ સામેના છાપરાં, સાદડી, પાટીઆં, કે ખીજી કાંઈ વસ્તુથી જોડી નાંખે છે. તડકુ બંધ થયાથી હવા પણ તદન બંધ થઈ જાય છે. ચીનાઓનાં ઘર વગર માળાનાં હોય છે. ઘર કાળી, ઇંટનાં બાંધેલાં હોય છે. દીવાજને ચુનો લગાડવામાં આવતો નથી. ઘરનાં છાપરાં પણ કાળાં કરે છે. શહેરના મોટા તથા નાના દરેક મોહોલામાં પથરની લાદી પાસે પાસે જડેલી હોય છે. જેટલો રસ્તો પોહોળો હોય તેટલી લાંબી લાદી વાપરે છે. લાદીની પોહોળાઈ એક ફુટ ક-

જતાં વધારે હોય છે. લાદીની નીચે ગટર ખાંધેલી હોય છે. એ ગટરમાં વરસાદનું પાણી તથા ધરના વપરાસનું પાણી જાય છે. ગટરમાં ગંદુ પાણી ભરાઈ જાય ને રસ્તા પર પાણી જમા થાય તે છતાં કોઈ દીવસે સરકારી માણસો અથવા મોહોલાના લોકો તે ગંદુ પાણી કાઢી નાખવાને દરકાર કરતા નથી. કેટલીક વખતે જેઓ ખેતીનું કામ કરે છે તેઓ લાદીઓ ઉંચકી ગટરમાં ભરાયલું કાદવ સુધાનું ગંદુ પાણી કાઢી લેઈ જાય છે. એ પાણી બાજી તરકારીની ખેતીમાં ધણું કામ લાગે છે.

શહેરના ઘણાક મોહોલાનાં નામો વિચિત્ર છે; જેવા કે પીસ સ્ત્રીટ, આઈટ ક્લાઉડ સ્ત્રીટ, સ્ત્રીટ આફ પીનેવા-લન્સ એન્ડ લવ, સ્ત્રીટ આફ યવર લાસ્ટીંગ લવ, સ્ત્રીટ આફ હૅન્ડ્રેડ આન્ડસનસ, સ્ત્રીટ આફ રીફ્રેશીંગ બ્રીજ, પર્લ સ્ત્રીટ, મારકેટ આફ ગોલડન પ્રોશીટસ સ્ત્રીટ, વગેરે.

દરેક મોહોલાને નાકે મોટા દરવાજા હોય છે. એ દરવાજા રાતના બંધ કરવામાં આવે છે. મોહોલે મોહોલે એકઠો ઘાંડીઓ રાખેલા હોય છે. તે રાતના આખા મોહોલામાં ઢોલ વગાડતો ફરીને ચોકી કરે છે. રાતના કોઈ માણસને દુરના ખીજા મોહોલામાં જવું હોય તો તેને દરેક મોહોલાનો દરવાજો ઉંધડાવવો પડે છે. રાતના કોઈ પણ ચીનને હાથમાં દીવાનું ફાનસ લેયા વગર ફરવા દેવામાં આવતો નથી. ફાનસ ઉપર તે કોણને ધરનો માણસ છે તથા તેનું ઉંકાણું લખેલું હોય છે. રાતની વેળા માદ-રીના સીપાઈઓ સાથે મોહોલે મોહોલે ફરવા નીકળે છે. દરેક મોહોલામાં ચાલતાં ચાલતાં રાંખ કુકે છે તથા બં-કુકના ખાર કરે છે; અથા ઉલટી ચોરને સંતાઈ જવાની ચેતવણી મળે છે ને તેઓ ચીમાઈ ખસે છે. ચોરા ઘણા ખરા ધરનાં છાપરાં ઉપરથી આવી ખારણાં બાંજી અંદર

દાખલ થાય છે. ચીનાચીનાં સઘળાં ઘરો એક એક સાથે જોડાયલાં હોય છે તેથી કોઈ પણ માણસ ઘરોનાં છાપરાં ઉપરથી દુર સુધી જઈ શકે છે. ઘણા ખરાં બધાં ઘરોનાં છાપરાં ઉપર માચડા બાંધેલા હોય છે. માચડા ઉપર જવાનો રસ્તો ધરમાંથીજ દાદર મૂકી કરેલો હોય છે. દાદર આગળ દાદરખારી હોય છે. માચડા ઉપર ત-ડકાંમાં કપડાં સૂકવવા મૂકે છે. ગરમીના દિવસમાં લોકો માચડા ઉપર ખુલી હવા ખાવા બેસે છે, તથા બ્યારે આસપાસના મોહોલામાં આગ લાગી હોય તે વખતે દરેક જણ માચડા ઉપર જઈ આગ ક્યાં લાગી છે તે જોય છે. થંડીના દિવસમાં ચોરોનું તથા આગનું જોર વધારે હોય છે. ચોરો ચોરી કરવા માટે ઘણી વખતે આગ લગાડે છે. થંડીના દિવસમાં મોહોલામાં બાંધુનો ઉંચો માચડો બાંધે છે. એ માચડો પચાસ શીટથી વધારે ઉંચો હોય છે. એ માચડા ઉપર રાતના એક ચોકીખાન રહે છે. એ ચોકીખાન શહેરના દુરના ભાગે ઉપર નજર કરતો રહે છે. કોઈ પણ ઠેકાણે આગ લાગેલી માલમ પડે એટલે તરત તે થાળ વગાડી મોહોલાના રખેવાળને ચેતાવે છે. એ રખેવાળ આપ્ના મોહોલાના લોકોને જુમ પાડી જગાડે છે ને ક્યાં આગ લાગી છે તે જણાવે છે. ધરના લોકો તરત પોતાના માચડા ઉપર જઈ આગ જોય છે. જો નજીક લાગી હોય ને પોતાનું ઘર ધાસ્તીમાં હોય તો ધર તરત ખાલી કરવા મંડી જાય છે. જો મોહોલામાં આગ લાગી હોય તેની આસપાસના મોહોલાના લોકો માચડા ઉપર ઉભા રહી આગ હોળવાય ત્યાં સુધી થાળી વગાડ્યા કરે છે. મોહોલા સાંકડા તેથી વરાળથી ચાલતા જુમખા આગ હોળવવામાં કામે લાગતા નથી. દરેક મોટા ઘરમાં તથા મોટી વખારમાં હાથના નાના જુમખા હોય છે. જેવી

આગની થાળી સાંભળે એટલે જુમખો લેઈ આગ હોત-
વવા માણસો નીકળી પડે છે. એ જુમખા ઘણા નાના હોય
છે. કોઈ પણ કોકાણે આગ લાગે એટલે દશ બાર જુમખા
આગ હોતવવા આવે છે. દરેક જુમખા સાથે પચાસ ઉપર
માણસ આવે છે. તેમાં કેટલાક હાથમાં પાણીનાં ટપ
લેઈ દોડે છે, કેટલાક જુમખો ચલાવી લેઈ જાય છે ને
કેટલાક હાથમાં દોરડાં તથા આંકડીઓ લેઈ દોડે છે. એ
જુમખામાં પાણી નામે તોજ કામ કરી શકે છે તેથી નદી
કે કુવામાંથી પાણી લાવી તેમાં નાખે છે. જેમ જલદી
પાણી જુમખામાં પડે ને તે જુમખો ચલાવવું જેમ ઘણા
માણસો કામે લાગે તેમ જુમખાની ચામડાની નળીમાંથી
ઉંચે પાણી ડુટે છે. આગ લાગે ત્યારે સરકારી માણસો
તે હોતવવાને મદદ કરતા નથી પણ લોકોજ ખુશીથી એક
બીજાને મદદ લાગે છે.

બ્યારે બ્યારે આગ લાગે છે ત્યારે કોઈજ વખતે બે
ચાર ઘરો બળી હોતવાઈ જાય છે. ઘણી વખતે દશ,
પંદર, સો, દોઢસો ઘરો થોડા વખતમાં બળી જાય છે.
એટલાં બધાં બળી જાય છે તેનું મુખ્ય કારણ મોહોલા
સાંકડા હોવાને લીધે આસપાસના તથા સામેના ઘરો જલદી
ભડકે લેઈ ઉઠે છે. બ્યારે મોટી આગ લાગે છે ત્યારે
લૂટાણું ઘણું ચાલે છે. ઘણી વખતે હુમ્મ્યા લોકો નાના
પગવાળી એરતોને તથા બચ્ચાંને આગની વખતે ચોરી
જઈ વેચી નાખે છે.

આગ હોતવાઈ ગયા પછી આગ હોતવનારા મા-
હલાના સર્વે ઘરોમાંથી ઉઘરાણું કરી તેની ઉગ્રણી કરે છે.

ચીનમાં પથરનો ઘણો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
શ્રીમંતના ઘર તથા મોટાં દેહેરામાં પથરનો ઘણો ઉપયોગ
કરે છે. દેહેરામાં પથરના સ્તંભો હોય છે. તે વીરાથી

પચીરા શીટ જેટલા ઉચાઈમાં હોય છે. એવા સ્તંભોએ કજ પથરના બનાવેલા હોય છે. ઇ. સ. ૧૮૬૦ માં ચીનનો બાદશાહ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની કબર માટે આરસ પાહાણનો એક માટો પથર ૬૦ માઈલ દુરથી પીકીને શેઠેરમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. તે પથર વીરા શીટ લાંબો, બાર શીટ પોહોળો અને બાર શીટ જડો હતો. એ પથરને ગાડામાં મૂકી ઘસડી લાવવાને છ સો ઉપર ઘોડા કામે લગાડ્યા હતા. એ ઘોડાની હાર પા માઈલ જેટલી લંબાઈ હતી. ઘોડા ઘોડા ઘોડાને છેટે એક માણસ હાથમાં વાવદો લેઈ ચાલતો અને બીજો માણસ ઘંટ લેઈ ચાલતો. બ્યારે સર્વે ઘોડાઓને ઉભા રાખવાના હોય ત્યારે ગાડાં આગળ ચાલતો માણસ વાવટાથી તથા ઘંટના અવાજથી પોતાથી આગળ ચાલતા માણસને ઘોડાઓને ઉભા રાખવાને ચેતવણી આપતો. એ માણસ વળી આગળ ચાલતા માણસને એજ પ્રામણે ઘોડા ઉભા રાખવાને ચેતવણી આપતો. બ્યારે સઉથી પેહેલાં ચાલતા માણસને ઘોડાઓ થોભાવવાની ખબર મળતી એટલે સર્વે ઘોડાઓ એકદમ સાથે ઉભા રહેતા. એજ મુજબની નીચાણીથી સર્વે ઘોડાઓ સાથે ચાલવા માંડતા.

રાજ.

જેમ બીજા દેશના રાજાનો વડો દીકરો તેના પછી ગાદીએ આવે છે તેમ ચીન દેશના બાદશાહના મરણ પછી તેનો દીકરો ગાદીએ આવતો નથી, પણ હયાત બાદશાહ જેને પોતાનો ગાદી વારસ ઠેરવી જાય તેને ગાદી મળે છે. ગાદી વારસ કોઈ વખતે વડો છોકરો હોય છે, કોઈ વખતે નાનો છોકરો હોય છે, ને કેટલીક વખત

બાદશાહ પૈતાના સગાને અથવા પારકા ધણીને ગાત્રી વારસ કરે છે.

બ્યારે નવો રાજા ગાત્રી પર બેસે છે ત્યારે તેની ઉમરમાં ત્રણ વરસનો વધારો કરવામાં આવે છે. એક વરસ ઈશ્વર તરફની બક્ષેશ, એક વરસ પૃથ્વી માતાની બક્ષેશ, અને એક વરસ તેના વજીર ઉમરાવોની બક્ષેશ. એમ ત્રણ વરસ ઉમેરવામાં આવે છે. નવો બાદશાહ વીરા વરસની ઉમરે ગાત્રીએ આવે તો તેની ઉમર તેવીશ વરસની ગણાય છે.

ચીનમાં બાદશાહ રાજ્ય કરે છે, તે છતાં રાજા પ્રજાન સત્તાક રાજ્ય જેવું લાગે છે; કારણ કે બાદશાહ મુસલમાન હોય કે ચીનો હોય તો પણ અસલી રીવાજ મુજબ રાજ ચલાવે છે. બ્યાંમુઝી બાદશાહ દેશના રીવાજને માન આપી કામ લે છે ત્યાં મુઝી રૈયત સરકારના કામની વચ્ચે આવતી નથી.

કુન્યામાં સેક્ટો રાજ્ય ઉમ્મન થયાં ને પડી બાગ્યાં તથા રૈયતનો પણ નાશ થઈ ગયો, પણ ચીનમાં જે રૈયત અસલ હતી તેજ રૈયત હાલ પણ હયાત છે. તેનું કારણ આટલુંજ જે ચાલુ રીવાજ પ્રમાણે રાજ્ય ચાલ્યાથી એક સંપ રહે છે ને વસ્તીમાં વધારો થતો જાય છે.

ચીનમાં હાલમાં જે બાદશાહ રાજા કરે છે તે મનચુરીઆ પ્રાંતના મુસલમાનની આલાદનો છે. ઇ. સ. ૧૬૪૪ માં મનચુરીઆના મુસલમાનોએ ચીન દેશ જીતી લીધું હતું. એ વખતે ચીનમાં મોટો બળવો ચાલતો હતો. બળવાખોરોનો સરદાર લેસી ચીંગ કરી હતો. એ સરદારે બાદશાહના લશ્કરને હગવી ધણા મુલકો જીતી લીધા, ને ખીકીત શેઠેર સુધી ધસી આવ્યો. બાદશાહનો એક વુ શાન કવે કરી મોટો જોધો હતો, તેને મનચુરીઆની બટકતી જાતના મુસલમાનો ચીનની માંહ મોકલે

લડાઈનો લાભ લઈ દેશપર ઉતરી નહીં આવે માટે મોટું લશ્કર આપી તેમને અટકાવવાને મનચુરીઆતી હદ સંભાળવા મોકલ્યા હતા. લેસી ચીંગે આદર્શાહી લશ્કરને હરાવી પીકીનનો કબજો લીધો ત્યારે વુ શાન કવે સરદાર ધાસ્તીમાં આવી પડ્યો, તેથી તેણે પોતાના હુશમન મનચુરીઆના મુસલમાન સરદારની મદદ માગી. એમની મદદ વડે હુનડખેરને હરાવી રાજમાં પાછી સમાધાની કરી. મુસલમાન સરદારે પીકીનનો કબજો લેઈ બીજા સરદારોને જુદા જુદા પ્રાંતોમાં રાખ્ય કરવા મોકલ્યા. વુ શાન કવેને ઘણી પસ્તાવો લાગી. કારણ કે હવે તો મુસલમાન લોકો રાખ્યા ઘણી થઈ ગયા. ચીનાઈ રૈયત પણ પોતાની ઉપર મુસલમાન આદર્શાહને રાજ કરતો જોઈ ઘણી ઊસ-કેરાઈ ગઈ. પણ રૈયતમાંજ પોત પોતામાં કાટ પડતી લેખી પારકી જાતના આદર્શાહને હાંકી કાઢવાને એક વ થયા નહીં; એ વખતથી આજ દીન સુધી ચીનાઈ રૈયત મુસલમાની આદર્શાહના હુકમમાં રહેલી છે. એ બતાવ જો વખતે ઇજાંડમાં કામચેલ યુદ્ધ મચાવતો હતો તે વખતે ચીનમાં બનતો હતો.

ચીનમાં આદર્શાહ આપઆપત્યાગીથી રાજ ચલાવે છે. પણ તેને તેના કામમાં મંત્રીમંડળના સલાહો મદદ કરે છે. એ સલાહો દેશના અંદાર પ્રાંતના મોટા નાના સર્વ અમલદારોના કામપર દેખ રેખ રાખે છે.

દરેક પ્રાંતમાં એક સુબો નીમવામાં આવે છે. તેની નોકરીની મુદત ત્રણ વરસની હોય છે. સુબાના હાથ નીચે ગવરનર, ખજાનચી, પ્રોવીનશીઅલ જડજ, સાલ્ટ કમીશનર, પ્રોવીશન કમીશનર, પ્રીફેક્ટ, મરીન ઇન્સ્પેક્ટર, લીટરરી આનસીલર, મેજિસ્ટ્રેટ, તારતરી જેનરલ વગેરે છે. સુબો એ સઘળાનો સર્વોપરિ છે.

અજ્ઞાનચીનો આધી મોટો માનવાળો ગણાય છે. આપણા પ્રાંતનું મેદેસુલ વસુલ કરી પીકીત મોકલે છે. દરેક સરકારી અમલદારનો લવાજમ ચુકવવાને એને ઝાંપેલું છે. જુદેર બાંધકામ પણ એનાજ ઉપરીપણા હેઠે બંધાય છે.

પ્રોવીન્ટશીઅલ જડજલ પરીક્ષા આપવા આવનાર ઉ-
મેદવારોની પરીક્ષા લે છે. યુનેવર્સિટીને સબ કરે છે. એના
હાથ હેઠલના સર્વ માદરી તથા પ્રીફેક્ટ એના હુકમ મુ-
જબ ચાલે છે. નીચલી કોર્ટના ચુકેલા કબ્યા ઉપર દેખ-
રેખ રાખે છે. એ જડજલને મોટી સત્તા તથા જોખમને
આદો છે. એને ચરવાનું બહુ મળે છે.

સાબ્ટ કમીશનર મીઠું પકવનાર ને વેચનાર ઉપર દેખ-
રેખ રાખે છે. મીઠાની આવકનાં નાણાં તીજેરીમાં ભ-
રવાને એને ફરમાવેલું છે. એ નાણાં વેળાસર તથા બ-
રાબર તીજેરીમાં નહીં ભરે તો એને મોટી સજા અમલી
પડે છે. એ કારણથી પૈસાદાર લોકોને મીઠું પકવવા માટે
ફરજ પાડે છે. મીઠું પકવવા કંટ્રાક્ટ આપવામાં આવે છે.
એ કંટ્રાક્ટમાં લોકો પાંચમાલ થઈ જાય છે. બ્યારે કંટ્રા-
ક્ટર પાંચમાલ થઈ જાય છે, ત્યારે તે ગામમાંથી નાસી
જાય છે, કારણ કે સરકારને લેહેણું નહીં ભરેતો તેને બારે
સજા કરવામાં આવે છે. બ્યારે ખીજે નવો કંટ્રાક્ટર કંટ્રાક્ટ
લેવા આવે તો તેને આગળા કંટ્રાક્ટર જે સરકારમાં લેહેણું
ન ભર્યું હોય તે ભરવાને પેહેલાં ફરજ પાડે છે. જો કોઈ
પ્રીમંત મીઠાનું કનટ્રાક્ટ નહીં લે તો તેને કંઈને કંઈ આહાને
હેરાન કરે છે. તેથી તેને કંટ્રાક્ટ લેવું પડે છે.

પ્રીફેક્ટ ગામડાંઓમાં હાકમી બજાવે છે. મગીન
ઈન્સ્પેક્ટર દરીઆઈ સંબંધી કામ કાજ ઉપર દેખ રેખ
રાખે છે. તારતાર જેતરલ ચીનાઈ તથા તારતારી લ-

શકર ઉપર સરદારી ભાગવે છે. દરેક પ્રાંતમાં અકેકો તાજે રતાર જોતરજ સમિતો છે. રાજકર્તા પોતે તારતાર જાતનો છે, તેથી પોતાનીજ જાતનો લશ્કરી સરદાર સર્વ આધિપત્યના કામ પર નીચા રાખવા નીમે છે. રાજની સ્ત્રીમે કાંઈ પણ વિરુદ્ધ બતાવે અને કે તે તરત પીકીત આદરશાહ પર લખી વાળે છે.

આપ્પા દેશની સરકારી જાહેર અખરો તથા કામ-કાજ પીકીત ગેઝેટ નામના સરકારી નુસખેપરમાં છપાય છે. એ નુસખેપર સર્વે અમલદારો ઉપર મોકલવામાં આવે છે. સરકારી જાહેર અખરો લેકિની જાણ મોટી મોટા કાગળ પર મોટા અક્ષરે છપાવી દરેક મોહિલ દીવાન પર તે કાગળ ચોટાડે છે.

દરેક નાના ગામડામાં અકેક કોનસ્ટેબલ હોય છે. જો આપણા ગામના પટેલની માફક કામ કરે છે. તેની હદમાં સમાધાની રાખવાનું કામ તેનું છે. ગામડામાં મોટી મારામારી થાય ને તેનાથી તેની શાન્તી ન થઈ શકે તો પોતાના ઉપરી ઉપર તરત અખર કરે છે. અખર કરવામાં ઢીલ કરે તો તેને પકડી બાંધી ફટકા મારવામાં આવે છે, ને ચાકરી ઉપરથી દુર કરે છે. એ કોનસ્ટેબલની ચાકરી વંરાપરંપરા ઉતરે છે.

ચીતમાં માદરીને પોતાની જન્મભૂમિમાં આધિપા આપવામાં આવતો નથી; કારણ કે ત્યાં તે અપક્ષપાત રીતે ઇતસાફ ન કરી શકે. જો ગામમાં માદરી આધિપા ભાગવતો હોય તેજ ગામમાં તેના આપને રહેવા મનાઈ છે, કારણ કે કોઈ વખત સરકારી કામમાં આપ પોતાના વિચાર દીકરાને આપે, પણ તે વિચાર દીકરાના વિચારથી વિપરિત હોય, ને દીકરો આપના વિચાર મુજબ કામ ન કરે તો આપ તરફની બકિત તથા માનને આડો આવેલો ક-

હોવાય, જે ચીનાઓમાં મોઠામાં મોટું પાપ સમજવામાં આવે છે. કેટલીક વખતે બાદશાહના હુકમથી બાપ ને દીકરો એકજ ગામમાં વસે છે.

લશ્કરી સરદારને લડાઈની વખતે તેના માબાપને સથે લેઈ જવા દેવામાં આવતાં નથી; કારણકે રણભૂમિમાં માબાપ તરફના પ્યારને લીધે તેનું લડવાનું જોર બાંધું થઈ જાય છે.

સરકારી મોઠા બાંધાઓ અમીર હમરાઓ ભાગ-ગવતા નથી, પણ કોઈની માણસે સરકારી મોઠી પરીક્ષા આપી હોય તેનેજ સરકારી બાંધા મળે છે. ઘણી વખતે ઘણા ગરીબના છોકરાઓ રાજમાં મોઠા બાંધા ભાગવે છે.

ચીનાઓ જુના વિચારને વગગી રહેતારા છે. રાજ પણ અસલી રીતથી ચલાવવામાં આવે છે. “ચાઈનીસ કન્સીસ” (કોનફ્યુશીઅસે બનાવેલી ચોપડીઓ) માં જે જે વિચારો દર્શાવેલા છે તેજ માફક રાજ, ઘર સંસાર, દેવ પૂજા વગેરે કરવામાં આવે છે. એ ચોપડીઓ છોકરાઓને અચપણથી શીખવવામાં આવે છે. એજ ચોપડીઓ શીખ્યા પછી મોઠી પરીક્ષા આપવામાં આવે છે.

જેમ ખીજ રાજમાં સરકાર પોતાના નોકરોને રાજની સારી સેવા મોટે ખેતાબો આપે છે, તેમ ચીનમાં બાદશાહ પોતાના નોકરોને ખેતાબો આપે છે. જે કોઈ બાંધેદાર સારાં કામ કરી મરી ગયો હોય તો તેના મરણ બાદ તેને ખેતાબ આપવાનો રીવાજ છે. બાદશાહ કોઈ બાંધેદારને ખેતાબ આપે તો તે બાદશાહને અરજી કરી પોતાના બાપને પોતાથી ચઢતો ખેતાબ આપાવે છે. જે દીકરો ખેતાબ ભાગવે ને બાપને ખેતાબ નહીં હોય તો

બાપની સેવામાં બાધ થયેલો ગણાય છે. ઘણી વખતે બાપ મરી ગયો હોય તે છતાં દીકરો તેને ખેતાબ અપાવે છે; જે ધણું માન બરેલું ગણાય છે.

કોઈ આધિવેદારને તેની રાજ તરફની મોટી સેવા મરો બાદશાહએ મોટામાં મોટી નવાજેસ કરવી હોય તો તેને એક જાનના પક્ષીના પોછાં ભેટ આપે છે. એ માન કોઈજ બાગ્યશાળીને મળે છે. બ્યારે બ્યારે બાદશાહને તે મળવા જાય છે, ત્યારે તે પોછ પોતાની ટોપીમાં બેઠેરી જાય છે. લશ્કરી સરદારને પણ તેની બાહાદુરી માટે એ પોછની નવાજેસ કરે છે.

વળી ચીનાઓમાં એવો રીવાજ છે જે એક ઠેકાણે બાપ સરકારી ચાકરી કરતો હોય ને ત્યાંજ દીકરાને બાપ કરતાં વધારે મોટા આધ્યાત્મી ચાકરી મળે તો દીકરો તે ચાકરી કબુલ કરતો નથી. કારણ કે એમ ક્યારી બાપને અપમાન થયેલું સમજે છે; તેમજ મોટો બાઈ નાના બાઈ કરતાં નાનો આધિવે ભાગવી શકતો નથી. કાકા ભત્રીજા પણ એમજ કરે છે. જે પ્રાણપ્રિય મિત્ર હોય તેઓ એકજ ઠેકાણે એક જીજનથી ઉતરતો આધિવે ભાગવી શકતા નથી. ચીનાઓમાં એવો રીવાજ છે જે કુટુંબના વડાને નમીને ચાલવું.

ધર બારના વેચાણનાં લખત પર સરકારી સ્ટાંપ મારવામાં આવે છે. જેની પ્રી સેકડ સાતથી આઠ ટકા છે. જો પાંચ વરસમાં વેચાણનાં લખત વિષે સરકારને જાણ હોય ન કીધું હોય તો તે લખત ૨૬ ગણાય છે, ને સરકાર મીલકત પચાવી પડે છે.

ચીનમાં લાંચ રસવત ઘણીજ ચાલે છે. કોઈ માણસને સરકારને અરજી આપવાની હોય તો તેને નાના અમલદારોથી મોટા અમલદાર સુધી નાણાં આપવાં પડે

છે. દરેક જણને પૈસાથી રાજ નહીં કરે તો તેની અ-
 રજ ઠેકાણે પડતી નથી. સેહેજ કારણ મોટે માદરીઆ
 આપરદાર તથા શ્રીમંત માણસને બંદીઆને નાંખે છે.
 બંદીઆનામાં તેને આવાનું મળતું નથી. બંદીવાન છૂટા
 હાથે સરકારી અમલદારને પૈસા આપે છે તો તેને આ-
 વાનું તથા રહેવાની સારી જગા મળે છે. નહીં તો બુ-
 ખમારથી તથા બંદીઆનાના ગંદવાડથી થોડા વખતમાં
 તે આપડો મરણુ તોલ થઈ જાય છે. ઇનસાફ કર્યા વગર
 તેને લાંબો વખત સુધી બંદીઆનામાં રાખી મૂકે છે. ત્યારે
 તેનાં નાણાં આધને લાંબા અમલદારે તૃપ્ત થાય છે, ત્યારે
 તેને છોડી મૂકે છે. બંદીવાન ઉપર ગમે એટલો જુલમ
 ગુજરે તેની અપર વડા અરીની માદરીને પડતી નથી. જે
 ઠોઠ માણસે માગતા લેહેણાની ખીજ ધણી ઉપર સરકાર-
 માં કર્યાદી માડી હોય તો માદરી તરત પ્રતિવાદીને બો-
 લાવી લાવવા પોતાના બેલીફને સમત આપી મોકલે છે.
 પ્રતિવાદી બેલીફને પોતાના હાથમાં લેછે લે એટલે બેલીફ
 આવીને કહે છે જે પ્રતિવાદી ગામમાં નથી. એ પ્રમાણે
 લાંબો વખત સુધી રમત રમાય છે, ઘણી વખતે બેલીફ
 વાદી પાસેથી પણ પૈસા આકાવે છે. જે બેલીફની કમુર
 માદરીની જાણમાં આવે છે તો તેને સોથી બસો ફટકા
 લગાવી કાઢવાનો હુકમ આપે છે.

ચીનાઓ એવો ગર્વ રાખે છે જે પોતાના સિવાય
 કુન્યાના સર્વે લોક જંગલી તથા અસાત છે. બાદશાહ
 પણ એવીજ મગરૂખી રાખે છે. પોતે ઈશ્વર તરફથી કુ-
 ન્યાના લોકો ઉપર રાજ કરવા નિમાયલો સમજે છે. કુ-
 ન્યાના સર્વે રાજ કર્તાઓને પોતાથી હલકા ગણે છે.

ત્યારે મોટો આસ્થિદાર મોટા વાંકમાં આવે છે ત્યારે
 તેને પીકીત પકડી લાવવા મોટે ખીજ મોટા આસ્થિદારને

મોકલે છે. એ અમલદાર તેને ગળામાં સાંકળ ધાલી કે-
દીની માફક પીકીત બાદશાહ આગળ લેઈ જાય છે. ત્યાં
તેની તપાસ ચલાવવામાં આવે છે. તકસીરવાર અધિદારે
જેટલાં નાણાં હુસ્સાઈથી આગળ ભેગાં કરેલાં હોય તે આ
વખતે સર્વ આંકવાં પડે છે. નાનાથી મોટા સર્વને મોટી
મોટી લાંચ આવે છે તો તે છૂટી જાય છે. જો તે તક-
સીરવાર હરે છે તો તેને મારી નાંખવામાં આવે છે. તે
ગુનેહગારે આગળ રાજની સારી સેવા બજાવી હોય તો
તેને ગરદન મારવાનો હુકમ બાદશાહ આપતો નથી.
તેને 'મોટે ઐક રેશમી દોરી મોકલે છે; એ ઉપરથી ગુનેહ-
ગાર સમજી જાય છે જે બાદશાહે તેની ઉપર મહેરબાની
કરી સાધારણ કેદીની માફક મરવાનો હુકમ નથી આપ્યો
પણ પોતાના હાથેજ ગળામાં દોરીથી કાંસો દઈ મરી
જવાનો હુકમ આપ્યો છે. પોતાને હાથેજ કાંસો દઈ
મરી જવું વધારે માન ભરેલું ગણાય છે.

સરકારી મહેસુલ વસુલ કરનાર માદરી સરકારી
તીજોરીમાં ધારા પ્રમાણે પૂરતું નાણું નહીં ભરે તો સર-
કારને ખોટ જાય છે; એમ થાય છે ત્યારે તે ન જાણે
એની રીતે તેનાં કુટુંબના ધરનેા ઝાડા લે છે. તેનું કુટુંબ
ભભકામાં રહેતું હોય, અને ઘણી મીઝકત ધરાવતું હોય
તો સરકાર પેલા માદરી ઉપર સરકારી નાણાં ઉચાપત
કરવાનું તોહિમત મેલે છે. તેનાં ધરખાર, મીઝકત વગેરે
વચ્ચે સરકાર પોતાનાં નાણાં વસુલ કરી લે છે. બંને માદ-
રીને પણ મોટી સજા કરે છે.

બ્યારે મોટા અમલદારે લાંબો વખત સુધી સરકારની
નાકરી કીધી હોય તો સરકાર થોડા વખત સુધી ચાકરી
છોડી તે અમલદારને તેના વતનમાં પોતાના કુટુંબ સાથે
રહેવાને રજા આપે છે. બ્યારે તે પાછો આવે છે ત્યારે

તેને તેની જુની ચાકરી પાછી મળે છે. જો કોઈ આ-
ધેધારે લાંબી મુદત સુધી પોતાનાં માળાપને જોયાં ન હોય
ને તેઓ ઘરડાં થયાં હોય તો તે આધેધાર સરકારની રજા
લઈ તેમના જરાપણામાં અરદાસ કરવાને ચાકરી છોડી
જાય છે. તેના માળાપ મરી ગયા પછી તે પાછો ચા-
કરી પર આવે છે તો તેને તેની ચાકરી પાછી આપવામાં
આવે છે.

બ્યારે કોઈ અમલદારના માકે આપ મરી જાય છે
તો તે પોતાને વતન જવા માટે તરત આદશાહને અરજી
કરે છે. અરજીના જવાબ માટે પણ તે થોભતો મૈથી,
પોતાનું કામ ખીજને સોંપી ચાલી જાય છે. માળાપના
મરણ વખતે તે છોકરા તેમની ક્રિયા કરવામાં હાજર
નહીં રહે તો આદશાહની મોટી ઈતરાજ તેના ઉપર થાય છે.
તેને ત્રણ વરસ સુધી માળાપનો શોક પાળવા ધર આગળ
રહેવું પડે છે. મોટા અમલદારે પોતાના આદશાહના તથા
રૈયતના વાહાલા થવા માગતા હોય તો પોતાનાં માળાપની
સેવા કરવા જૂલતા નથી. માળાપના મરણ વખતે તે
આધેધારના જવાથી સરકારનું કામ બગડતું હોય અથવા
ગમે ઓટલો અરચ થતો હોય તે છતાં તેને જ્યાં વચ્ચર
ચાલેજ નહીં.

ચીન દેશમાં સરકારી એવો ધારો છે જે દર વરસે
દરેક પ્રાંતમાંથી સર્વથી મોટા અમલદારે ત્રણ જાતનાં ફળ
આદશાહના માટે પીકીન મોકલવાં. એ ફળ ચીનાના નવા વરસને
દિવસે દેશમાં પૂજા કરતી વખતે આદશાહને કામે લાગે
છે. એ ફળ ટોપલાઓ ભરી મોકલે છે. ઘણે છેટેથી
આવવાને લીધે ઘણાં ફળ બગડી તથા કોઢી જાય તેથી
વધારે મોકલે છે. એક લશ્કરી અમલદાર તથા એક
માદરી ફળની સાથે પીકીન સુધી જાય છે. જો એ ફળ

નવાં વરસને ઠાંકણે નહીં પુગે તો મોટા માદરીને સજા ખમવી પડે છે.

બ્યારે સૂર્ય કે ચંદ્રગ્રહણ થવાનું હોય છે ત્યારે બાદ-શાહનો ખગોળવેત્તા બાદશાહને તે વિશે જણાવે છે. બાદશાહ દરેક પ્રાંતના સુબા ઉપર ગ્રહણ મોટેની ખબર કરે છે. સુબા પોતાના હાથ નીચેના સર્વ માદરીઓને એ વિશે એતાવે છે. અને રૈયતની જાણ મોટે મેહોલાની દીવાણા ઉપર જાહેરનામાં મારે છે. ચીનાઓ ગ્રહણ વિશે એવું જાણે છે જે સૂર્ય અથવા ચંદ્ર ઉપર મોટી આકૃત આવી પડી છે; અને કોઈ મોટા રાક્ષસ તેને ગળી જવાની પેરવી કરે છે. ગ્રહણની વખતે મોટા તથા નાના માદરી દોહરામાં જઈ પૂજા કરે છે. ધર્મચુરને ખોલાવી બહુતર ખોલાવે છે. લુખાત, અગરબતી બાળે છે. ઘંટ થાળી તથા વાંજીવ મોટે સાદે વગાડે છે. પુષ્કળ ફટાકડા ફેડે છે. લોકો પણ એજ પ્રમાણે પોતાના ઘરમાં ક્રિયા કરે છે. બ્યારે ગ્રહણ છૂટી જાય છે ત્યારે એ વેહેમી લોકો ખુશી થઈ જાય છે ને તેઓએ પૂજા કરી, મોટા અવાજે કીધા તેથી રાક્ષસ ખીલીને જતો રહ્યો એવું માને છે.

સરકારી અમલદાર બાહાર કામે જાય છે ત્યારે પાલખીમાં બેસીને જાય છે. દરેક આધેધાર પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે રસાણા સાથે રાખે છે. સુખાને, ગવરતરને, તાર-તાર જેતરત તથા લીટરરી ચાતસેલરને આઠ માણસની પાત્રખી વાપરવાનો હુકમ છે. એથી ઉતરતા આધેધારે આર માણસની પાત્રખી વાપરે છે. એક હલકા માદરી એ માણસની પાત્રખી વાપરે છે. જે કોઈ આધેધાર પોતાની પાત્રખી ઉચકવા મોટે મુકરર કરેલાં માણસો કરતાં વધારે વાપરે તો તેને સજા કરવામાં આવે છે; કારણકે તેણે અસહી રીવાજનો ભંગ કરીલો ગણાય છે.

લશ્કરી અમલદાર દુર કામે જાય છે તો તેને ઘોડાપર બેસી જવાનો હુકમ છે, જો તે પાલખી વાપરે તો તેને સજા થાય છે. એક વેળા બાદશાહે એક મોટા લશ્કરી અમલદારને દુરના ગામમાં લશ્કરની ક્વાયત લેવાનો હુકમ કર્યો. તે અમલદાર તે વખતે માંદો હોવાથી તેણે બાદશાહ પાસે ઘોડાને બદલે પાલખીમાં બેસી તે ગામમાં જવાની રજા માંગી પણ બાદશાહે તેને ઠપકો આપી કહેવડાવ્યું જે રીવાજનો ભંગ ન કરતાં ઘોડેસ્વાર થઈનેજ જવું.

બ્યારે વાઈસરાય ફરવા નિકળે છે ત્યારે પોતાનો મોટો રસાલો સાથે લેઈ જાય છે. બે માણસ મોટી થાળી વગાડતા પેદેલાં આગળ ચાલે છે. અમના પછી બે વાવટાવાળા ચાલે છે. પછી દશ માણસ લખેલાં લાંબાં પાટીઆં લેઈ ચાલે છે. એ પાટીઆં ઉપર જે અમલદાર જતો હોય તેનું નામ લખેલું હોય છે, તથા રસ્તે ચાલનારા લોકોને બાજુએ થઈ જવાનું લખેલું હોય છે. તેમનાં પછી બે ઘોડેસ્વાર ચાલે છે. પછી એક માણસ મોટી છત્રી લેઈ ચાલે છે તથા બીજા માણસ મોટો પંજૂ લેઈ ચાલે છે. તેમના પાછલ બે માણસ કપડાંની પેટી લેઈ ચાલે છે. પછી આઠ માણસ હાથમાં ચાપકા લેઈ ચાલે છે. એ માણસો રસ્તાપર ચાલતા લોકોને બાજુએ કરે છે. તેમના પછી ચાર માણસ મોટું ધૂપદાન લેઈ ચાલે છે, જેમાં સુપર લોખાન વગેરે ખુસબોઈ બળતી હોય છે. પછી ચાર માણસ લાંબી તલવાર લેઈ ચાલે છે. પછી વાઈસરાયની પાલખી આવે છે. પાલખીની જોડે ચાર માણસ ચાલે છે. પાલખીની પંછવાડે ચાર ઘોડેસ્વાર લાંબા વાવટા લેઈ ચાલે છે. તેમની પછવાડે સોલ સીપાઈઓ હાથમાં તલવાર, ઝુંડા, કોહાડા, હથોડા અને

લોઢાની સાંકળ લેઈ ચાલે છે. છેલ્લે એક પેટીમાં ખા-
વાના ખોરાક, અરીણ તંબાકું વગેરે આવે છે. ને એથી
પણ વધારે ભભકો કરવો હોય તો વધારે રસાલા સાથે
રાખે છે. બ્યારે મોટો અમલદાર પોતાના રસાલા સાથે
મોહોલામાંથી પસાર થતો હોય ત્યારે રસ્તે ચાલતા લોકો
તેના ઈતમામ સાથે ભિળાઈને ચાલતા નથી. કારણ કે
તેઓ સાથે ચાલે છે તો ત્યાંજ ચાખકાથી ફટકાવે છે. કોઈ
ઘોડાપર સ્વાર થઈ તે વખતે જતો હોય તો તરત ઘોડા-
પરથી ઉતરી પડે છે. દુકાનગરો પોતાની દુકાનના લટકતાં
નામનાં પાઠીઆં તે અમલદારના માનને ખાતર ઉતારી
મૂકે છે. રસાલામાં ચાખકા લેઈ ચાલતા સીપાઈઓ રાહાદા-
રીઓને બાળુ કરવા આસપાસ ચાખકા ફેરવતા રહે છે.

બ્યારે બાદશાહ પોતે મોહોલામાંથી બાહાર જાય છે
ત્યારે મોહોલામાં લશ્કરી સીપાઈઓ તેને માત આપવા
ઉભા રહે છે. એ વખતે રસ્તાપરની સર્વે દુકાનો બંધ
કરાવે છે. ઘરનાં બારી બારણા પણ બંધ કરાવે છે.
કોઈ પણ માણસને રસ્તાપર ફરવા દેવામાં આવતું નથી.
બ્યારે રાણી સાહેબ બાહાર જાય છે ત્યારે લોકોને તેણીની
પાંજખીપર નજર કરવાની મનાઈ છે. તેણીને માત
આપવા લશ્કરી સીપાઈઓ રસ્તાપર ઉભા રહે છે ખરા,
પણ જેવી તેણીની પાંજખી બાહાર આવે છે એટલે તેઓ
પોતાની પીઠ ફેરવી ઉભા રહે છે. પાંજખી ઉપર નજર
કરતા નથી.

ફોજ.

ચીન દેશમાં દરેક લાખ કરતાં વધારે માણસનું લ-
શ્કર છે. આટલું મોટું લશ્કર છતાં યુરોપીયન રાજાના

થોડા હજાર માણસની સામે લડવાને સામર્થ્યવાન નથી. રણભૂમિમાંથી પાછલે પગે દોડી જાય છે. જેમ અંગ્રેજી પ્રજા સર્વેથી હિંમતવાન ગણાય છે તેમ ચીનાઈ પ્રજા સર્વેથી હિંમતકારી ગણાય છે. ચીનાઈની વસ્તી એટલી ઘાઘાળી છે જે જો તેમને કેળવીને લડાયક બનાવ્યા હોય તો પારકા રાજને પોતાના દેશમાં પગ પસારો કરવા ન દે તથા કુન્યાના ખીજ રાજને પોતાને તાબે રાખે. પણ જો ચીનાઈ પોતાના બાપદાદાના જ ધર્મ, રીવાજ, હુનર વગેરેને વળગી રહે તેઓ સુધરેલી કુન્યા સાથે કેવી રીતે મુરસાઈ કરી શકે! અંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, તથા ખીજ સુધરેલાં રાજ્ય એ બેઠાલી વસ્તીવાળા રાજ્યને વારંવારે ધમકી આપી પોતાનું કામ કાઢી લે છે. તેઓ તેમની લશ્કરની સંખ્યાના બળથી નહીં પણ માત્ર પોતાના હુનરના બળથી કાળી જાય છે.

હમણા હમણા એટલે ઈ. સ. ૧૮૮૪ ની ફ્રેન્ચ સાથની લડાઈ પછી ચીનાઈ મોટી તોપો તથા મનવારો બનાવે છે, અને યુરોપથી પણ જોડતાં હથિઆરો મંગાવે છે. ફેરિનરેના (ઈતર દેશીના) હાથ તળે મિલિટરી સ્કૂલો સ્થાપી છે. ન્યાં છોકરાઓને સુધરેલી રીત પ્રમાણે લશ્કરી હુનર શીખવવામાં આવે છે.

લશ્કરી અમલદારોને પરીક્ષા લેઈ ચાકરીએ રાખે છે. એ પરીક્ષા ત્રણ પાયરીની થાય છે. પરીક્ષામાં લખીત ફવાલો આપવામાં આવતા નથી.

પહેલી પદ્ધતીની પરીક્ષામાં ઉમેદવાર પાસે તીરથી છોટેની વસ્તુની નીશાણુ કરાવે છે. એ હલકી પરીક્ષા ગણાય છે.

ખીજી પદ્ધતીની પરીક્ષામાં ઉમેદવાર ઘોડેસ્વાર થઈ દોડતે ઘોડે છોટે મૂકેલી ચીજને તીરથી નીશાણુ કરે છે.

ત્રીજી પદ્ધતી એટલે ચઢતી પરીક્ષામાં ઉમેદવારને તલવાર, બારે પરથર, અને નહીં વળી શકે એવાં ધનુષ્ય આપે છે. તલવાર ત્રણ જાતની જુદા જુદા વજનની હોય છે. એક તલવાર ૧૦૦ રતલ, બીજી ૧૨૦ રતલ અને ત્રીજી ૧૮૦ રતલ વજનની હોય છે. એ તલવારોથી ઉમેદવારો લશ્કરી દાવ પેચ દેખાડે છે. એજ પ્રમાણે ત્રણ જુદા જુદા વજનના પરથર અસુક છેટે ફેંકવામાં આવે છે. છેલ્લે ત્રણ જુદાં જુદાં બળનાં કામઠાં આપવામાં આવે છે. એ કામઠાંને ચોકસાં હદ સુધી વાળવામાં આવે છે. પહેલા કામઠાંને વાળવાને સો રતલનું બળ જોઈએ છે, બીજાને એકસો વીસ રતલનું, ને ત્રીજાને એકસો સાઠ રતલનું બળ જોઈએ છે.

ચીનના સર્વે લશ્કરને ૧૮ પ્રાંતોમાં વહેંચી નાંખેલું છે. ખૂબી પોતાના પ્રાંતના લશ્કરનો વડો ગણાય છે.

ભ્યારે ચીનાઈ સરકારને ઇ. સ. ૧૮૬૦ માં અંગ્રેજ તથા ફ્રેન્ચ સાથે લડાઈ ચાલતી હતી તે વખતે દેશમાં પણ મોટો બળવો રાજની સામે ઉઠ્યો હતો. એ બળવાને ટાંચેપોંગ બળવો કહેતા. બળવાખોરોની મતલબ માત્ર પારકા મુસલમાન રાજકર્તાને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકી પોતાની જાતનો બાદશાહ નિમવાની હતી. બળવાખોરોએ મોટાં મોટાં શહેરો હાથ કરી લીધાં હતાં. નાનકીન શહેર ભ્યારે બળવાખોરોના કબજામાં આવ્યું ત્યારે રાજકર્તા મુસલમાનોમાં ગભરાટ છૂટ્યો હતો. પીકીન શહેર પણ ધાસ્તીમાં આવી પડ્યું હતું. સારે ભાગ્યે તે વખતેજ ચીનાઈ સરકાર તથા અંગ્રેજ ને ફ્રેન્ચ વચ્ચે સલાહ થઈ હતી. ચીનાઈ સરકારે બળવો ખેસાડી દેવા મોટે એક અંગ્રેજ અમલદારની માંગણી અંગ્રેજ સરકાર પાસે કરી. અંગ્રેજોએ મેનર ગોર્ડને ચીનાઈ સર-

કારતી ચાકરીમાં આપ્યો. (એ સરદાર પછી ઇજ્જતમાં માર્યો ગયો હતો) મેજર ગોર્ડન સીનાઈ લશ્કરને થોડા વખત પોતાના હાથ તળે કવાયત આપ્યા પછી બળવાખોરોની સામે લડવાને ધસ્યો. એકેક પછી સર્વે શ્રેણી તેમના હાથમાંથી લેઈ લીધાં. મેજર ગોર્ડનના લશ્કરને “હમેશા કૃતેમંદ લશ્કર” કહેતા. તેની સેવાના બદલામાં સીનના બાદશાહે લશ્કરી અમલદારને જે મોટામાં મોટો ખેતાબ આપવામાં આવે છે તે તેને આપ્યો; અને કીમતી પોશાક, ઝવેર વગેરે ઘણી બક્ષેસ એને કરવામાં આવી હતી. એ ઉપરથી માત્રમ પડે છે જે સીનાઈ લશ્કર યુરોપીઅન અમલદારોના હાથ તળે તાલિમ લે તો જોરાવર લડવૈયા અને.

હાલમાં દેશમાં બળવાખોરોની એક છૂપી ટોળી પાછી ઉભી થાઈ છે. એ ટોળીને કાલાહોઈ કહી કહે છે. એ બળવાખોર મુસલમાન રાજકર્તાને કાઢી મૂકી પોતાના દેશના વતનીને બાદશાહ બનાવવાનો હેતુ રાખે છે. એ ટોળી ઘણાં વરસ થયાં પોતાનું છૂપું કામ કરે છે પણ સીનાઈ લશ્કર તે ટોળીને એકદમ નાબુદ કરી નાંખવાને અશક્ત છે; કારણકે તે છૂપી ટોળીમાં ઘણા લશ્કરી અમલદારો, માફરીઓ તથા બહોલા લોકો ગુપ્ત રીતે સામીલ થયલા છે. એજ ટોળીની ઉસકેરણીથી યુરોપીઅન મીરાનરી ઉપર વારંવાર હુમલા થાય છે ને તેમનાં ઘરખાર બાળી નાંખે છે. મીરાનરીઓને તેમના ધર્મના કામમાં હરકત કરવાનું કારણ એટલુંજ ને તેમ કર્યાથી યુરોપનાં રાજ્યો સાથે સીનાઈ સરકારને લડાઈ જાગે ને પછી તે ગૂંડગંડના લાભ લેઈ પોતાનું કામ કાઢી લેવું.

ન્યાય.

જેમ ખીજા દેશની ન્યાયની અદાલતમાં ઇતિસાફનું કામ જડજ, જુરી તથા બારીસ્ટરની મદદથી ચાલે છે તેમ ચીન દેશમાં ચાલતું નથી. માદરી પોતેજ જડજ, જુરી, તથા બારીસ્ટરનું કામ કરે છે. ચીનમાં વફીલનો ધંધો કોઈ કરતું નથી; કારણકે સરકાર તરફથી તેને ઉત્તેજન મળતું નથી.

બ્યારે ગુનેહગારને કે શાક્ષીને તપાસવાનો હોય છે ત્યારે તેને સોગન આપવામાં આવે છે. સોગન આપવાની રીત આ પ્રમાણે છે:—તે ગુનેહગારની નજર આગળ એક કુકડાને ડાકમાંથી છાંટી નાંખવામાં આવે છે, અથવા એક કોરીની રકાખીને બોંય ઉપર પછાડી ભાંજી નાંખવામાં આવે છે. એ ઉપરથી ગુનેહગારને એવું દેખાવાનું કે જીવું ખાલશે તો તેનું ડાકું કુકડાના ડાકાની માફક છાંટી નાંખવામાં આવશે અથવા જેમ રકાખીના ટુકડા થયા તેમ તેના પણ કાપી ટુકડા કરવામાં આવશે. ગુનેહગાર અથવા શાક્ષીની તપાસ વખતે તેને ધુંટણ મંડીએ બેસાડવામાં આવે છે. ગુનેહગાર પોતાનો વાંક કબુલ નહીં કરે તો માદરી તેને સો બસો ફટકા મારવાને સીપાઇને હુકમ કરે છે; એટલે તેને બોંય ઉપર જાંઘી સુવાડી તેના કુલાં ઉપર ફટકા મારવામાં આવે છે. જે ફટકા મારનાર સાથે આગળથી મસલત ચાલી હોય તો પછી ફટકા મારનાર માંદરીના દેખતાં જાણે હાથ જોયો કરી ફટકા જોરથી મારતો હોય એમ દેખાવ કરે છે પણ આગળથી નાણાં સિધ સીપાઇએ પોતાના હાથ નરમ કરી નાંખેલા હોય છે એટલે તે ગુનેહગારને ફટકા ધીરથી પડે છે. કબ્યો પૂરે થાય એટલા વખતમાં ધણી વખત ફટકાનો માર તેને પડે છે.

કેટલીક વખતે યુનેહગાર પૈસાવાળો હોય છે તો માદરીના સીપાઈ સાથે ફટકા ખાખત આગળથી બંદોબસ્ત કરી રાખે છે. ન્યારે તેની તપાસ ચાલે છે ત્યારે તેને માદરીની સન્મુખ ધુટણ મંડીએ બેસાડે છે; અને માદરી ન જાણે એવી રીતે બાજુએ એક ખીજ બાડના ફટકા ખાઉને બેસાડી રાખે છે. ન્યારે માદરી યુનેહગારને ફટકા મારવાનો સીપાઈને હુકમ કરે છે એટલે તાલમેલ કરી માદરીની નજર ચુકાવી પેલા યુનેહગારને ખસાડી દેઈ પેલા બાડુતી યુનેહગારને નીચે સુવાડી ફટકા લગાડી કાઢે છે. પછી તરત પેલા ખરા યુનેહગારને બાહો રડતો માદરી સન્મુખ બેસાડે છે. આટલું અંધર ચાલે છે તે છતાં અશીશી માદરી છેતરાઈ જાય છે.

નાના યુનાહ માટે યુનેહગારને મોહિલે મોહિત્રે બાંધી માર મારવામાં આવે છે. એવા યુનેહગારોના માદરી જનસાફ નથી કરતો પણ ન્યાં ચોરી કીધી હોય તે જગાના વડા માણસો ભિગા થઈ તેના ધનસાફ કરે છે. વાંક સાખેત થાય તો તેને યુનાહના પ્રમાણ પ્રમાણે વત્તા આછા મોહિલાઓમાં ફેરવી બાંધી માર મરાવે છે. યુનેહગારના બંને હાથો પછવાડે કરી તેના કાંડામાંથી દોરડાંથી બાંધે છે. તે દોરડાંના એક છેડા બાંધી મારનાર સીપાઈ એક હાથે પકડે છે. ખીજા હાથમાં દશ બાર નેતરની સાથે બાંધેલી જુડી પકડે છે. એક માણસ હાથમાં મોઠી થાળી લેઈ વગાડતો આગળ ચાલે છે. થાળી વગાડનારની પૂઠે સીપાઈ ચોરને ચલાવતો જાય છે ને નેતરની જુડી તેના ખરડાપર મારતો જાય છે. એકજ વખતના ફટકામાં તેના ખરડાપર દશ ડામ પડે છે. મોહિલામાંથી પસાર થતાં તથા તેજ મોહિલામાં પાછા ફરતી વખતે પણ ફટકા મારતો મારતો લેઈ જાય છે. ચોરે જે વસ્તુ

ચોરી હોય તે વસ્તુ તેને મોહોલાઓમાં ફેરવતી વખતે તેની કેડ ખાંધવામાં આવે છે.

મોટા ગુનેહગારો જેવાકે ખુની, આગ લગાડુ, લૂટારા, ચાંચીઆ ચોર તથા હુલડખોરોને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

ચીનમાં સરકારી નાના મોટા સર્વે આર્થિકદારો લાંબા હોય છે. કોઈને માગતાં લેહેણાતી ક્રિયાદી માદરીની દરખાસ્તમાં માંડવી હોય તો ક્રિયાદી માંડનારને પોતાની અરજી માદરીને આપવી પડે છે. તે અરજી માદરીના હાર્થમાં જાય તેની અગાઉ તેના હાથ નીચેના ડગ્ગ કારભારી તેને નિચોવે છે. ભ્યારે માદરીના હાથમાં અરજી જાય છે ત્યારે દાદીને પકડી મંગાવવા પોતાના બેલીફને મોકલે છે. બેલીફ પ્રતિવાદી સાથે મળી જઈ માદરીને આવી કહે છે જે તે મળતો નથી. ભ્યારે લાખો વખત સુધી બેલીફ પ્રતિવાદીને પકડી લાવતો નથી ત્યારે વાદી માદરીને પોતાના હાથમાં લે છે. અટલે તે બેલીફની કમખખતી આવે છે. બેલીફને બોલાવી તેની બેપરવા માટે ફટકા લગાવી કાઢવાનો હેતુ મ આપે છે. અટલે ખીજે કિવસે તે દાદી આપો આપ માદરીની સન્મુખ આવી દબા રહે છે. ઘણી વખતે વાદીનો દાવો ખરો હોય છે તે છતાં તે હારી જાય છે. કારણકે પ્રતિવાદી છૂટા હાથે આસપાસ નાણાં વેરે છે. સરકારના અંધિર ઈનસાફને લીધે ઘણા ખરો લોકો પોતાની ક્રિયાદ સરકારમાં લઈ જતા નથી.

સંજ્ઞ.

ચીન દેશમાં જુદા જુદા ગુનાહ માટે જુદી જુદી શિક્ષા કરવામાં આવે છે. દેશની વસ્તીના પ્રમાણ પ્ર-

માણે અંધીખાતામાં કેદીઓ ઘાડાજ દખાયછે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે જે હજકા ગુનાહ કરનારા શિવાય સર્વને કાપી નાંખવાનો રીવાજ છે. એવી દેહાન્ત શિક્ષાને લાંબીજ લોકો સરકારથી ખીલીને ચાલે છે તથા દેરાનું અંધેર રાખ્ય વરસોના વરસ ચાલ્યા કરે છે.

ભ્યારે ગુનેહગારને અંધીખાતામાં નાખવામાં આવે છે ત્યારે તેની ઉપર સખત જીલમ ગુજારવામાં આવે છે. અંધીખાતાની જગા ખુબ ગંધાતી હોય છે. ગુનેહગારને માદરી આગળ ઉભો કરે તેની અગાઉ લાંબા દિવસ સુધી તેને ત્યાંજ રીજવા દે છે, તેને ખાવાનું આપવામાં આવતું નથી. અંધીવાતનાં સગાંવાહાલાં કેદખાતાના ઉપરીને તથા ત્યાંના સીપાઇઓને પૈસા આપે તોજ તેને રહેવાની સારી ખાલી આપે છે તથા ખાવાનું તેનાં સગાં લાવે તે ખાવા દે છે. એક વખત પૈસા આપ્યા એટલે તે કેદીને લાંબો વખત સુખ મળે એમ નથી. વારંવારે લાંચાઓને ખુશી કરવા પડે છે.

ચીનાઓનાં રાખ્યનું તથા સંસારનું મુખ્ય અંધન દરેક જણે પોતાના માખાપને તથા પોતાના કરતાં વડાને નમીને ચાલવામાં છે. ભ્યારે કોઈ છોકરો પોતાના માખાપને અપમાન કરતો હોય તથા હુકમસર નહીં ચાલતો હોય તો તેને ગામના માદરી પાસે લેઈ જઈ સજા કરાવે છે. માટી સજા કરવાની હોય તો માદરી છોકરાના મામાને ખોલાવી તે છોકરાની આજ્ઞચલણ વિશે પૂછે છે. પછી તેને વત્તી આંધી સજા કરે છે. કોઈ છોકરો ધણો હરામી હોય તો તેનો ખાપ માદરીકને જઈ તેને વિશે રાવ કરે છે, ન તેને માહિલે માહિલે ખાંધી મારવા માટે વિનંતી કરે છે. માદરી તેની તપાસ કરી ખાંધી મારવાનો હુકમ આપે છે. કોઈ વેળા એવા છો-

કારાને કોટે મોટું પાટીજી લટકાવી જાહેર જગાપર બેસાડે છે. તે પાટીઆં ઉપર લખેલું હોય છે. “માને નહીં મોં બાપનું તેના આ હાલ.” આટલી સજ કરવા છતાં છોકરો પોતાની વર્તણૂક સુધારે નહીં તો માદરી તેને જાહેર જગાપર મરણ તોલ બાંધી મારે છે. એવા દાખલા કવચીતજ બને છે; કારણકે માબાપના કલ્યાણમાં રહેવા વિશે બચપણથીજ છોકરાંએના મનપર ઠસાવવામાં આવે છે. નિશાળમાં પણ પેહેલા બોધ છોકરાંએને એજ આપવામાં આવે છે.

જો છોકરો પિતૃહત્યા કરેતો છોકરાને સરકાર મોટામાં મોટી સજ કરે છે. તેને જેમ બીજા ખુનીને કાપી નાંખે છે તેમ કાપવામાં આવતો નથી; પણ તેના શરીરના નાના નાના ટુકડા કરી મારી નાંખવામાં આવે છે. જે ઘરમાં ખુન થયું હોય તે ઘર તોડી પડાવે છે. બોંય પણ ત્રણ ચાર ફુટ બોદાવી કઢાવે છે. તે ઘરના આડોસીપાડોસીને સજ થાય છે. તે છોકરાનો જે શિક્ષક હોય તેને ફાંસી દે છે; કારણકે તેણે તે છોકરાને માબાપ તરફની ફરજ વિશે બરાબર કેળવણી નહીં આપી. તે ગામના માજીસ્ટ્રેટને અપમાન આપી કાઢો મૂકે છે. ગવરનરને, વાયસરાયને પણ તેમની એક પાયરી ઉતારી પાડે છે. માબાપને મારી નાંખવાનો ગુનાહ ધણેજ ધોર કહેવાય છે.

જો કોઈ શ્રીમંત પાસેથી લુચ્ચાને પૈસાઓકાવવા હોય તો તે માદરીના સીપાઈ તથા હલકા એધેદારો સાથે મળી જઈ કાવત્રાં રચી પોતાનું કાંમ કાઢી લે છે. રાતની વખતે પેલા તવંગર માણસના દરવાજા પાસે રસ્તાપર કોઈ બીખારીનું મડદું પડેલું હોય તે ઉચ્ચકી લાવી નાંખે છે. સહવારના પોહોરમાં પેલા લુચ્ચો આવી પેલા તવં-

ગરના બારણા આગળ રડણુ કરે છે, પેલા નિર્દોષ માણસને માદરી પાસે લેઈ જવાની ધમકી આપે છે, ને તેની ઉપર પોતાના સગાને મારી નાંખવાનું તોહોમત મૂકે છે. માદરીનું નામ સાંભળી તે ધુજવા માડે છે. પેલા પાર્શ્વડીને ઘાડાં નાણાં આપી પતાવવા માગે છે. જોઈએ એટલાં નાણાં નહીં મળે તો તરત તે આગળથી શીખવી રાખેલા માદરીના માણસોને લાવે છે. તેઓ જાણે માદરીના હુકમથી આવ્યા હોય તેમ આવતાં ને વાર તેને દમ દે છે, તથા માદરી પાસે તેને ઘસડી લેઈ જવાની ધમકી આપે છે. જો પેલા સમજી હોય છે, તો તેઓનાં નામ પર ધુજ નાંખી કરી વત્તાં આછાં નાણાં આપી ઘર મળે પતાવી નીકાળ કરે છે. જો માદરીની દરબારમાં જાય તો તેને પેહેલાં તો લાંબો વખત સુધી કેદખાનું સેહેવું પડે, પૈસાની ધુજ ધાણી થાય ને તપાસની વખતે ફટકા પડે તે તો જીવે.

મોટા યુનાહ મોટે યુનેહગારને નાના નાના કટકા કરી મારી નાંખે છે. પેહેલાં તેની આંખ આગળનો ભવાં સુધાંનો ભાગ કાપી નાંખે છે. પછી ગાળ કાપે છે. હાથની બાજુ પરના ચોટલાં કાપી કાઢે છે. પછી છાતી ઉપરનું માંસ છોડી કાઢે છે. પછી તેનું પીડું કાપે છે. પછી તેના પગના ટેટાં કાપી નાંખે છે. છેલ્લે એક ફટકે તેનું ડાકું છાંટી નાંખે છે.

ત્યારે મોટા અમલદારે ઉપર બાદશાહની હતરાજી થાય છે, ત્યારે તેમને ખીજી સભા ન કરતાં પોતાના તાબેના સુબકોમાં ચાકરી કરવા મોકલે છે. ત્યારે બાદશાહના મનમાં આવે છે, ત્યારે તેમને પોતાના વતનમાં પાછા બોલાવી ચાકરી આપે છે.

યુનેહગારને સભા કરવા મોટે જીંદી જીંદી ધક્કિત કામે ભગાડે છે. પેહેલી ધક્કિત યુનેહગારના ગળામાં મોઢું બાંધે

પાટીઉં પોષ રાખે છે. ખીજી, બામ્બુની પટ્ટી વડે ગાજી-
પર કે કુલાં પર ફટકા મારે છે. ત્રીજી, બામ્બુની સળિ-
ઓ આંગળાં વચ્ચે મૂકી મજબુત બાંધી લે છે. ચોથી, પ-
ગની ધુંટીઓ વચ્ચે બામ્બુની સળિઓ રાખી જોરથી બાંધે
છે. પાંચમી, ગંધાતી જગામાં પૂરે છે. (ખીજે દિ-
વસે તે કદાચ જીવતો નિકળે છે.) છઠી, ડાકુ છાંટી નાં-
ખવામાં આવે છે. સાતમી, નાના નાના ટુકડા કરી
મારી નાંખવામાં આવે છે. (એ સજ્જ માખાપનું ખુન
કરનારને અથવા જે આરત પોતાના પતિને અસાધવી મા-
લમ પડે તેને કરવામાં આવે છે.) આઠમી, ગુંગલાવી
મારી નાંખે છે. નવમી, દેરા નિકાળ કાઢે છે. દશમી,
લાંબા વખત સુધી પગ બાંધી લટકાવી રાખે છે. અગી-
આરમી, યુનેહગારને લાકડાના પાંજરામાં ઉભા રાખે છે.
(પણ તેનું ડાકું ઓવી રીતે બાહાર રાખે છે, કે તેનાથી પો-
તાના પગનાં આપ્તાં તળીઓ વડે ઉભું રહી શકાતું નથી;
માત્ર અંગુઠા ઉપર બાર મૂકી ઉભા રહી શકે છે.) બા-
રમી, ગળા સુધી આવે ઓવી નળી તેને માથા ઉપર પેહેરાવે
છે, પછી તેમાં ધુવા કરે છે, ઓટલે ગુંગળાઈ મરે છે. તે-
રમી, યુનેહગારને લોઢાની જાળીની બનાવેલી બંડી પેહેરાવે છે
ઓટલે જાળીના કાણામાંથી તેનું માંસ બાહાર ઉપસાઈ આવે
છે, તેને છરી વડે ઓપવી કાઢે છે. ચઉદમી, સાંપના
આકારની લોઢાની નળી તેના આપ્તા અંગે સાંપ વીંટલાય
તેમ વીંટલે છે. પૂછી તે નળીના મુખ વાટે અખળતું પાણી
નામે છે, ઓટલે તે દારી મરે છે. પંદરમી, લાંબા આ-
ખકાને માછલી મારવાના ગલના જેવા લોઢાના આંકડા
બાંધી તે આખકાએ યુનેહગારને મારે છે. તરત તે આં-
કડા તેના માસમાં બંધાઈ રહે છે. પછી જોરથી ઝટક
મારી તે આખકા ખેંચી લે છે; તેથી તેનું માંસ પણ આં-

કડા સાથે ખેંચાઈ આવે છે. સોળમી, કાચના છના ભૂંડા ઉપર ગુનેગારને ધુટણ વડે બેસાડે છે.

રાજની સામે બંડ કરે તેને રીખાવી રીખાવીને મારી નાંખે છે. તેને આખો ને આખો જીવતો ભાંયમાં દોટે છે. માત્ર તેનું ડાકું બાહાર રહેવા દે છે. તેનું મોઢું ઉંઘાડી લોઢાના આંકડો તેના ઉપલા તાળવામાં પોય છે. તે આંકડાને દો-રીથી બાંધી દારી ઉંચે લાકડાને બાંધે છે, એટલે તેનાથી મોઢું બંધ કરાતું નથી. પછી તેના મોઢામાં, કાનમાં, નાકમાં, ખાંડ જીવી મીઠાસાની વસ્તુ પૂરે છે. એટલે થોડા વખતમાં તેની ઉપર કાંડીઓ ભેગી થાય છે. તેઓ મીઠાસા ખાતી ખાતી તેના આખા અંગમાં ચટકા મારતી પ્રવેસ થાય છે. પેલાથી કશું બોલાતું નથી તથા શરીર પણ આમ તેમ હલાવાતું નથી. તે પાંચ છ દિવસમાં રીખી રીખીને મરણ પામે છે. બંડ કરનાર એકલાને મારી નાંખે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેના બાપ, બપાવા, છોકરા, ભત્રીજાને પકડી મારી નાંખે છે; પછી તેઓ બંડ ઉઠાવવામાં સામેલ હોય કે નહીં હોય તે છતાં તેમને સજા થાય છે. બળવાખોરનેા છોકરા પકડાએલા હોય પણ તેની ઉમર સોજ વરસની અંદર હોય તો તેને સોજ વરસની ઉમરનો થાય ત્યાં સુધી કેદખાને પૂરે છે, પછી ઉમરમાં આવે એટલે તેને કાર્પી નાંખે છે.

કોઈ માણસે મેટો ગુનાહ કર્યો હોય ને તે સરકારને હાથ નહીં આવે તો તેને બદલે તેના આખા કુટુંબને પકડી બંદીખાને પૂરે છે. બ્યારે તે ગુનેહગાર પકડાય ત્યારે તેમને છોડી દે છે. એવી રીતે બચારાં નિર્દોષ માણસો કેટલીક વખતે પંદર વીસ વરસ પર્થત બંદીખાનું સેહેવે છે.

કેટલીક વખતે કોઈ ગરીબ માણસથી પોતાના ધરડાં માખાપનું ગુજરાન નહીં થઈ શકતું હોય ને તેઓ ખો-

શક વગર શીખાતાં હોય તો ને ગુનેહગારને માદરી કાપી નાંખવાનો હોય ને તે ગુનેહગાર પૈસાવાળો હોય તો તેને બદલે પેસો ગરીબ માણસ તે ગુનેહગાર પાસેથી પૈસા લઈ પોતે કપાય છે. ને પૈસા મળે તેમાંથી તેના ગરીબ માખાપનું ગુજરાન થાય છે. એવી રીતે અદલબદલ કરવાને સત્તાવાળાઓ અડચણ લેતા નથી. તેઓ એટલું જ જોય છે ને કોઈ એકનો પણ જીવ લેવો. પણ મોટા ખુનીઓને એમ છટકી જવા દેતા નથી.

છોકરાઓ પોતાને નામે કરજ કીધું હોય ને તે કરજ ફીટારી ન શકે તો સાહુકાર તેને બંદીખાને નખાવે છે. ભ્યારે તેનો ખાપ કે વાલી કરજ ફીટારે તોજ તેનો છૂટકારો થાય છે. કરજ કરનાર ને સાહુકાર વચ્ચે કાંઈ વાંધો ઉઠે તો તે સાહુકાર ઉપર ફરિયાદી માંડી શકે છે. પણ તેના ખાપ કે વાલીથી સાહુકાર ઉપર ફરિયાદી માંડી શકાતી નથી.

જો ખાપે કરજ કયું હોય ને તે આપી ન શકે તો તેના છોકરાની અથવા સગાવાહાલાની મીલકત સાહુકાર માદરીના હુકમથી જપ્ત કરે છે.

જેમ ખીજ રાજ્યોમાં ગર્ભપાત કરનાર સ્ત્રીને મોટી સજા કરવામાં આવે છે, તેમ ચીનના રાજ્યમાં એ વાંક મોટે ઘોરતને સજા કરવામાં આવતી નથી.

ગુલામની ખાઈડી સાથે શેઠ જીર કર્મ કરે તો તેને સેહેજ સજા થાય છે. પણ જો ગુલામ શેઠની ખાઈડી સાથે આડા વેહેવાર રાખે તો તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

શેઠ અથવા આર્ય માણસ ગુલામને ધાતકીપણે મારે છે તો તેને થોડી સજા થાય છે, પણ ગુલામ શેઠને તથા કોઈ આર્યને મારે તો તેને સરકાર સખત સજા કરે છે.

કોઈ આર્ય યુક્તિમનું ખુન કરે તો તેને સરકાર સજા કરતી નથી પણ આર્યનું ખુન યુક્તિમથી થાય છે તો તેને શીખાવી શીખાવીને મારી નાંખવામાં આવે છે.

શીવાજી.

ચીનાઓ સર્વે બાળતોમાં પોતાના બાપદાદા ચાલ્યા હોય તેજ પ્રમાણે ચાલે છે; તેથી ઉલટી રીતે ચાલવામાં જાણે મોટું પાપ હોય એમ સમજે છે. કોઈ વખત ચીનાને કહીએ જે આ કામ બોટું છે તો તે તરત કહેશે જે “નહીં, એમ નહીં હોય, બાપદાદા એમજ કરેલી હતા, શીવાજી કેમ તોડાય?” હજારો વરસોની વાત પર જે ધાટનાં ધરે બંધાતાં હતાં તેજ ધાટનાં ધરે હાલ પણ બંધાય છે, તેમાં કશી તફરતો સુધારો કરતા નથી. જે આગથી ધરે બળી જાય તો પાછાં અસજ હતાં તેવાંજ ધરે બાંધશે, કશીની જાતનો ફેરફાર કરવામાં પાપ સમજે છે. ચીનમાં ધણાંખરાં બધાં શહેરોમાં વગર માળાનાં ધર બાંધવામાં આવે છે. માળનાં ધરે જવલેજ નજરે પડે છે. ચીનમાંતોનાં ધરે મોટાં વિસ્તારવાળાં હોય છે. માળનાં ધરે નહીં બાંધવાના કારણમાં એ લોકો એવું જણાવે છે જે નાના પગવાળી ઓરતોથી નીચે ઉપર ચઢી શકાય નહીં. એ કારણ પણ અહીં દીસે છે. કદાચ માળવાળાં ધરમાં આગ લાગે તો માળપર રહેલી નાના પગવાળી ઓરતો નાહસીને પોતાનો બચાવ કરી શકે નહીં ને બળી મરે.

ચીનાઈ ઓરતો પોતાની પગની પાટલી નાની રાખવામાં મગરૂરી લે છે. જેમ જેની પાટલી વધારે નાની તેમ તે આખરૂદાર તથા ખુબસુરત ગણાય છે. પગ નાના કરવાનો શીવાજી લાંબા વખતનો ચાલતો આવેલો છે. એવું કહે છે જે ૪૦ સં ની દશમી સદીમાં એક

બાદશાહની માનીતીના પગની પાટલી કુદરતી રીતે ખી-
જના ચંદ્રના ધાટની હતી; તેથી તેનું જોઈ અમીર તથા
શ્રીમંતોની ઓરતો તેવા પગ કરવા લાગી. છેલ્લે એ રી-
વાજ સર્વે લોકોમાં પસંબો. કેટલાક લોક એમ કહે છે
જે એક રાણીના પગ કેક (club) ના ધાટના હતા તેથી
પોતાના ધણીને હુકમ લેઈ પોતાની દીકરીઓના પગ
પણ તેવાજ ધાટના કીધા; તેનું જોઈ ખાજી ઓરતો પો-
તાની પગની પાટલી નાની કરવા લાગી. વળી કેટલાક
એવું માને છે જે ઓરતો નાહાસી ન જાય માટે પગ
નાના રાખવાનો રીવાજ કાઢ્યો છે.

હાલમાં મેનચુરીઆ પ્રાંતના મુસલમાન ચીન દે-
શમાં હાકમી ભાગ્યે છે. તેમની ઓરતોમાં પગ નાના
કરવાનો રીવાજ નથી. બાદશાહી જનાતખાનામાં નાના
પગવાળી ઓરતોને દાખલ કરવામાં આવતી નથી.

છોકરી પાંચ વરસની થાય એટલે તેના પગ નાના
કરવા માંડે છે. પગની ધુંટી આગળનો નીચેનો ભાગ
મસળી મસળીને તથા મરડીને એવા ધાટના કરે છે
કે જે મોચીના કાલજીવનના આકારને મળતો આવે છે.
અંચુકા સિવાય સર્વ આંગળાંને મરડી વાળી નાંખે છે. એમ
કર્ચા પછી લાંબા કપડાના પાટાથી મજબુત તે પગને બાંધી
લે છે. એ વખતે બાપડી છોડીને બેહદ વેદના થાય છે.
અકવાડિયામાં એક વાર પાટો છોડી પગ ઘોઈ સાફ કરે છે.
જો તે ઘોઈ તો ગંધ મારી આવે છે ને કોહી જાય છે.
પગ નાના ધાટના કરવા માટે ચાર પાંચ વરસ સુધી
મેહનત કરવી પડે છે. એટલી મુદત પેર છોડીએ બહુ
હેરાન થાય છે. તેના પગને જે દુઃખ થાય છે તે તે-
નાથી ખમી રાકાનું મથી. પણ શું કરે! બવિખ્યતાં સુખ
માટે એટલું બધું દુઃખ ખમે છે. એ નાના પગવાળી

આરતો પોતાના પગના અંગુઠા ઉપર ચાલતી હોય તેમ દીસે છે. કેટલીક આરતોના પગ વરસ દહાડાના બચાંના પગના જેટલા નાના હોય છે. એક નાના પગવાળી આરતો કશા પણ ટેકા વગર ચાલી શકતી નથી. એવી આરતોને તેમની દાસી પોતાની પીઠ ઉપર ચોખ્ખાની મુઠા હંચકે તેમ હંચકી લેઈ જાય છે. એવી આરતોના પગની આકૃતિ બકરીના પગની આકૃતિ જેવી દેખાય છે. તેમના યુઠાણથી ધુંડી સુનીનો બાગ તવાયતો રહે છે. બધી આરતો પોતાના પગ એક નાના નથી કરતી. માત્ર કુલીન સ્ત્રીઓનાજ પગ ઘણા નાના હોય છે. કેટલીક આરતો પોતાના પગ ચાર પાંચ ઈંચ મોટા રાખે છે. એવી આરતો ટેકા વગર જાડદીથી ચાલી શકે છે. ગરીબ બાહાર કામ કરવા જતી સ્ત્રીઓ પોતાના પગ નાના કરતી નથી.

ચીનાઓમાં એક કરતાં વધારે બાઈડીઓ કરવાનો રીવાજ છે. પેહેલી બાઈડી હમેશાં નાના પગવાળી હોય છે. બીજી બાઈડીઓ મોટા પગવાળી હોય છે. પેહેલી બાઈડીની સત્તા બીજી બાઈડીઓ ઉપર ચાલે છે. દરેક બાઈડી સાથે અંકેક દાસી રાખે છે.

ઘણા ચીનાઓ તથા ચીનીઓ પોતાના હાથનાં આંગળાનાં નખ ઘણા મોટાં રાખે છે; તેમાં મોટા લોકો મૂખ્ય કરી વધારે લાંબાં રાખે છે. કેટલાક બધાં આંગળાનાં નખ મોટાં રાખે છે ને કેટલાએક એક એજ નખ લાંબાં રાખે છે. અંગુઠાની પાસેનાં આંગળાનાં નખ ઘણા લાંબાં રાખે છે. કોઈનાં નખ બે તમુ કરતાં વધારે મોટાં હોય છે.

ચીનાઓમાં એવો રીવાજ છે જે પોતાની બાષામાં બખેલાં કરાં કાગળ રસ્તામાં કચરાની માફક ફેંકી ન દેવાં. બખેલાં કે છાપેલાં કાગળ નિરપયોગી હોય

તેને એક ટોપલીમાં એકઠાં કરે છે. પછી ધરતા ચુલામાં બાળી નાંખે છે, અથવા મોહોલામાં કાગળ બાળવા માટે બઢી બનાવેલી હોય છે, તેમાં બાળી નાંખે છે. શીખેલા માણસો પગારદાર માણસો રાખી ધરે ધરતી એવાં રહી કાગળો એકઠાં કરી મંગાવે છે. પછી બઢીમાં બાળી નાંખે છે. પછી તે રાખને નદીમાં નાંખે છે. ચીનાઓ એવું માને છે કે બાષાના અક્ષરો છે તે ડાહ્યા વિદ્વાન માણસોની આંખ છે જેની મદદથી કુન્યાની સર્વે બાબતો નજરે પડે છે. એ આંખની સંભાળ ન લે ને પગ તળે ડાખે તો આવતા જન્મમાં આંધળા અવતરે. કુકાનદારો પોતાનો માલ ગ્રહકોને લખેલાં કાગળમાં કદી બાંધી આપતા નથી. કોરા કાગળોમાં સર્વે વસ્તુ બાંધે છે.

ચીનમાં મુરેપિયનોને “બારબેરીઅન” (નંગલી) ના નામથી ઓળખવાનો રીવાજ હતો. એજ નામ કાગળ પત્રના વહેવારમાં ચાલતું હતું. ૧૮૧૦ ની લડાઈ પછી એ બોલ વાપરવાને મના થઈ છે, તેથી એ બોલ સરકારી દસ્તાવેજોમાં લખવામાં નથી આવતો. હજી નિઝ વર્ણના લોકો એ બોલ રસ્તે ચાલતા ફોરેનરોને (પરદેશીઓને) ચીડવવા સારૂ બોલે છે.

ચીનાઓમાં એવા રીવાજ છે જે ખાતી વખતે એક જ ટોપલ પર શેઠ તથા તેના ચાકર સાથે બેસી ભોજન લેવું. ખાતી વખતે શેઠ ચાકર વચ્ચેનો ફરક કાઢી નાંખે છે.

શ્રીમંત માણસો ભોજન ખાધા પેઠેલાં ફરક ખાય છે. ભોજન જમ્યા પછી સુપ (સેરવા) પીએ છે.

મોટા માણસની સુલાકાત લેતી વખતે માનને ખાતર ટોપી માથા ઉપર રહેવા દે છે.

ગરીબ માણસોમાં છોકરીઓને મારી નાંખવાનો રીવાજ છે. કેટલાંક માઆપ છોકરીને “ફાન્ડર્લીંગ આન્સપિટલ”માં મૂકી આવે છે. મારી નાંખવાનું મૂખ્ય કારણ મરીબાઈ છે.

છોકરીઓને મારી નાંખવાનું ફર કામ ત્રણ રીતથી થાય છે. પહેલી રીત :—વહેતાં પાણીમાં છોકરીને નાંખી દે છે. બીજી :—ગીપમાં પાણી ભરી તેણીને જુડાડી દે છે. ત્રીજી :—જીવતી ને જીવતી તેણીને જમીનમાં દાટી દે છે. એ લોકોમાં એવો વહેમ છે જે છોકરીને જીવતીજ દાટી હોય તો બીજી વળા છોકરાનો જન્મ થાય. છોકરીને મારી નાંખવાનું કામ બાપ કરે છે, માનો પોતાની ટીકરીને મારી નાંખવાનો જીવ આવતો નથી.

મોટા લોકો પોતાને ત્યાં જોઈએ તે કરતાં વધારે છોકરીઓની વૃદ્ધી થાય તો છોકરીના નાશ કરે છે.

ધણા માઆપ પોતાની છોકરીને વેચી નાંખે છે. છોકરાને કોઈ મારી નાંખતું નથી. ગરીબાઈને લીધે કોઈ વખત છોકરાને તેનાં માઆપ વેચી નાંખે છે.

કેટલીક વખત પૈસાદાર માણસ પોતાને સંતાન ન હોય તો વેચતો છોકરો લઈ તેને પોતાનો દત્તક કરી લે છે.

વચ્ચાતાં લીધેલાં છોકરાંને તેમનો ધણી પાછો ખીજી ધણીને વેચી શકે છે.

કેટલીક વખતે લૂટારા તથા ચોરો ગામમાંથી છોકરાંને ચોરી લઈ જઈ દૂરના ગામમાં વેચી નાંખે છે.

જે ધણી છોકરું વેચાતું લે છે તે છોકરાનું નામ, તેના માઆપનું નામ, વચ્ચતાર ધણીનું નામ ઠામ વગેરે લખાવી લે છે; કારણકે કોઈ વખત વેચાતું લીધેલું છોકરું ચોરોએ ચોરીને વચ્ચું હોય ને તે છોકરો બાબત

સરકાર તરફથી તલાસ થાય તે વેળા તે ખરીદનારને અડચણમાં નહીં આવવું પડે.

ધણી વખતે વર પોતાની બાઈડીને ગરીબાઈને લીધે અથવા ખીજા કારણસર વેચી નાંખે છે. લેનાર ધણી વેચનાર પાસેથી તેણીને વેચવાનું કારણ, નામ, વરનું નામ તથા દલાલ બચમાં સાદું કરનારો હોય તો તેનું નામ લખાવી લે છે. લખેલાં કાગળપર ધણી ધણીઆણીની સહી લે છે. કદાચ વેચનાર ધણી પાસે પાછળથી પૈસા થયા હોય તો પોતાની વેચેલી બાઈડીને પૈસા આપી પાછી લેઈ જાય છે. જે ધણી ખીજાની બાઈડી વેચાતી લે છે તેને ઘરમાં દાસી માફક કામ લગાડે છે. છોકરીને વેચાતી લીધી હોય તો તે પરણવાના વશે આવે છે ત્યારે શેઠ તેને પરણાવી આપે છે. પરણ્યાઆ વખતે લાંબા વખત સુધી શેઠથી ઘરમાં રખાય નહીં; કારણ કે લોકો તેને બુકું બોલે છે. છોકરી પરણી અટલે શેઠનો કાબૂ તેણીના ઉપરથી ઉઠી જાય છે. તેણી ઉપર વરની સત્તા આવે છે.

છોકરાને વેચાતો લીધો હોય તો તે ત્રીસ વરસની ઉમરનો થાય અટલે શેઠ તેને પરણાવે છે. પરણ્યા પછી પણ તેની ઉપર શેઠનોજ હક ચાલુ રહે છે. યુવામને છોકરો આવતરે તો તેની ઉપર પણ શેઠનીજ સત્તા રહે છે, પણ શેઠ તે છોકરાને વેચી શકતો નથી. જો છોકરી આવતરે તો તેની ઉપર શેઠની સત્તા કશી ચાલતી નથી.

છોકરી કરતાં છોકરાની કીમત વધારે આવે છે. છોકરો ખુબસુરત તથા ચતુર હોય તો ખસો ડાહર સુધી કીમત ઉપજે છે. છોકરીની કીમત ધણીજ આછી આવે છે. કોઈ વખતે ત્રણ ચાર ડાહરમાં છોકરી વેચાય છે.

છોકરી રૂપાળી હોય તો શેઠ પોતાના છોકરા સાથે પરણાવે છે.

માદરીઆના તથા શ્રીમંતોનાં ઘરમાં ઐવી વેચાતી લીધેલી છોકરી દરા બાર હોય છે.

વેચતાં લીધેલાં છોકરાંને ઘરનું સર્વે કામ કાજ કરવું પડે છે. જેમ ખીજ દરાના ગુલામો સાથે ધાતકી પછે વર્તવામાં આવે છે, તેમ ઐમના ઉપર કશી પ્રકારનું ધાતકીપણું ચલાવવામાં આવતું નથી. છોકરીનો ગુલામગીરીમાંથી જલદી છૂટકારો થાય છે. પરણ્યા પછી તેણી સ્વતંત્ર થાય છે. છોકરાને કદી છૂટકારો મળતો નથી. જે છોકરાંનાં માપાપ પાસે પૈસા ઐકઠા થયા હોય તો તેમના શેઠને પૈસા આપી પોતાના છોકરાં પાછાં લઈ જાય છે. ઐમ પાછાં આપવાનો ધારો છે.

વેચાતી લીધેલી છોકરીને શેઠ અનીતિના કામ માટે વેચે છે તો સરકાર તેને સજા કરે છે.

ગુલામને આર્ય લોકની છોકરી સાથે પરણવાની મના છે. ખીજ ગુલામનીજ છોકરી સાથે પરણી શકે છે.

કેટલાક લોક ગરીબના છોકરાને વેચાતો લઈ તેને ખરચ કરી ઘણું બણાવે છે. જે તે સરકારી મોટી પરીક્ષામાં પાસ થાય છે, તો તેને મોટો ઐધી મળે છે, અને રાજની સારી સેવા માટે બાદશાહ તેને ખેતાખ આપે છે. ઐવો છોકરો પોતાના મુરખખીને પોતાના ખેતાખ કરતાં વધારે ચઢતો ખેતાખ અપાવવાને બાદશાહને અરજી કરે છે. બાદશાહ ખુશીથી તે છોકરાના વાલીને જેણે તેને શીખવાને નસીખવાન કીધો તેને ખેતાખ આપે છે. ઐ કારણને લીધે શ્રીમંતો ગરીબના છોકરાએને બણાવી ગણાવી ભાગ્યરાખી કરે છે. ઐવા નિમકહલાલ છોકરો પોતાને આખો આપનારનો બદલો બળવાને ચુકતા નથી. તેથી ઉત્કટું આપણા દરામાં ઐવા ઘણા છોકરા હશે જેમને તેમના આપ કે વાલીએ હજારો રૂપીઆનો ખરચ કરી

હંચી કેળવણી આપી ભાગ્યશાળી કીધા હશે તેઓ પોતાના મુરખ્ખીને ગુણ વાળવાને બદલે સામા તેમને પચ્ચવતા હશે. એનું મૂખ્ય કારણ નિશાળોમાં નીતિવગરની કેળવણી આપવાનું છે.

જેમ યુરોપીઅનોમાં મુલાકાત લેતી વખતે પેહેલાં પોતાના નામનો કાર્ડ મોકલે છે, તેમ ચીનાઓમાં પણ આગળથી પોતાનો કાર્ડ મોકલવાનો રીવાજ છે. જેવી પંક્તિના માણસને મળવું હોય તેના પ્રમાણમાં નાના મોટા કાર્ડ વાપરે છે. સરકારી અમલદાર પોતા કરતાં ચઢતી પદ્ધતીના માણસને મળવા જાય છે તો એ કુટલાંબો તથા પોણા કુટ પોહેલો કાર્ડ વાપરે છે. એ કાર્ડ પાતલા કાગળનો બનાવેલો હોય છે. કાર્ડની ત્રણ ઈંચની પોહેળાઈમાં ધડી કરે છે. તેને કાળા પડબિડિયામાં મૂકી તેના ઉપર લાલ કાગળની ચોરસ ટીકેટ ચોટાડે છે. ટીકેટ ઉપર “રજ માંગુંધુ” એમ લખે છે. કાર્ડની પેહેલી ધડી ઉપર મુલાકાતે આવનારનું નામ, અધિષ્ઠા, ઠેકાણું વગેરે લખવામાં આવે છે. જે પોતાના કરતાં ઉતરતી અથવા સરખી પદ્ધતીના માણસની મુલાકાત લેવી હોય તો લાલ રંગનું નહીં પણ ખીજા રંગનું પરબિડિયું વાપરે છે. એની ઉપર ટીકેટ ચોટાડી “ધટતાં માન સાધે” લખેલું હોય છે. કાર્ડમાં પોતાના નામની પાસે “તમારો પિત્રાઈ બાઈ,” “તમારો નાનો બાઈ,” “તમારો બંદો” કરી લખે છે. સાધારણ મુલાકાતના કાર્ડ લાલ રંગના હોય છે. તે માત્ર જ્ઞાત ઈંચ જેટલા લાંબા હોય છે.

ચીનાઓ પોતાનું દરેક કામ રીવાજ મુજબ કરે છે. બાદશાહ પણ દર રોજનું કામકાજ રીવાજ પ્રમાણે કરે છે. કામકાજ કરવાના રીવાજ સરકારી દફતરમાં છાપેલા હોય છે.

જેમ આપણા લોકો જેનું કપાળ મોટું હોય તેને હાશિયાર તથા અકલવંત ગણે છે તેમ ચીનાઓ જેનું

પેટ આપણા દેશના ભાડીઆઓના પેટ માફક આહાર નિકળી આવ્યું હોય તેને અકલવંત તથા હોશિયાર સમજે છે.

ચીનમાં ગરીબાઇને લીધે તથા ખેતી કરવા માટે જોઈતાં ઢાંરોની અછતને લીધે કેટલાક ગામમાં ખેડૂતો ઢાંરને બદલે બાઈડીઓને હજમમાં જોડે છે.

ચીનાઈ ઓરતોને પોતાના પતિ સાથે ફરવા હરવાની છૂટ નથી. ઘરમાં પણ સર્વેના દેખતાં ધણી ધણીઆણી વાતચીત કરતાં નથી. જે વાતચીત કરે તો તેમને છકી ગયલાં સમજે છે. બાઈડીઓ ધણી ખરી ઘરમાંજ બેસી રહે છે. જેમ એક કુવામાં રહેનાર દેડકો પોતે જોઈ તેટલીજ જગાની અસ્તિ જાણે છે તેવીજ હાલત એ ચીનાઈ ઓરતોની છે.

ચીનાઓ શરીર સ્વચ્છ રાખવા માટે આપણી માફક આખે અંગે નાહતા નથી. લાકડાના ટપમાં પાણી લઈ તેમાં લૂગડાનો મેલો કટકો બીંજવી ચેહેરા ઉપર, પગપર તથા ખીજા ભાગો ઉપર ધસે છે. શરીર એ પ્રમાણે સાફ કરતી વખત સર્વે લૂગડાં કાઢતા નથી. ઓરતો પોતાના ઘાંત સાફ રાખવાને ધણી કાળજી રાખે છે.

મરદો કરતાં ઓરતો ધણી ખરી ઠીંગણી હોય છે. તેમના નાક ચપટાં હોય છે. જેનાં નાક આપણા દેશની ઓરતોના નાકના ધાટના હોય તે ઓરત ખુબસુરત નથી ગણાતી.

ચીનાઓ દાઢીના વાળ છેક બુઢા થાય ત્યાંજ રાખે છે. વેપાર કરતા હોય તે વખતે આપણે જેના વેહેવારમાં જુદું બોલવું પડે તેથી દાઢી ઉપર વાળ ઉગવા દેતા નથી. દાઢીના વાળ પ્રમાણીકપણું તથા હમાનદારી બતાવે છે. ત્યારે ધંધો રાજગાર કરી રહી એકાંતવાસ ભોગવે છે ત્યારેજ દાઢીના વાળ ઉગવા દે છે.

વેહુમ.

ચીના ધણી વેહુમી જાત છે. મોજ શોખના દિવસપર તથા શોકના દિવસપર પણ અપરાધુન આચરવાનો રીવાજ નથી. જેને ઘર સારું રહે હોય ને તેને ત્યાં ખાહારના લોક પડેલા તરીકે આવેલાં હોય તે આમાંથી અપરાધ કાઢે ને તે ઘર ધણીને કાને પડે તો તેને માટું અપમાન થયલું સમજે છે. એવા વેણ કાઢનાર જોડે જન્મ સુધી વેર રાખે છે. લગના જેવા રૂડા દિવસ પર પારકી બધડીઆ પોત પોતામાં વાત કરે “પેત્રી બાઈ વાંજણી છે” અથવા “પેલીને છોકરાં નથી” અથવા કોઈ બાઈડીના પ્રસ્વ વખતે ખાહારની બાઈડીઆ ઘરમાં આવેલી હોય તેઆ બોલે “મરે પેલું છોકરું રેઢિયાળ છે” “મુરદાળ છે” “માને ધાવે તેવું નથી” તો ઘરના માણસો સાંભળીને ધણી કમકમે છે, ને એવું માને છે જે ઘરમાં કાંઈ આકૃત આવશે. નવું ઘર બંધાવું હોય તે વખતે કામ કરનાર અથવા ઘરના માણસ આગ રાખે આચરે તો એમજ જાણે છે જે નવું ઘર કોઈને ફળશે નહીં ને ઘરધણી ઉપર મુસીબત આવી પડશે.

ઘરમાં કોઈ માટું પડ્યું હોય તે ધણી દિવસ સુધી સાજું ન થાય તો તેનું સુવાનું બિછાનું તથા તકીઆ ખાહાર રસ્તાપર લઈ જઈ તેને લાકડીના ખૂબ ઢપાટા મારે છે. પછી તેની નજીક ફટાકરા ફેંકે છે જેથી તેમાં પક્ષીત હોય તે નાશી જાય ને દરદીને જલદીથી આરામ થાય.

કેટલાક લોકો પોતાના ઘરની દીવાળ ઉપર પોડાની નાળના જેવા ઘાટની લોઠાની આકૃતિ મારે છે, જેથી ઘરના માણસને જૂત ઝાકણ હેરાન નહીં કરે.

જેમ આપણા દેશના વેહેમી લોકો કેટલીક વસ્તુને શકનવાળી ને કેટલીકને અપશકનની ગણે છે તેમ ચીનાઓ પણ માને છે. શુભ કામ કરતાં કાગડાને ખોલતો સાંભળે તો તે કામ સફળ નહીં થશે એમ માને છે. મેગપાઈ નામનું પક્ષી ખોલતું સાંભળે તો અપશકન જાણે છે. બાહારનો કુતરો ઘરમાં આસરે લે તો સારા શકન સમજે છે, કારણકે કુતરો પોતાના સાનથી જાણે છે કે કયા ઘરમાં પેટ ભરી ખાવાનું મળશે, એટલે તે ઘરના લોકો સુખચેત બોગવશે. પારકા ઘરની ખીલાડી ઘરમાં આવી ફરે તો મોટા અપશકન સમજે છે; કારણકે કયા ઘરમાં ઉંદર તથા ચેત વગર ખીલીકે ખાતાના મળશે એમ ખીલાડી પોતાના સાનથી જાણે છે, એટલે ઘરમાં વસનારાં પાયમાલ થઈ જાય ને ઘરખાર છોડી જાય ત્યારે તેને નિર્ભયપણે ઉદરનો ભક્ષ કરવાનો મળે. મરઘો વાસે છે તેને શુભ શકન કે અપશકન માને છે. વાસ્તી વખતે મરઘો ઘર તરફ મો કરી વાસે તો સારા શકન માને છે ને જો ઘર તરફ પીઠ રાખી વાસે તો તેને નાશકારક સમજી વેચી નાખે છે. રાતના દેશ કે અગ્નીઆર વાગે વાસે તો તેને નાશકારક સમજી વેચી નાખે છે અથવા કાપી ખાઈ જાય છે. ચઢી ઘરમાં આવી માળો ખાંધે છે તો ઘરના લોકો પોતે ઘણા ભાગ્યશાળી સમજે છે, કારણકે ભ્યાં પેટ ભરી ચરવાનું મળે ત્યાંજ તે માળો ખાંધે છે એમ તેઓ માને છે. ધુવડને ખોલતાં સાંભળે તો માહોજામાં કોઇનું મૃત્યુ થશે એમ માને છે.

નવું કામ આરંભ્યા પેહેલાં. સારું ટાકણું અથવા શકન જોઈ કામ શરૂ કરે છે. જોશી પાસે સુહુરત જોવાયે છે. એવા જોશીઓ રસ્તે રસ્તે રખડતા કે કુકાન

માંડી ખેડેલા નજરે પડે છે. જેમ હિંદુ જોશી પોતાનું ટીપણું
જોઈ મુહરત કહે છે તેમ ચીના જોશી પોતાના ટીપણામાં
જોઈ મુહરત કહે છે. જેમ હિંદુ જ્યોતિષમાં આરશિ
છે તેમ ચીનાઈ જ્યોતિષમાં પણ નીચલી આર શિ છે:
ઉદર, ગાય, વાઘ, સસલું, દેગોત, સાંપ, ઘોડા, મેંદું,
વાંદર, મરધો, કુતરો અને ડુકર.

ન્યારે જીનું ઘર ઉખેડી મરામત કરવાની હોય છે
ત્યારે તે ઘરના આરણપર શોડા દિવસ આગળથી છાપ
મારવામાં આવે છે જે કુલાણે દિવસે આ ઘર ઉખેડવાનું છે.
છાપ મારવાનું કારણ એવું જણાયે છે જે તે ઘરમાં કોઈ
આગળ મરણ પામેલું હોય તેનો જીવ જૂત થઈ ઘરમાંજ
રહેલો હોય ને ન્યારે તે ઘર ઉખેડે એટલે ત્યાંથી નિકળી
બાહાર જતો રહે છે. મોહોલાનાં બચ્ચાં છોકરાં રમતાં
હોય તેમનાં શરીરમાં પ્રવેશ થઈ તેમાં વાસો કરે તેથી તે
બચ્ચાંનું મરણ થાય. જે દિવસે ઘર ઉખેડવાનું હોય છે
તે દિવસે મોહોલાનાં રહેનારાં પોતાનાં ઘરનાં આરણ બંધ
કરી મૂકે છે. જેથી પેલા ઘરમાનો જૂત તેમનાં ઘરમાં
દાખલ નહીં થાય. એક વખત એક ઘર ધણીએ આ-
ગળથી બપોરે આખ્યા વગર પોતાનું ઘર ઉખેડ્યું. ઉખેડ્યા
પછી બીજે દિવસે તે મોહોલાનો રમતું છોકરું માંડું પડી
મરી ગયું. છોકરાની માએ મુડદાને પેલા ઘરમાં લઈ જઈ
નાખ્યું. ત્યાં રડવા કુટવા માંડ્યું. ન્યારે ઘરધણીએ તેણીને
થોડાલર આખ્યા ત્યારે તે ત્યાંથી પોતાનાં મરેલાં બચ્ચાંની
લાસ લેઈને ગઈ. પૈસા લેવાનું કારણ એ જે તે ઘરવાળાએ
આગળથી બપોરે આખ્યા વગર ઘર ઉખેડ્યું તેથી ઘરનો
જૂત તેમાંથી નિજા પેલાં બચ્ચાના શરીરમાં બરાઈ
તેને મારી નાખ્યું. ઘરવાળાએ પણ પોતાનું ઘર સમારવાનું
રહેવા દીધું કારણ કે મુરતમાંજ તે ઘરને અપરાકત નડ્યા.

હિંદુઓની માફક ચીનાઓ જીદી જીદી તરેહના દેવ દેવીની પૂજા કરે છે; તે છતાં સૃષ્ટિનો બનાવનાર ઇશ્વરની હયાતી માને છે ખરા. એ વહેમી લોકો કહે છે જે જગત્કર્તા સર્વેથી ઉંચો બેઠેલા છે, તેથી સાધારણ લોકોની પ્રાર્થના એ- ઠલે દુર તેને પોહોંચી ન શકે માટે એ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવાનું કામ બાદશાહ તથા તેના મોટા આધિપતિઓને એમ જાણી તેઓ નાના નાના દેવો જેઓ આ દુન્યામાં ઇશ્વરના કુતો છે તેમની પૂજા કરે છે. એજ કારણથી બાદશાહ તથા તેના હાથ તળેના સર્વે પ્રાંતના સુબા વરસમાં બે વખત આકાશ (ઇશ્વર)ની પ્રાર્થના કરે છે.

જેમ અસલના વારામાં કેટલાક દેશોમાં ધર્મને બા- હાને મનુષ્યનો ભાગ આપતા હતા તેમ ચીનાઓ મનુષ્યનો ભાગ આપતા નથી તથા તેને ધર્મને બાહાને ઉત્તેજન આપતા નથી.

જેમ કેટલાક અસલના ધર્મ સાથે દેવ તથા દેવી વગેરેની પ્રેમની કથાઓ જોડી નાંખેલી છે તેવી કામની કથા ચીનાના ધર્મના લખાણમાં નથી. જોકે ચીનાઓ ધણા કામી છે તે છતાં અનીતિને ધર્મને બાહાને ઉત્તેજન આપતા નથી.

પેહેરવેશ.

ચીનાઓની પેશાક પેહેરવાની રીત ધણી ઉત્તમ છે. જેમ આપણા સુધરેલા દેશની કેટલીક હિંદુ તથા ખ્રીષ્ટ જાત અર્ધજાત ફરે છે, તેમ ચીનાઓ ફરતા નથી પણ આખું અંગ ઢંકાય એમ વસ્ત્ર પહેરે છે. હિંદુઓની માફક અર્ધું અંગ દેખાય એવું ધોતિયું પહેરતા નથી પણ આખું અંગ ઢંકાય એવું તુમાન પહેરે છે. ચીની ઔરતોનો પો-

શાક મરદો કરતાં વધારે બંદખેસ્તો હોય છે. હિંદુસ્તાનની કેટલીક સાતની સુધેરની આરતો વસ્ત્ર પહેરે છે તે છતાં પોતાનું અર્ધું અંગ નાગું રાખે છે તેમ ચીની આરતો નથી પહેરતી.

ચીનાઓમાં ઉજળો પોશાક શોકનો ગણાય છે. કેટલાક ચીના ગરમીના દિવસમાં ઉજળાં પહેરણુ પહેરે છે. એ લોકોનો સાધારણ પોશાક કાળા રંગનો છે. શ્રી-મંત્રો ઉંચાં રેશમી લૂગડાં વાપરે છે. મધ્યમ સ્થિતિના તથા ગરીબ લોકો રેશમી અથવા સુતરાઉ કાળા રંગનાં લૂગડાં પહેરે છે.

મરદ તથા આરતનાં પહેરણુ એક સરખા ધાટનાં હોય છે. મરદ કરતાં આરતના પહેરણુની ખાંચ ધણી પોહોળી હોય છે. કેટલીક આરતોના પહેરણુની ખાંચ એક ગળ પોહોળી હોય છે. મરદ તથા આરતોના તુમાનના પાખ્યા પણ પોહોળા હોય છે. કેટલાક મરદો પાખ્યા ને વાળી આસપાસ દારી વીંટાળે છે અથવા ખોરિયું ભરેલું, જેથી વીંટાળેલા પાખ્યા ઉપડી ન જાય. બ્યારે મરદો બાહાર જાય છે ત્યારે મોટું રેશમી પહેરણુ પગની ધુંડી સુધી આવે એવું પહેરે છે. પગમાં ઉજળાં મોજાં પહેરે છે. એ મોજાં ચીનમાં જ બને છે. કેટલાક ટોપી પહેરે છે ને કેટલાક નથી પહેરતા. એ ટોપી પારસી લોકો જે ફેટા પહેરે છે તેમાં જે કઠણ જડી ટોપી હોય છે તેના જેવા ધાટની સાતીનની કે ખીજાં રેશમી કપડાંની બનાવેલી હોય છે. ટોપીને મથાળે રેશમી દોરીનું કુમરું જડેલું હોય છે.

ચીનાઓ પોશાક ઘણા ઢીઝા પહેરે છે. બ્યારે વત્તા આછા ડાહરો ઉંચકી લઈ જવાના હોય ત્યારે લાંબા કટકામાં તે ડાહરો બાંધી તે કટકો કમરે વીંટાળે છે. પછી

ઉપરનું પેટ્રેણુ ઢાંકી દે છે. એમ ચારસો પાન્સો ડાહર બાંધી લઈ જાય છે. એ વખતનો તે મરદના પેટનો દે-ખાવ એક ગર્ભવતિ સ્ત્રિના પેટના જેવો દેખાય છે. બાંધે પોહોળી તથા લાંબી હોવાથી નાની વસ્તુઓ તેમાં ધાળી દે છે ને અંદરથી આંગળાંથી ત્રાણે છે.

કુંડીના દિવસમાં મરદો તથા ચારતો રૂનાં બનાવેલાં પેટ્રેણુ પેટ્રે છે. કેટલાક લોક ચાર પાંચ કપડાં એકક પર પેટ્રે છે. શ્રીમંતો ચામડાંની બનાવેલી બંડી કે ડગલા પેટ્રે છે.

ચીનાઓ પોતાની ચોટલી બહુ લાંબી રાખે છે. જેના વાળ લાંબા નહીં હોય તે ખીજ વચ્ચાતા વાળ લઈ પોતાના વાળ સાથે ગુંથી ચોટલી લાંબી બનાવે છે. કેટલાકની ચોટલી પગની ધુંટી પર્યન્ત લાંબી હોય છે. બાલની સાથે રેશમી દોરી ગુંથે છે, જેના છેડા ચોટલીને છેડે લટકતા રાખે છે. કામકાજ કરતી વખતે ચોટલીને માથાની આસપાસ વીંટળી દે છે કે જેથી અડચણ નહીં પડે.

ચોટલી રાખવાનો રીવાજ અસહ્ય ન હતો. ઈ. સ. ૧૬૪૪ માં મેનચુરીઆના મુસલમાન તારતારોએ ચીન દેશ જીતી લીધો ત્યારથી ચોટલી રાખવાનો રીવાજ ચાલુ થયો છે. મુસલમાન બાદશાહે ચીનાઈ રૈયતને ચોટલી રાખવાનો હુકમ કીધો તે વખતે ચીનાઓએ તે હુકમને માન્ય ન કીધો. બ્યારે બારે સજા ફરમાવામાં આવી ત્યારે કેટલાક ચોટલી રાખવા લાગ્યા. પછી બાદશાહે હુકમ કાઢ્યો કે જે ચોટલી રાખે તેને એક તેલ (૩૧ તોલા) રૂપું મળે. થોડી મુદત પછી અર્ધો તેલ રૂપું આપવાનું કીધું. જેમ જેમ ચીનાઓમાં ચોટલી રાખવાનો રીવાજ વધારે પસરતો ગયો એટલે રૂપું આપવાનું

અંધ કીધું. પછી એકક ઈંડું આપવાનું કીધું. શીખલા તથા શીમંતો નવા ગજના ધારા પ્રમાણે ચાલતા ન હોતા તેથી સરકારે એવો હુકમ કાઢ્યો જે જેને ચોટલી નહીં હોય તેને સરકારી માટી પરીક્ષામાં દાખલ નહોં કરવા, તથા જેમની ચોટલી ન હોય તેમના લેહેણદેણના દાવા સરકારે સાંભળવા નહોં. ઉપલી ધમકીથી સર્વેજણ ચોટલી રાખવા લાગ્યા.

ગૃહસ્થની ઓરતો ભ્યારે બાહાર જાય છે ત્યારે ધણો સુંદર પોશાક પહેરે છે. ઇન્નાર ઉપર કરચલીવાળો કસબી ભરેલો ચણીયો બાંધે છે. પેહેરણ ઉપર પણ લાંબું ભભકાદાર રેશમી વસ્ત્ર પહેરે છે. પોતાની આંમડી ગોરી છતાં એહગા ઉપર સફેત પાઉડર ચોપડે છે. હોઠ રંગી લાલ કરે છે. બાલ ગુંથી તેનો સુંદર અંબોડો કરવા એ ઓરતો બહુ મહેનત લે છે. તેમાં માતીના કે જેડ સ્ટાનના કીમતી ધરણાં ધાલે છે. વળી અંબોડામાં સુગંધી કુલો ખોશી તેને વધારે સુશોભિત કરે છે. ચીની ઓરતોના દાંત બીણા તથા ધણા સફેત હોય છે. ભ્યારે ચીની ઓરત સર્વે સણગાર પેહેરી બાહાર નિકળે છે ત્યારે તેણી બહુજ કુટડી લાગે છે. નવા આવેલા પારકા લોકોને તે ધણીજ મનોહારી લાગે છે. ચીનાઈ ઓરતોનો પોશાક દુન્યાની ખીજ સર્વે ઓરતોના પોશાક કરતાં ઓરતોને વધારે ઘણે તેવો હોય છે. ભ્યારે બાહાર જાય છે ત્યારે પગે ચાલી નથી જતી પણ પાલખીમાં ખેશી જાય છે. પાલખી પછવાડે તેની દાસી દોડતી ચાલે છે.

ચીનાઈ ઓરતો પોતાની ખોચી ઉપરના તથા કપાળ ઉપરના વાળ અચ્ચાથી ખોડે છે. છોકરાંના કેશ પણ તેમણી મા ખોડે છે. જેમને ઘર દાસીઓ હોય તેઓ પોતાની શેઠાણીના બાલ ખોડે છે.

ચીનાચ્છો પોતા સાથે નાનાં ઘડીઆળ રાખવાને બહુ સોખીન છે. તેઓ આપણી પેઠે બદનતા ખીસામાં ઘડીઆળ મૂકતા નથી. ઈજરના લેકાના આગળ ભાગ પર રેરામી બરેલી નાની કોથળી ટાંકી લીધેલી હોય છે. એ કોથળીના મધ્ય ભાગે નાનું ઘડીઆળ રહે એટલે ગાળો રાખેલો હોય છે, તેમાં ઘડીઆળ જડલું હોય છે. એ ઘડીઆળોને ઢાંકણ નથી હોતાં. બ્યારે વખત જોવો હોય ત્યારે પોતાનું પેહેરણ હંચકી વાકો વળી ઘડીઆળમાં વખત જોય છે.

પૈસાદાર લોકો પોતાના હાથના પોંડોઆમાં કે ખાંડુમાં સોનાના કે જોડ સ્ટોનના કડાં પેહેરે છે. કેટલાકો કી-મતી પરચરના દાણાની હારડી પોતાના પેહેરણ સાથે લ-ટકાવેલી રાખે છે. દરેક ચીના હાથમાં પંખો રાખે છે.

તેહેવાર.

ચીનાચ્છો પોતાના તેહેવારના દિવસો ઘણી ધામધુ-મથી પાળે છે. એ લોકોનો મહિનો હિંદુ લોકોની માફક દર સુદ એકમથી શરૂ થાય છે. હિંદુઓ તિથિને એ ભાગમાં વહેંચી નાંખે છે પણ ચીનાચ્છો પોતાના મહિનાની તિથિ-ને એકદમ ત્રીશ સુધી ગણે છે. પુનેમ પછી એકમ ગણતા નથી પણ સોળમી તિથિ, પચીશમી તિથિ વગેરે ગણે છે. જેમ આપણે લખાણમાં સંવત કે ઈ. સ. લખીએ છીએ તેમ ચીનાચ્છો લખાણમાં વરસ લખતા નથી. તારીખ, મહિનો અને જે બાદશાહ ગાદીએ હોય તેને તખ્તનસીન થવાને જેટલાં વરસ થયાં હોય તેટલાં વર-સ લખે છે. જેમકે ૫ મી તારીખ ૫ મો મહિનો “કા-ન્ગ હી” નું પંદરમું વરસ.

એ લોકોમાં આગણીસ વરસમાં સાત અધિક માસ કે પુરષોત્તમ માસ આવે છે. હિંદુમાં જેમ અધિક દિવસની ગણતરી આવે છે તેમ ચીનમાં આવતી નથી. દર આંદરાતે તથા પુનેમે એ લોકો ધર્મ ક્રિયા કરે છે તથા ધણા ફટાકડા ફેંડે છે.

નવાં વરસના આશ્ચર્ય ચીનાઓ ધણી ધામધુમથી ગુજારે છે. નવાં વરસના થોડા દિવસ અગાઉથી સર્વે જાણી ધરવાર ધાય છે. જેમ આપણા દેશના મારવાડીઓ વરસમાં એક વખત દિવાળી ટાંકણે પોતાની દુકાન સાફ સુક કરે છે તેમ ચીનાઓ પણ વરસમાં એક વખત ગ્રાડગ્રુડ કરે છે. નવાં વરસની આગળી રાતના એ લોકો સુતાં નથી. નવા વરસની સહવારની ક્રિયામાં જોઈતી ચીજો તૈયાર કરવા માટે રાતના શેકાર્થ જાય છે. નવાં વરસને દિવસે સર્વે દુકાનો બંધ રહે છે, તેથી એક દિવસ આગળથી ખાંધ ખોરાકની તથા ખીજી વસ્તુ ખરીદ કરી લાવે છે. નવા વરસના થોડા દિવસ અગાઉથી નરગસના ફુલના કાંદા વેચાતા લઈ આવી ઘરમાં કાચના વાસણમાં નાના નાના લીસા પથર મૂકી થોડું પાણી નાખી અંદર મૂકે છે. એ કાંદામાંથી થોડા દિવસમાં પીલા પુટે છે ને ધણા સુંદર ફુલો ઉગી નિકળે છે. એક કાંદા ઉપર કોઈ કોઈ વખતે પચીસ ઉપર ફુલ થાય છે. જેના ઘરમાં એક કાંદા ઉપર ધણા ફુલ થાય તે પોતાને ખેતું નવું સાજ ભાગ્યશાળી નિવડશે એમ માને છે. એ ટાંકણે નરગસ સિવજા ખીજાં પણ ફુલના શેષા ઘરમાં લઈ રાખે છે. એક જાતનો શેષો જેને ચીનાઓ મૌતાન કા કરી કહે છે તે પૈસાદાર લોકો નવાં વરસપર વેચાતો લે છે. એ શેષો બે ત્રણ ડાઙરે મળે છે. એની ઉપર સુંદર ગુલાબી રંગનાં ધણા મોટાં ફુલ થાય છે.

નવાં વરસની ખામદાદે સર્વે જણ આકાશ તથા પૃથ્વી માતાની ભક્તિ કરે છે. ધરમાં જે જે દેવતાની મૂર્તિ મૂકેલી હોય તેની પૂજા કરે છે. પિતૃઓની પ્રાર્થના કરે છે. માખાપ તથા ધરમાં જે ધરડાં હોય તેમને પગે પડે છે. આકાશ તથા પૃથ્વી માતાની ભક્તિ કરતી વખતે ટેવજન-પર જીદી જીદી જાતના પકાવેળાં પકવાન મૂકે છે. નાના નાના પ્યાલામાં દારૂ નામી મૂકે છે. મીણબત્તી તથા અગર બત્તી સજાગાવે છે. હાથમાં અગરબત્તી પકડી વાંકા વળી જમીનપર ત્રણ વખત માથું અડાડે છે. ગયા સાલમાં ધન્યરે તેમનું રક્ષણ કર્યું તે માટે તેનો ઉપકાર માને છે, તથા ખેસતું વરસ આપ્યા કુટુંબને સુખ શાંતિમાં અને વેપાર રાજગારમાં ફળદ્રુપ નિવડે એવી દુવા માગે છે. ક્રિયા કરી રહ્યા પછી મેહદ ફટાકડા ફેંડે છે. સીનાઓ નવાં વરસપર એટલા ફટાકડા ફેંડે છે જે આપણા મુલકમાં પાંચ વરસે પણ એટલા વપરાતા નહીં હશે.

નવાં વરસની મુખારકાયાદી આહવાને જે જે સગાં તથા દોસ્તદારો ધરમાં આવે તેમને ભાત ભાતનો મેવો, મુરખો વગેરે ટેવજ ઉપર મૂકેલું હોય છે તેમાંથી ખાવાને આપે છે તથા પોતે પણ ખાય છે. ઘણા સીનાઓ નવાં વરસને દહાડે માંસનો ખોરાક ખીજકુળ ખાતા નથી. એ દિવસે સર્વે લોકો ધરનાં ખારણા અંધ રાખે છે. અંદર રમત ગમત તથા જીગાર રમે છે, જેમાં ઓરતો પણ ભાગ લે છે. દુકાનો પણ અંધ રાખે છે. એ દિવસપર આખા શહેરના મોહોલા તદન ઉજડ થઈ જાય છે.

શ્રીમંત લોકો એ ઓચવ ઘણી ધામધુમથી ગુજારે છે. એ ધામધુમ ઘણા દિવસ સુધી ચાલુ રહે છે. ધરના નોકરોને તથા ગરીબોને બક્ષીસ આપે છે. ધરમાં વાહનવાળા આવી વાહન વગાડે છે. ધરઘણી એ લોકોને નાણાની ભેટ આપે છે.

નવાં વરસને દહાડે અથવા તેને ખીજે દિવસે સેવે જણ સગાં વાહાલાને તથા મિત્રોને નવાં વરસની મુખ્ય-રકબાદી આહવાને તેમને ઘરે જાય છે. મુલાકાત કરતી વખતે બંને જણ હાથ લાંબા કરી એક ખીજનાં આંગ-ળાં સાથે અડાડે છે. પછી કમરમાંથી વાંકા વળી હાથ ભીંચને લાગે એટલા નીચે કરે છે. એ પ્રમાણે ત્રણ વ-ખત કરે છે. નમતી વખતે એકેક જણ મોઢીથી કુવા ચા-હે છે. મુલાકાત ચાર પાંચ દિવસ સુધી ચાલુ રહે છે. દુકાનદારો મુરત જોઈ દુકાન ઊંઘાડે છે. કેટલાક ખીજે દિવસે, કોઈ ત્રીજે દિવસે અને કોઈ એક અઠવાડીઆ પછી દુકાન ઊંઘાડે છે. વળી કોઈ તો મહિના પછી ઊં-ઘાડે છે. બ્યારે મુરત આવે ત્યારેજ ઊંઘાડે છે. જેને ગયા સાલમાં સારી આવક થઈ હોય તે મોડથી દુકાન ઊંઘાડે છે. દરેક જણ દુકાન ખોલતી વખતે અગણિત કૂટાકડા ફેંકે છે.

નવા વરસનો આરંભ સરકારી ખાતામાં પંદર દિ-વસ આગળથી પાળવાને ગર કરે છે, અને નવા વરસ પછી પણ દશ બાર દિવસ મોજ મજામાંજ ગાળે છે. સુખાથી નાતા માદરી સર્વે એ તેહેવાર અમન અમનમાં ગુજરે છે. સરકારી સર્વે કામકાજ બંધ પડે છે. સર્વે આસ્થિદારો પોતાની આશીસનું સરકારી સીલ (મોહિર) મોઢી ક્રિયા કરી પેટીમાં બંધ કરે છે. કાંઈ પણ કામ પડે તે છતાં એ સીલ બાહાર કાઢવાનો રીવાજ નથી. સીલ બંધ કર્યા અગાઉ કોરાં કા-ગળો ઉપર સીલ મારી રાખે છે, કારણ કે સરકારી અ-ગત્યનું કામ આવી પડે તે વખતે અડચણ નહીં પડે. દ-રેક સરકારી દસતાવેજ ઉપર સીલ નહીં હોય તો તે કા-યદાસર નથી ગણાતું. સીલ પાછું પેટીમાંથી કાઢતી વખ-તે પણ મોઢી ક્રિયા કરી કાઢે છે.

સીલ બંધ કરવાનું કામ મોટામાં મોટા આધિદારથી શરૂ કરવામાં આવે છે. બારમાં માસની વીશમી તારીખે મળસકામાં ત્રણ વાગેથી સીલ બંધ કરવાની ક્રિયા ચાલે છે. પેહેલાં સર્વેથી વડા આધિદારની આશીસમાં તેનેથી સંઘળા ઉતરતા આધિદાર સીલ બંધ કરવાની ક્રિયામાં ભાગ લેવા જાય છે. તેના પછી ઉતરતા આધિદારની આશીસમાં જઈ સીલ બંધ કરાવે છે. ત્યાર પછી ત્રીજા આધિદારને ત્યાં જાય છે. એ પ્રમાણે સરકારી આધિદારોનું સરઘસ અનુક્રમે દરેક ઉતરતા આધિદારને ત્યાં જાય છે. મોટા આધિદારે પોતાથી નાના આધિદારને ત્યાં જતા નથી. જેમ જેમ નાના આધિદારોની સીલ બંધ કરવાની વારી આવે છે તેમ મોટા આધિદારોની સંખ્યા ઓછી થાય છે. છેલ્લે નાના આધિદાર પોતેજ એકલા બંધ કરે છે.

સીલ પાછું પેટીમાંથી બહાર કાઢવાની ક્રિયા પેહેલા મહિનાની વીશમી તારીખે કરવામાં આવે છે. એ વખતે સર્વેથી છેલ્લા માદરી એકલા પોતાનું સીલ કાઢી, પોતાથી ચઢતાને ત્યાં સીલ કઢાવવાની ક્રિયામાં ભાગ લેવા જાય છે. પછી એ બંને જણ પોતાથી ચઢતા આધિદારની આશીસમાં જાય છે, એમ જતાં જતાં આધિદારોનું ટોણું મોટું થતું જાય છે. છેલ્લે વાયસરાયને ત્યાં સર્વે આધિદારે એકઠા થાય છે.

ચીનાઓમાં એવો રીવાજ છે જે દરેક જણે નવાં વરસની આગાઉ પોતાનું જેખી કરજ હોય તે અદા કરવું. જે ધણી પોતાનું કરજ નહીં ભરી શકે તેને આવતા વરસમાં કોઈ ધીરધાર કરતું નથી, જેથી તેની આખરને કલંક લાગે છે. સાહુકાર પોતાનાં ત્રાણાં મેળવવા માટે ધણા દિવસ આગળથી તજવીજ કરે છે. બ્યારે કરજદાર છેલ્લે દિવસે પણ નાણાં નથી અદા કરતો ત્યારે સાહુકાર

છેલ્લી ધડીએ તેને ધર જઈ તેને નાણા આપી દેવા સમજાવે છે. સમજાવેલા નહીં સમજે તો તેની સાથે તે સાહુકાર ગાળાગાળી તથા મારામારી કરે છે. ધરમાંના સામન બાંજફેડ કરવા મંડી જાય છે. એમ કર્યાથી ધરની ઓરતો એવી મારામારીને અપરાધન જાણી મનમાં કચવાય છે તેથી તેઓ પોતા પાસે નાણું હોય તે અથવા ધરણું હોય તે સાહુકારને આપી મારામારીનો નિવારો લાવે છે.

આખા વરસમાં ઘણા ઓચ્છવ એ લોકો પાળે છે. પાંચમા મહિનાની પાંચમી તારીખે મોટો ઓચ્છવ પાળવામાં આવે છે. એ તેહેવાર કોઈ માહાત્મ પુરૂષના માનમાં પાળવામાં આવે છે. એ પુરૂષ બાદશાહની નોકરીમાં હતો તથા લોકોનો ધણો માનીતો હતો. લોકના લાભ માટે રાજમાં સુધારા કરવા વારે વારે તેણે બાદશાહને સમજાવ્યો હતો. બાદશાહે તેના કહેવા સુજન્ય સુધારા કરવા ના પાડી તેથી તેણે મનમાં ઘણું ઓછું લાગવાથી નદીમાં નંખાવી દઈ જીવ એવો. તેના મરણથી લોકો ધણા શોકાતુર થયા. જે જગા આગળ એ મરી ગયો તે જગાપર એક સ્તંભ ઉભો કરી દર વરસે તેની નજદીક લોકો તેની પૂજા કરવા લાગ્યા. રક્તે રક્તે એ ક્રિયામાં આખા દેશના લોકો ભાગ લેવા લાગ્યા. એ ઓચ્છવ હાલમાં લોકો કેવી રીતે પાળે છે તે નીચે લખેલાં બ્યાન પરથી માલમ પડશે:—

એક લાંબી સાંકડી હોડીમાં સાઠ સીંતર માણસ બેસે છે. એ હોડી નજદીક ૧૦૦ ફીટ લાંબી તથા માત્ર ૩ ફીટ પોહોળી હોય છે. વચ્ચે મોટું નગાઈ મૂકેલું હોય છે. એ મછવાને વાવટથી સંગારેલા હોય છે. એક માણસ જોરથી નગાઈ વગાડે છે. બીજો માણસ જોરથી એક યાળી વગાડે છે. ત્રીસ પચીસ માણસ હાથમાં વા-

વઠા લઈ આમ તેમ હલાવે છે. બાકીના સર્વે માણસો હલસાંથી હોડીને ઝડપથી ચલાવે છે. એવી સેંકડો હોડી-એ આખા દેશની નદીઓમાં ફરતી ફરે છે. એમ હોડી-માં બેસી ફરવાનું કારણ એ છે જે એમ ફરી ફરીને તે માહાન પૂરપનો જીવાત્મા શેષી કાઢવો. એ દિવસે એ હોડી જોવા માટે લોકો ભાડેની ખોટોમાં ફરવા નિકળે છે. બ્યારે પેલી લાંબી હોડી લોકોના મહવા આગળથી પસાર થાય છે ત્યારે લોકો ફટાફટ ફાટ છે તથા બંદુકના બાર ફરે છે. કેટલાક વેહેમી લોકો એ હોડીને દારૂ, બતક વગેરે ચીજો અરપણુ કરે છે.

ખીજો એરછવ આઠમા મહિનાની પંદરમી તારીખે પડે છે. એને જ્ઞાનસનો એરછવ કહે છે. એ દિવસે સર્વે જળુ ધરના છાપરાં ઉપર બામ્બુઓ ગોઠવી તેપર ભાત ભાતના જ્ઞાનસો ટાંગે છે. રાતે તેમાં મીનજતી સળગાવી મૂકે છે. ભાત ભાતના રંગના તથા ધાટના જ્ઞાનસોના દેખાવ રાતની વેળાએ ધણો રમણીય લાગે છે.

નવમાં મહિનાની નવમી તારીખે એક તેહેવાર આવે છે તેને પતંગ ચકાવવાનો તેહેવાર કહે છે. એ દિવસે ગામને પાદરે લોકો પતંગ ચકાવવા જાય છે. ત્યાં વીશથી ત્રીશ હજાર માણસ એકઠું થાય છે. લોકો મારામારી ન કરે માટે માદરી સીપાઈઓ લઈ આખો દિવસ ત્યાંજ ચોકી કરે છે. જે લોકોને પાદર દુર પડે તે લોકો પોતાના ધરનાં છાપરાં પર ચઢી પતંગ ઉડાવે છે.

નવમા માસમાં ઉત્તરાયણ આવે છે. તે વખતે દિવસ ધણો ટુંકો થાય છે. એ દિવસ પણ ખોટા એરછવ માફક પાળવામાં આવે છે. ગામના મુખજા અમલદારો પોતાના રસાના સાથે દેહેરામાં જઈ બક્તિ કરે છે. બક્તિ કરતી વખતે “બાદશાહ હજારે વરસ જીવો, દશ હ-

જનર વરસ, તેથી પણ દરાગણાં વરસ જીવે” એવી કુવા માગે છે.

ચીનાઓ પોતાની વરસ ગાંડને દિવસ ઘણી ધામધુમથી ગુજારે છે. પચાસ વરસની ઉમરના મરદોની શાજગિરી વધારે ધામધુમથી પાળે છે. તેમાં પચાસ, સાઠ, સીતર, વગેરેની વરસગાંડપર ખાતીપીતી ખહુ આલે છે. સગાં વાહાજાને તથા મિત્રોને ખોલાવી ભિજન કરે છે. વાયસરાયને કે મોટા ઓધ્ધેદારને વરસ ગાંડ ઉગે છે તો મોટી ધામધુમ ચાલી રહે છે. વાયસરાય ઘણો ધરડા હોય તો બાદશાહની પરવાનગી મેળવી ગામમાં ઘણા દિવસ અગાઉથી ખાતીપીતી, રેરાની, અને રમત ગમત ચાલે છે. એ વખતે વાયસરાયને માટે તેના હાથ નીચેના અમનદારો નજરાણું મોકલે છે.

વરસગાંડને દિવસે સહવારના સારા શકત તરીકે ખતકના બાફેલાં ઈંડાં તથા સેવ ખવરાવે છે. સેવ ખવરાવવાનું કારણ એ કે જેમ સેવના (ચીનાઈ) તાર લાંબા હોય છે તેમ તે ખાનારનાં આયુષ્યના તાર પણ લંબાય.

ધર્મ.

ચીનમાં બાદશાહ રૈયતનો મૂખ્ય ધર્મગુરુ કહેવાય છે. જેમ હાલના લોકો મૂર્તિપૂજક છે તેમ અસલના વાગમાં ન હોતા. મૂર્તિપૂજવાનો રિવાજ બુદ્ધ ધર્મનો ફેલાવો દેશમાં થયા પછી નિકળ્યો છે. બુદ્ધ ધર્મ દાખલ થયો તેની અગાઉ કોનફુશીઅસ કરી એક મહાન પુરુષ થઈ ગયો તેના શાસ્ત્ર પ્રમાણે લોકો ચાલતા હતા.

કોનફુશીઅસ ઇ. સ. પુ. ૫૫૨ માં જન્મ્યો હતો ને ૭૩ વરસની ઉંમરે મરણ પામ્યો હતો. એ કોઈ બાદશાહી

વંશથી ઉતરેલા હોતો. એના જેવા પંડિત ચીન દેશમાં ખીજો થયો નથી. એણે પાંચ ચોપડી લખી છે જેને “ચાર્હનીસ ક્લાસીકસ” કહે છે. એ ચોપડીઓમાં પૂર્વે થઈ ગયેલા મોટા વિદ્વાનોના દરેક જુદી જુદી બાબત વિશેના મતો દર્શાવેલાં છે. ધણીક બાબતો ઉપર એણે પણ વિવેચન કરેલું છે. એ પુસ્તકોમાં ધર્મ, રાજનીતિ, લગ્ન, મરણ, કાયદા, ન્યાય, શિક્ષા, વગેરેનું બ્યાન સમાવેલું છે. એ ચોપડીઓના લખાણ મુજબ દરેક વેહેવારમાં બાદશાહ તથા રૈયત ચાલે છે. પાઠશાળા અને નિશાળોમાં એ ચોપડીઓ શીખવવામાં આવે છે. સરકારી મોટી ચાકરી મોટે ભેદવારેને પરિક્ષામાં પણ એજ ચોપડીઓમાંથી સવાલો પૂછવામાં આવે છે.

કોનફુશીઅસના સર્વે લખાણ નીતિવાળાં, બોધકારક તથા ફિલસુફી ભરેલાં છે. એના મત પ્રમાણે આ કુલ ન્યામાં માણસની ફરજ પોતાના કુટુંબનું, મિત્રોનું તથા પોતાના દેશીઓનું ભલું કરવામાં સમાયલી છે. એ પંડિત એવું કહે છે કે માણસની નીતિનો ઉત્તમ ગુણ માયાપની સેવા કરવામાં છે. છોકરાંએ માયાપને, બાઈડીએ ધણીને, તથા રૈયતે બાદશાહને નમીને ચાલવું. એજ કાનુનને અનુસરી ચીનની સંસાર મંડળી તથા રાજ મંડળી સ્થાપેલી દીસે છે. એ કારણથીજ સરકારનો બેહદ જીલ્લમાત છતાં એ દેશનું રાજ લાંબો વખત સુધી ટકી રહ્યું છે. એ વિદ્વાન માણસોને સચાઈ, ડાહપણ, વફાદારી, ઉદારતા, તથા નમ્રતા શીખવે છે.

કોનફુશીઅસના મરણ પછી બાદશાહે તથા લોકોએ તેના માનને બાતર તેની પથ્થરની મૂર્તિઓ બનાવી દરેક ગામનાં દેહેરામાં મૂકી અને તેઓ તેની પૂજા કરવા લાગ્યા.

કોનફુશીઅસથી ઉતરતો ખીજો મોટો વિદ્વાન મેન-શીઅસ કરી (ઇ. સ. પૂ. ૩૭૧-૨૮૮) થઈ ગયો છે.

મ. સ. ની પેટલી સદીની શરૂઆતમાં બુદ્ધ ધર્મને ફેલાવો ચીન દેશમાં થવા માંડ્યો ત્યારથી જુદા જુદા દેવ દેવોની પૂજા કરવાનો રીવાજ શરૂ થયો છે. થોડા વખતમાં એ ધર્મ આખા દેશમાં પસરી ગયો. એ ધર્મને ફેલાવો કરવા માટે હિંદુસ્થાનમાંથી કેટલાક સાધુઓ ચીન દેશ ગયા હતા.

મ. સ. ની છઠ્ઠી સદીમાં ટોઈસ્ટ અને ટૂઉટાઈ ધર્મને ફેલાવો થવા માંડ્યો હતો. પણ જેટલી બુદ્ધ ધર્મથી લોકો ઉપર અસર થઈ છે તેટલી ખ્રીસ્ત ડોઈપણ ધર્મથી નથી થઈ.

બુદ્ધ ધર્મના ગુરૂઓ મોટા મઠમાં રહે છે. એ મઠમાં એક વડો ધર્મગુરુ રહે છે. એ ગુરૂઓ પોતાનાં માથાં તદ્દન મુડાવે છે. માથાપથી છૂટા રહે છે. પરણતા નથી. જુન્યાના લોકો સાથે કશી મિત્રાચારી રાખતા નથી. અનાજ તથા બાજી પાલા ઉપર ગુજરાન કરે છે. જીવવાની જાણસો ખાતા નથી. લોકોને ત્યાં સારે રૂટ ટાંકણે પૂજા કરવા ખેલાવે તો જાય છે. એ ગુરૂઓ મરી જાય છે ત્યારે તેમને અગ્નિદાહ કરવામાં આવે છે.

ચીનાઈ આરતો પણ જોગણુ યા સાધવી થાય છે. તેઓ માથાં મુડાવે છે, સાધુના જેવે લાંબા જાંભી પેહેરે છે. એ જોગણો ઘરે ઘરે ધર્મ ક્રિયા કરવા જાય છે. સોળ વરસની અંદરની વયની આરતોને મઠમાં દાખલ કરતા નથી. જો કોઈ એ જીંદગીથી કંટાળી જાય છે તો તે પાછી પોતાને ઘરે જાય છે.

ટોઈસ્ટ સાધુઓ મઠમાં રહે છે. પરણતા નથી. માથા મુડાવતા નથી, બુદ્ધ ધર્મના સાધુ સાથે લોકોને ઘર પૂજા કરવા જતા નથી. એ ધર્મગુરૂઓ સર્વે જાતના આરાકનો આહાર કરે છે.

ટૂંઢાઈ પંથના ગુરુઓ મઠમાં રહેતા નથી. પરણે છે. સર્વે જીવનો ખોશીક ખાખ છે. પોશીક પણ ખીજ સંસારી માણસની માફક પહેરે છે. મારું મુડાવતા નથી. એ ગુરુઓ ધરે ધર પૂજા કરવા જાય છે.

ટૂંઢાઈ ધર્મના ગુરુઓ કોનકુશીઅસના મત પ્રમાણે ચાલનારા છે. એ પંથના ગુરુઓ ધણા નથી. એ ગુરુઓ ધણું ભણેલા હોય છે. દરેક સરકારી માટા અમલદાર જેવાકે વાયસરાય, ગવર્નર વગેરે પોતાની નોકરીમાં એ પંથના એકેક ગુરુને રાખે છે. એમને સરકારી તીજેરીમાંથી લવાજમ મળે છે. વરસના ચોકસ તેહેવારે ઉપર એઓ-એકદારે દેવળમાં પૂજા કરવા જાય છે ત્યારે એ ટૂંઢાઈ ધર્મ ગુરુ પૂજા કેવી રીતે કરવી તે સર્વે પૂજારીઓને શીખવે છે. ધર્મની ખાખતમાં દરેક એકદાર પોતાના ધરના ગુરુને પૂછી કામ લે છે.

દરેક મોહોલાને નાકે દરવાજા આગળ પર્યટની મૂર્તિ બેસાડેલી છે. તે મોહોલાના ધણા લોકો સમી સાંજના તે મૂર્તિ આગળ દીવો મૂકે છે, અગરબતી બળતી રાખે છે તથા તેની પૂજા કરે છે.

દરેક જણ પોતાના ધર અને દુકાનના બારણા આગળ દીવાળના ગોખમાં સાંજના મીનખતીને દીવો મૂકે છે; અગરબતી સળગાવી મૂકે છે. થોડાં કાગળના કટકા હાથમાં પકડી સળગાવે છે ને તેને વાંકા વળી નમી પૂજા કરે છે. પૂજા કરતી વખતે બાળવાના કાગળો ખાસ બનાવેલાં હોય છે. ધરમાં જે દેવ બેસાડેલા હોય તેની આગળ હુઆન તથા અગરબતી બાળે છે તથા તેની પૂજા કરે છે.

દરેક માટા શહેરમાં માટાં માટાં ધણાં દોહરાં બાંધેલાં છે. તેમાં માટી મૂર્તિઓ મૂકેલી છે. કેટલીક મૂર્તિ વીરાથી પચીસ ફુટ ઊંચી તથા ૭ સાત ફુટ પોહોળી હોય

છે. એવા ધાટી મૂર્તિઓ હિંદુસ્થાનનાં તથા કોલંબાનાં દેહેરાઓમાં જોવામાં આવે છે. એ દેહેરામાં રાત દહાડા જાન્યકનું સુખર, અગર તથા બીજી સુગંધી વસ્તુ બળતી રાખે છે.

ચીનાઓમાં ધણી જાનના દેવાની પૂજા કરવાનો રીવાજ છે. દરેક દેવતાને માટે જીંડુ દેહેરું બાંધેલું છે. નિમલ્લા દેવાની પૂજા એ લોકો કરે છે:—જગતનો દેવ, આકાશનો દેવ, દેવતાનો દેવ, ધ્યાની દેવી, અજ્ઞાસીઓની દેવી, દાઈ તથા છોકરાંઓની દેવી, લડાઈનો દેવ, રમત ગમતનો દેવ, ગાયનની દેવી, પૈસાની દેવી, કારીગરની દેવી, જીગજીનો દેવ, ચોરનો દેવ, વૈદ્યાની દેવી વગેરે. જેને જે દેવાનું કામ પડે તે દેવના દેહેરામાં જઈ પૂજા કરે છે તથા કુવા ચાહે છે. ચોરો પોતાનો ધંધો રાફ કરવા પેહેલાં દેવ પાસે જઈ તેની મદદ ચાહે છે. જીગારીઓ પણ જીગારના દેવ પાસે સારા નસીબની આશા માગે છે.

દરેક પ્રાંતના મોટા આધિદારને વરસના અમુક તેહેવારો ઉપર દેહેરામાં જઈ પૂજા કરવાની ફરજ છે. જો પોતાની એ ફરજ બૂલે તો તેમને સરકાર તરફથી મોટી સજા અમલી પડે છે. વસંતઋતુમાં તથા પાનખરઋતુમાં મોટા અમલદારો દેહેરામાં જઈ આકાશ તથા પૃથ્વીના દેવની અંદગી કરે છે. વરસમાં બે વાર પવન, વાદળ, ગર્જના, તથા મેઘની બકિત કરવાને મોટા અમલદારો દેહેરામાં જાય છે. એ ટાંકણે બાદશાહ પોતે પોતાની રાજધાનીનાં દેહેરામાં જઈ પૂજા કરે છે.

બાદશાહની વરસગાંઠને દિને દરેક અમલદાર દેવળમાં જઈ બાદશાહ માટે કુવા ચાહે છે.

ન્યારે બાદશાહ મરણ પામે છે ત્યારે રૈયત તથા સર્વે સરકારી નોકરાં સૌં દિવસ પર્યંત તેના મરણનો શોક પાળે છે. શોક પાળવાનું જાહેરનામું વાયસરૌય તરફથી નિ-

કળે છે. એ મુદત સુધી લખ, નાંચ, ખેલ, નાટક વગેરે બંધ પાડવામાં આવે છે. માથા મુડાવવાની સખત મનાઈ હોય છે. સર્વે લોકો દેહેરામાં જઈ બાદશાહના મરણનો વિલાપ કરે છે તથા ત્યાં બંદગી કરે છે. દુકાનદારો શોક દેખાડવા દુકાનના નામના પાટીઆં કાળા રંગના કરાવે છે. સરકારી અધિકારી કાળાં કપડાંવાળી પાલખી વાપરે છે. જે કોઈ સરકારી જાહેરનામાંથી ઉલટું ચાલે તેને સજા થાય છે. તેમાં મૂખ્ય કરી સરકારી નોકરોને બારે સજા કરવામાં આવે છે.

જે મોહોજામાં દેવના દેહેરાં હોય છે તે દેહેરાના દર વાર્ષિક દિવસપર આખે મોહોલે મોટાં મોટાં કામના ઝુંમરની લાઈટ (રોશની) કરે છે તથા તે દેહેરા આગળ બે ત્રણ દિવસ સૂધી કીર્તન કરવા ગાનારા તથા વાજાંત્ર વગાડનારાઓને કામે લગાડે છે. રાતના લોકનાં ટોળે ટોળાં લાઈટ જોવા નીકળી પડે છે. એ લાઈટથી મોહોલાનો દેખાવ બહુજ રળીયામણો લાગે છે. કેટલાંક ઝુંમર પચાસ ઉપર બતીનાં હોય છે. સઘળાં ઝુંમરો મોહોલાની વચ્ચે વચમાં બાંખુઓ ઉપર લટકતાં રાખે છે.

ચીનાઓ ચોકસ જનાવરોની પણ પૂજા કરે છે; તેમાં વાંદરાની મૂખ્ય પૂજા કરવામાં આવે છે. એવું કહે છે જે ભ્યારે ચીન દેશમાં બુદ્ધધર્મનો ફેલાવો થવા માંડ્યો તે વખતે બાદશાહે તે ધર્મને લગતાં પૂસ્તકો હિંદુસ્થાનમાંથી લઈ આવવાને એક માણસને મોકલ્યો હતો. તે વખતે તે પૂસ્તકો મેળવવા માટે પેલા માણસને એક વાંદરાએ ધણી મદદ કરી હતી. એ કારણ માટે બાદશાહે તે વાંદરાની મૂર્તિ બનાવી તેની પૂજા કરવા લોકોને ફરમાવ્યું. શિયાળની પણ પૂજા થાય છે. એ જનાવર સરકારી સીકની

સંભાળ રાખનાર ગણાય છે. સર્વ સરકારી આધેદાર પોતાની નોકરીપર આવે ત્યારે એ જનવરની મૂર્તિની પૂજા કરે છે.

ભ્યારે લાંબા વખત સુધી વરસાદ પડતો નથી ને કુકાળ પડવાની ધાસ્તી રહે છે, ત્યારે વાયસરાય, ગવર્નર વગેરે દહેરામાં જઈ વરસાદની મૂર્તિની પૂજા કરે છે. પૂજા કર્યા છતાં વરસાદ નહીં પડે તો લોકો એમ સમજે છે જે દહેરાને કાંઈ અપરાધન નડયા હશે, અથવા સરકારી અમલદારો પેલાનું કામ વાજપી રીતે નહીં કરતા હશે તેથી દેવ ગુસ્સે થઈ વરસાદને અટકાવે છે. દેવને વધારે રાજી કરવા તેની મૂર્તિને બાહાર ખુલી જગામાં મુંદર સિંહાસન પર બેસાડી તેની ભક્તિ કરે છે તથા આજીજી કરી વરસાદ માગે છે. એમ કરતાં પણ વરસાદજી મેહરબાની નથી કરતા તો તેને મોટું સરઘસ કાઢી બભકાથી મોહાલે મોહાલે ફેરવે છે. એથી પણ વરસાદનો દેવ રાજી નથી થતો તો લોકો એમ બોલે છે જે આટલી મેહનત તથા આજીજી કીધી તે એ મસ્કરી સમજે છે. પછી છેલ્લા ઈલાજ (લાકડાના દેવને ખાસડાની પૂજા) કરે છે. સ્ને ગાળો ભાંડવા માડે છે તથા તેની ઉપર થુંકે છે. એમ અજમાવ્યાથી કશું વળતું નહીં ત્યારે તેને પાછો મોહાલા-આમાં ફેરવવા લઈ જાય છે. ઢાલ, ધંટ, તથા થાળી વગાડતા જાય છે ને સડાસટ ચાખકાના કુટકા તેને મારતા જાય છે. મારવા છતાં હઠીલો થઈ રહે છે તો તેને દહેરામાં પાછો લઈ જાય છે. તેની અસલી જગા ઉપર બેસાડતા નથી પણ હલકા દેવાની સાથે છેક નિચલી બેઠક પર બેસાડે છે, એમ સમજીને જે તે પોતાને અપમાન થયલું સમજી લોકોની દાદ લે. ભ્યારે ભારે કુકાળ પડે છે ને લોકો ભુખમારાથી મરી જાય છે ત્યારે તે ખરાબી

અટકાવવા માટે હલકા વર્ણના લોકો ગામના માદરી પાસે જાય છે ને પોતાના જીવનો ભાગ તે ગુસ્સે થયલા દેવને આપવા મરજી દેખાડે છે.

ધર્મ સંબંધી બાબતોમાં ચીનાઈ રૈયત કાંઈ પણ પ્રકારના જીજ્ઞાસના સંકટથી મુક્ત છે. જેને જે ધર્મ પસંદ પડે તે ધર્મ પાળે છે. સરકાર એ બાબતમાં વચ્ચે આવતી નથી. બ્યારે રૈયત સરકારી કામકાજને આડે આવે છે ત્યારેજ સરકાર તેમને સજા કરે છે.

ચીનમાં યુરોપખંડના તથા એમેરિકા ખંડના ધણા મિશનરીઓ પૈસો ટકો ખર્ચી તથા જીવ જોખમમાં નાંખી ચીનાઓને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાને ધણા વર્સ થયાં પ્રયત્ન કરે છે. એ લોકો પોતાનાં કામમાં હજી ઝાઝા ફાટ્યા નથી ને હવે પછી પણ ફાવે તેમ દેખાતું નથી. ચીનાઓ ઉપર જુદાધર્મે મજબુત કાબુ રાખેલા હોવાથી મિશનરીઓના સમજાવા ઉપર લલચાઈ પોતાના ધર્મને ત્યાગ કરતા નથી. કરેડોની વસ્તીમાંથી માત્ર થોડા હજાર ચીનાઓને આટલી લાંબી મુદતે પોતાના ધર્મમાં લેવાને એ મિશનરીઓ સક્તિવાન થયા છે. વટલાવવાના કામમાં ખ્રિસ્તી ઓરતો પણ ઘણા ભાગ લે છે. ઘણી ઓરતો ચીન દેશના મધ્ય ભાગમાં હિમતથી જાય છે ને ત્યાં ચીનાઈ બાપામાંજ ધર્મ સંબંધી ઉપદેશ કરે છે.

મિશનરીઓ ચીનાઓને સમજાવે છે કે કાઈસ્તના ફરમાન જમાણે આલ્યાથી સર્વે પાપ કંપાઈ જઈ મરણ પછી સ્વર્ગ મળશે; ત્યારે ચીનાઓ એમ કહે છે જે આ દુન્યામાં માન, દોલત, ઓહો, મોટી ઉમર તથા ધણા છોકરાં છોકરીઓ એટલેજ તેને આ દુન્યા બેહેસ્ત જેવી લાગે છે તથા મરણ પછી પણ તેને બેહેસ્તમાંજ મુકામ મળશે. વળી કેટલાક બેઅકલી લોકો એમ કહે છે જે

ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળ્યાથી બધાજ સ્વર્ગમાં જાય તો ત્યાં બ-
ચડાબચડી થઈ જાય ને સર્વેને બરાબર સુખ મળે નહીં
તથા ખેડેસ્તના મકાનમાં વધારે ભાર થવાથી તેનું તળીયું
નિચે પડી જાય.

ચીન દેશ વિશે જે જે માહિતગારી આપણે મેળ-
વી છે તે મિરાનરીના પ્રતાપથીજ છે. એ લોકો પેહેલાં-
થીજ દેશના અંદરના ભાગમાં જઈ દેશ તથા લોકો વિશે
માહિતી મેળવી કુન્યાને જાણ કરતા આવ્યા છે. મિરાન-
રી આરતે તથા મરદો પોતાના જીવ જોખમમાં નાંખી
ચીન દેશમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરે છે. એમાં કેટ-
લીક વખતે તેમના જીવ પણ ગયા છે.

એ મિરાનરીએને ધર્મના કામ માટે અમેરિકાના
તથા યુરોપના લોકો તરફથી લખેા ફાળીઆનો આસરો મળે
છે. એ પૈસામાંથી ચીનાઈ છોકરાંએની નિશાળો, દવા-
ખાતાં, ફાઉન્ડર્શીંગ હોસ્પિટાલ (નિરાશ્રિત કામ) જગે
જગે સ્થાપેલાં છે. એ નિશાળોમાં છોકરાંએને મફત કે-
ળવણી આપવામાં આવે છે. દવાખાતામાં મફત દવા આ-
પવામાં આવે છે, તથા વધારે માદા દરદીને ત્યાંજ રાખી
તેની બરદાસ કરે છે.

ફાઉન્ડર્શીંગ હોસ્પિટાલ સ્થાપવાથી દર વરસે હજારો
જનનો બચાવ થાય છે. ઘણાં માળાપો પોતાનાં છોક-
રાંને મારી ન નાંખતાં એ હોસ્પિટાલમાં પોતાના બાળ-
કોને લાવી મૂકી જાય છે. કેટલાંક ગરીબ માળાપો પો-
તાનાં બચ્ચાંને રસ્તાપર મૂકી ચાલી જાય છે. એ બચ્ચાંને
એ બાળા પરમાર્થી મિરાનરીએ રસ્તાપરથી જોયકી લઈ
જઈ હોસ્પિટાલમાં રાખે છે. કેટલીક વખતે નાના બચ્ચાં
ખૂણે ખાચરે પડેલાં હોય છે તેમને જીંદગી તથા કુતરા ક-

રડી ખાતા માલમ પડે છે. એ છોકરાં મૂખ્ય કરી કુમારીકાનાં તથા પાતરનાં હોય છે.

એ ઇસ્પિતાલમાંનાં છોકરાં મોટાં થાય છે તેમને જુદો જુદો ધંધો શીખવે છે. છોકરી મોટી થાય તો તેને પરણાવી આપે છે. જે છોકરાં ખોડ આપણવાળાં હોય તેમને ત્યાંજ રાખે છે.

હાલમાં કેટલાંક પ્રાંતના લોકો મિશનરીઓને તેમનાં કામમાં બહુ અડચણ કરે છે. તેમના મકાનને બાંજી બાળી નાંખે છે, અને લાગ કાવેતો મિશનરી મરદ તથા ઓરતને મારી પણ નાંખે છે. કેટલાક લુચ્ચા લોકો વેઢેમી તથા બામટાઓને એવું ઉલટું સમજાવે છે કે મિશનરીઓ બચ્ચાંને રસ્તામાંથી જાંચકી લઈ જઈ તેમની આંખો કાઢી લઈ દવાના કામમાં વાપરે છે. પછી તે બચ્ચાંને ગાળી નાંખે છે. એ ઉપરથી તે અત્તાની લોકો મિશનરીઓનાં ધરખાર તથા ધર્મનાં મકાનોનો નાશ કરે છે, તથા તેમને મારે છે. એ ઉશકેરનારામાં ઘણા બહોલા લોકો હોય છે તથા ઘણા સરકારી અમલદારો પણ માંહે છૂપો ભાગ લે છે. બ્યારે રૂયત મિશનરીઓનું નુકશાન કરે છે ત્યારે સીનાઈ સરકાર પારકા રાજ્યની ખીલીકથી તે નુકશાન બરી આપે છે.

પ્રીતિ સગાં તરફ.

ચીન દેશના લોકો જેટલું માન પોતાનાં માબાપને આપે છે તેટલું કોઈ પણ ખીજ દેશના લોકો પોતાનાં માબાપને આપતા નથી. માબાપને તો નમીને ચાલે છે પણ પિતૃઓનેખી અતિશય માન આપે છે. તેમની પૂજા હમેશાં ઘરમાં કરે છે; અને વરસમાં એક વખત

તેમની ધોર આગળ જઈ તેને સાફ કરે છે ; તેની આગળ ભાત ભાતનું ભિન્ન મૂકી પૂજા કરે છે. ગમે તેવું અગત્યનું કામ હોય તે છોડી તથા ગમે એટલા દુર રહેતા હોય તે છતાં તેમની ધોર આગળ જવાને સુકતા નથી. પિતૃઓની ધોરને કોઈ ખણી નાંખે તો એ લોકો મોટું અપમાન સમજે છે. બાદશાહને બ્યારે કોઈ મોટા બળવામોરને મોટી સજા કરવી હોય ત્યારે તેના વડાઓની ધોર ખોદાવી નાંખે છે.

બાયડી પોતાના પતિ ઉપર ઘણી પ્રીતિ રાખે છે. જેમ આગળ હિંદુઓમાં સતી થવાનો ચાલ હતો તેવો રીવાજ ચીનાઈ આરતોમાં જોવામાં આવે છે. બ્યારે કોઈ બાઈડીનો ધણી મરણ પામે છે, ને તેની ઉપર તેણીનું ધણું હેત હોય, તથા વરના મરણ પછી તેણીનું યુજરાન કરનાર કોઈ ન હોય તો તે સદગુણી સ્ત્રી આપઘાત કરી મરી જાય છે. ખુલી જાહેર જગામાં જઈ લોકોની સન્મુખ આપઘાત કરે છે. સરકાર એ કામમાં વચ્ચે આવતી નથી. ચીના લોકો એ કામને નેકીનું કામ સમજી ઉત્તેજન આપે છે.

કેટલીક વખત માળાપ ગરીબ હોય ને દીકરા પોતે તેમનું યુજરાન કરવાને તદ્દન અશક્ત હોય તો સરકારી માદરી કોઈ ખુનીને કાળી નાંખવાનો હોય તેની આગળ તે દીકરો જઈ તે માદરીના કાલાવાલા કરી તે ખુનીને બદલે પોતાનો જીવ આપવાને પોતાની મરજી દેખાડે છે. એમ કર્યાથી તે ખુની પેલા નિર્દોષને પૈસા આપે છે. એ પૈસાથી તેના માળાપનું યુજરાન ચાલે છે. એમ બદલા બદલી કરવાને માદરી કશી અડચણ જોતો નથી પણ જે યુનેગારે સરકાર સામે વાંક કીધો હોય તેને એમ છોડી દેતા નથી.

ઘણાં છોકરાંને પોતાના માળાપ પર એટલું વાહાલ

હાય છે કે ભ્યારે માખાપ માદા પડે અને દવા દરૂથી સાજાં ન થાય અને વૈદ ફરમાવે જે માણસનું લોહી અથવા માંસ ખાવા આપે તોજ સાજાં થાય તો તેમનાં છોકરાં પોતાનું લોહી કે માંસ તેમને ખવરાવવાને રાજી થાય છે. એવા દાખલા ચીન દેશમાં વારંવાર સાંભળવામાં આવે છે.

એ લોકો પોતાથી વડાને માન આપી ચાલે છે. મોટા બાઈ નાના બાઈને ગમે એટલો પજવે તે છતાં તેને સજ કરવાનું નાના બાઈનું દીલ ચાલતું નથી. એક વખતે મોટા બાઈએ નાના બાઈનાં નાણાં ચોયાં. નાનો બાઈ મોટા બાઈને સજ કરાવે છે તો ચીનાએના રીવાજથી ઉલટું થાય છે તેથી નાના બાઈએ પોતાના હાથનાં આગળાં કાપી નાંખ્યાં નથી તે ચાકરી ધંધો કરવાને અસહ્ય થયો; તેને લીધે મોટા બાઈને તેનું તથા તેના કુટુંબનું હમેશાં પાળણુ પોષણુ કરવું પડ્યું. એજ મોટા બાઈને ચોરીની સજ થઈ.

વારસા.

ચીનાએ પોતાને પોતાના વડાવો અથવા પૂર્વજોની સાથે સાંકળતી કડીએ માફક જોડાયેલા સમજે છે, તેથી દરેક જણુ પોતાનું વંશ હમેશાનું જારી રાખવા પુત્ર પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખે છે. પેહેલી બાયડીને પુત્ર ન થયો હાય તો બીજી બાયડી પરણે છે. બીજીને છોકરો ન થાય તો ત્રીજી પરણે છે. એમ આર પાંચ બાઈડીએ પરણે છે. કેટલાક મરદો પેહેલી બાયડીને પેટે છોકરા થયા હાય તે છતાં પોતાની મોટાઈ દેખાડવાને ઘણી બાયડીએ પરણે છે. ભ્યારે કોઈ પણ બાયડી છોકરાનો જન્મ નથી આપતી ત્યારે દત્તક કરવાની ફરજ પડે છે. પેહેલાં બાઈનો છોકરો હાય તેને કરી લે છે; બાઈનો છોકરો ન હાય તો બેનના દી-

કરારને વારસ કરે છે. ખેતનો પણ નહીં હોય તો ખીજ સગાના છોકરાને કરી લે છે. બ્યારે કોઈજ સગાનો છોકરો નહીં હોય ત્યારે પારકાને દત્તક કરવાની ફરજ પડે છે. ખનતાં સુધી પોતાનીજ અટકનો છોકરો હોય તેને દત્તક કરે છે.

બાપ મરી જાય તો વડા દીકરો ધરના મુરખખી ગણાય છે. જે બાઈઆ કુંવારા હોય તે વડા બાઈની સાથે રહી ગુજરાન કરે છે. બાઈઆ છૂટા પડવા માગે તો વડા બાઈને ખીજ બાઈઆ કરતાં ખમનો હિસ્સો મળે છે. ચારે બાઈ હોય તો મિલકતના પાંચ ભાગ કરી બે ભાગ વડા બાઈ લે છે; ને અકેક ભાગ દરેક બાઈ વહેંચી લે છે. ખેન પરછેલી હોય તો તેને કથો વારસો મળતો નથી, જો કુંવારી હોય તો માત્ર નામનો હિસ્સો મળે છે.

વડા બાઈ ગુજરી જાય તો ખીજ બાઈને વડીલ-પણું મળતું નથી. વડા બાઈનો છોકરો ધરનો ઉપરી ગણાય છે. વડા બાઈને છોકરો ન હોય તો તેનો દત્તક ધરનો કારભાર ચલાવે છે.

દોઈ માણસને પેટે સંતાન ન હોય અને દત્તક પણ નહીં કરી લીધો હોય તો તે મર્યા પછી નરકે જાય છે એમ ચીનાઓ માને છે. પોતા પાછલ દીકરો મૂકી જવા અથવા દત્તક કરી લેવાના મૂખ્ય કારણ નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) વંશનો વેલો જારી રાખવા; (૨) પોતાની લાસને ચોખ્ખાં પાણીથી ધોવા; (૩) મરણની ક્રિયા કરવા; (૪) મુડદાને બૂમિદાહ કરવા જતી વખતે હાથમાં લાકડી લેઈ આગળ ચાલવા; (૫) મરનારની ટેબલેટ આગળ ધરમાં દીવો બળતો રાખવા; (૬) દર વરસે મુડદાની ધોર આગળ જઈ તેની ક્રિયા કરવા.

કેળવણી.

ચીનાચ્છાને વાંચવાનો શોખ ધણો હોય છે. હલકી વર્ણના લોકો પણ થોડું ધણું વાંચી શકે છે. દરેક ગામ-ડામાં મૂળ કેળવણી માટે નિશાળો સ્થાપેલી હોય છે. એ નિશાળો ખાતરી હોય છે. એ નિશાળોમાં સાધારણ કેળવણી આપવામાં આવે છે. નિશાળે બહુવા જવાનો વખત સહવારના છ વાગાનો રાખેલો હોય છે. નાનાં બાળકો છ વાગાની અગાઉથી નિશાળે આવી બેસે છે. પાંચ કે છ વરસની ઉમરના છોકરાઓને એ નિશાળોમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. બચ્ચાંને પેહેલાં અક્ષર લખતાં શીખવે છે. છાપેલા પદનો ખરડો હોય છે તેની ઉપર પાતળો કાગળ મુકી ચીનાઈ વાળની કલમે ચીનાઈ રશનાઈથી તે પદ છોકરાં પાસે ઘૂંટાવે છે. એ કલમ પાતળા બર જેવા બામ્બુની બનાવેલી હોય છે. જેમ ચિતારાની પીંછીને વાળ હોય છે તેમ એ કલમમાં વાળ ધાલેલા હોય છે તેનાથી અક્ષર લખવામાં આવે છે. ત્યારપછી પદ પારખતાં શીખવે છે. પદ પારખતાં આવડે એટલે તેના અર્થ શીખવે છે. છોકરા નિશાળમાં ગયા કે તેમને પેહેલાં ધડા માયાપની સેવા કરવા, સત્તાવાળાને નમીને ચાલવાના, વડાઓને માન આપવાનો, અને મહેતવું થવાનો શીખવે છે.

ખીજી ભાષાઓની માફક ચીનાઈ ભાષામાં મૂળાક્ષરો નથી. આખી ભાષામાં એકપટ્ટી રાખેલ છે, જેની સંખ્યા હજારોની છે. દરેક રાખેલો અર્થ ઉત્તપન્ન થાય છે. મૂળાક્ષરો નહીં હોવાને લીધે તથા ભાષા શીખવવાની પદ્ધતિની ખામીને લીધે પારકા લોકોને એ ભાષા શીખવાને ઘણી અડચણ નડે છે. એ ભાષા શીખવામાં ખીજી નડતર એના ઉચ્ચારની છે. લાંબા, ટુંકા, પોહોળા ઉચ્ચાર

કરવાને બહુ કઠણ પડે છે. ઘણાક શબ્દો એવા છે જે તેનો સેહેજ લાંબો ઉચ્ચાર કર્યો હોય તો તેનો અર્થ તદન જુદો થાય છે, જે સેહેજ ટુંકો કર્યો હોય તો તે અર્થ તદન બદલાઈ જાય છે. એ ભાષા શીખવાને આટલી અઘરી છતાં કેટલાક યુરોપીઅનોએ એ ભાષાનો ઘણો સારો અભ્યાસ કરેલો છે. કેટલાક કેનસલો એ ભાષા સારી રીતે લખી વાંચી જાણે છે, તથા ઘણાં મિશનરી મરદો તથા એમરતો ચીનાઈ ભાષા વાંચે છે તથા ધર્મ આપતના બાપાઓ ચીનાઈજ ભાષામાં કરે છે. કેટલાક યુરોપીઅનોએ એ ભાષાના શબ્દકોશ બનાવ્યા છે. પારકા લોકોને એ ભાષા બોલતાં જ શીખવી હોય તો ત્રણ ચાર વરસમાં સેહેલાઈથી એ ભાષા બોલી શકે છે, પણ એ ભાષા લખતાં તથા વાંચતાં શીખવાને ઘણા વરસ લાગે છે. એનું મૂખ્ય કારણ એ ભાષા શીખવવાની કઠંગી રીતનું છે. ચીનાઓ પણ એ ભાષાનો પંદર વરસ ઉપરાંત સખત અભ્યાસ કરે તો જ ચીનાઈ ભાષામાં વિક્ષતોને હાથે લખાવવાં પુસ્તકો વાંચી શકે છે.

બ્યારે નિશાળમાં છોકરાંએને છાપેલાં પદ બરાબર ધુંટતાં આવડે ત્યારે ચોપડી વાંચવાને આપે છે. શિક્ષક એતે પેહેલાં પાઠ વાંચી સંભળાવે છે, પછી છોકરાઓ તે પાઠ મોઢે કરે છે, મોઢે કર્યા પછી તે છોકરાઓ શિક્ષક કને જઈ ચોપડી બંધ કરી શિક્ષકને પાઠ કરી ઉભો રહી પોતાનો પાઠ બોલી જાય છે.

બ્યારે છોકરાઓ મહેતાજીની નિશાળનો અભ્યાસ પૂરો કરે છે ત્યારે બીજી મોટી નિશાળોમાં વધારે અભ્યાસ કરવા જાય છે. એ નિશાળો પણ ખાતગી હોય છે. એ નિશાળોમાં સરકારી પરીક્ષામાં દાખલ થઈ શકે એવી રીતનો અભ્યાસ છોકરાઓને શીખવવામાં આવે છે. એ

નિરાળોમાં “આઈનીસ ક્લાસીકસ” શિવાય ખીજું શી-
અવવામાં આવતું નથી કારણ કે એજ ચોપડીઓમાંથી
પરીક્ષાના સવાલો પૂછવામાં આવે છે.

ચીનાઓ પોતાની ભાષા જમણા હાથપરથી લખ-
વાને શરૂ કરે છે. તે પણ જેમ ફારસી ભાષા લખાય છે
તેમ સીંધી લીટીમાં નહીં પણ ઉભી લીટીમાં લખે છે. એક
ઉભી લીટી પૂરી થઈ કે ખીજી તેની પાસેથી ઉભી લીટી-
માં લખે છે. તેજ પ્રમાણે વાંચવાનું પણ જમણી ખાજી-
થી ઉભી લીટીથી શરૂ કરે છે. જેમ આપણે ચોપડીમાં ટીકા
કે મુચના ચોપડીના પાનાના નિચલા ભાગ ઉપર કુચડી
કાઠી લખીએ છીએ તેમ ચીનાઓ કરતા નથી પણ પા-
નાના ઉપલા ભાગ ઉપર ટીકા કે મુચના લખે છે. જે વ-
રસમાં ચોપડી છપાઈ હોય તે વરસ ચોપડીના જમણી
ખાજીના પેઢેલા પાના પર લખે છે એટલે તે વખતે રાજ
કરતા બાદશાહાનું નામ તથા તેને ગાદીએ આવ્યાને જે-
ટલાં વરસ થયાં હોય તે લખે છે.

ચીનાઈ ચોપડીઓને આપણી ચોપડીઓની માફક
પૂઠાં હોતાં નથી. ચોપડીનાં પાના બધે ભેડાયલાં રાખે છે.
પાનાની એકજ ખાજીએ અક્ષરો છાપે છે. ચીનાઈ કા-
ગળો સાઢી ચુસવાના કાગળો જેવા હોવાથી પાનાની બધે
ખાજીએ લખાઈ શકતું નથી. જેમ આપણે ચોપડીનું નામ,
પ્રકરણ, પાનાનો અંક વગેરે પાનાને મથાળે લખીએ
છીએ તેમ ચીનાઓ નથી લખતા પણ એ સર્વે બાબત
લખેલાં પાનાના વચ્ચા ભાગમાં લખે છે.

ચીનમાં દરેક પ્રાંતની ભાષામાં થોડા ઘણા ફેરફાર
હોય છે. એક પ્રાંતના લોકો ખીજા પ્રાંતની ભાષા જલદી-
થી સમજી શકતા નથી. સરકારી આદેશોની ભાષા મા-
દરી ભાષા કહેવાય છે. એ ભાષાને જાણે છે તે આખા

દેશની ભાષા સમજી શકે છે. લખવાની લિપિનો સર્વેડે-
કાણે એક સરખીજ હોય છે.

સર્વે સરકારી મોટા એકાદા જેએએ સરકારી પરીક્ષા
પાસ કરી હોય તેમનેજ આપવામાં આવે છે; એથી ઘણા
ગરીબ માણસ પણ પરીક્ષા પાસ કરી મોટામાં મોટા એકાદા
મેળવવાને નસીબવાન થાય છે.

એ સરકારી પરીક્ષા દર વરસે દર પ્રાંતના મુખ્ય શે-
હેરમાં લેવામાં આવે છે. પરીક્ષા “ચાઈનીસ ક્લાસીકસ”
ની લેવામાં આવે છે. જે ઉમેદવારોએ એ ચોપડી પાઠે
કરી હોય તેજ પાસ થઈ શકે છે. એ પરીક્ષામાં નિચલા
વર્ણના ઉમેદવારોને દાખલ કરી શકતા નથી :—લશ્કરી
સિપાઈના છોકરાઓને, નાટકીના છોકરાઓને, કુટણના
છોકરાઓને, ખાંધીઆના છોકરાઓને, પાતરના છોકરાઓને,
તથા ગુલામના છોકરાઓને.

ઉમેદવાર પરીક્ષાના થોડા દિવસ અગાઉથી પરીક્ષા-
માં દાખલ થવાની અરજી આપે છે. અરજીમાં પોતાનું
નામ, ઠેકાણું, ઉમર, માબાપનાં તથા તેના વડાઓનાં
નામ લખે છે. ઉમેદવાર મરણનો શોક પાળતો ન હોયો
જોઈએ. ઘઠી મુછવાળો છે કે નહીં તે પણ અરજીમાં લ-
ખવું જોઈએ. ઉમેદવારે અરજીમાં જે લખ્યું છે તે ખર
છે તે જાણવા માટે એ ગૃહસ્થો જામીન થાય છે. એ ગૃહસ્થો
પણ પરીક્ષા પાસ કરી ડિગ્રી મેળવેલા જોઈએ ફે.

પરીક્ષા લેવા માટે પીકીન શહેરથી ખાસ એ કમી-
શાનરો દરેક પ્રાંતમાં આવે છે. તેમને પરીક્ષા લેવાના મ-
કાનમાં રાખવામાં આવે છે. તેમના રહેવાના આરડાનાં
આરણા સીલ કરી બંધ રાખે છે. તેમને બાહારના મા-
ણસો બોડે કશું વેહેવાર અલાવવા દેવામાં આવતો નથી.

જે એમ ચોકસાઈ ન રાખે તો ઉમેદવારો લાંચ આપી પોતાનું કામ કાઢી જાય.

એ પરીક્ષામાં વીરથી ત્રીશ હજાર ઉમેદવારો હાજર થાય છે. ધણા ઉમેદવારો પોતાના નોકરોને સાથે લેતા આવે છે. જેથી પરીક્ષા ચાલે એટલા દિવસો સુધી પચાસ હજાર ઉપર માણસની વસ્તી પરીક્ષાના મકાન આગળ થાય છે. ત્યાં ધણા દુકાનદારો દુકાન માંડી ખેસે છે. જાણે એકેકાણે મેળો બરાબો હોય એવું દેખાય છે. પરીક્ષા ચાલતી હોય તેટલા દિવસ ઉમેદવારોને સરકારી ખાવાનું મળે છે. પણ કેટલાક ઉમેદવારો પોતાનો જ ખોરાક ખાય છે, કારણ કે જેમ સરકારનો હુકમ છે તેમ સરકારી ખાવાનું આપવામાં આવતું નથી. એ ખાવાનાં નાણામાંથી જી માદરીઆ ધણા પૈસા જમી જાય છે. જે જગા ઉપર પરીક્ષા લેવામાં આવે છે તેને આસપાસ દીવાલ ખાંધી ઘેરી લીધેલી હોય છે. ઉમેદવારોનું ભોજન પરીક્ષાના મકાનમાં જ થાય છે. પાણી પણ અંદર એકઠું રાખી મૂકવામાં આવે છે. જે દિવસે પરીક્ષા હોય તે દિવસે ઉમેદવારોને અંદર દાખલ કર્યા પછી દરવાજો બંધ કરી સીલ કરે છે જેથી અંદરના માણસો બહાર જઈ શકતા નથી અને બહારના અંદર આવી શકતા નથી.

પરીક્ષા લેવાનું કામ સહવારના આઠ વાગે શરૂ થાય છે. પણ ઉમેદવારો છ વાગેથી હાજર રહે છે. આઠ વાગા પછી કેઈને અંદર દાખલ કરતા નથી. ઉમેદવારોને ખેસવા માટે નાના નાના ખાંચા બનાવેલા હોય છે. દરેક ખાંચો ત્રણ બાજુ દીવાલથી ઘેરેલો હોય છે. એ ખાંચો છ ફૂટ લાંબો અને ત્રણ ફૂટ પોહોળો હોય છે. એકેક ખાંચામાં એકેક ઉમેદવાર ખેસે છે. એ ખાંચાઓની નજીક આવરસીઆર ફરતા રાખેલા હોય છે. બપોરના એ

વાગે પરીક્ષાના મકાનના દરવાજા ઊંધાડે છે ત્યારે જ ઉમેદવારોએ પોતાના સવાજ લખ્યા હોય તેઓ પોતાના પત્ર આપી બાહાર જાય છે. જેઓના પત્ર અધુરાં હોય તેઓને લાંબો વખત સુધી બેસવા દે છે, પણ રાતના નવ વાગા એટલે સર્વે ઉમેદવારોના હાથમાંથી પત્ર લઇ લે છે. એ પેટુલી પદ્ધતીની પરીક્ષા ગણાય છે. એ પરીક્ષા પાસ કરે તેને અધતી પદ્ધતીની પરીક્ષામાં જવા માટે સાર્ટિફિકેટ આપવામાં આવે છે. એ હલકી પરીક્ષા આઠ દિવસ સુધી લેવામાં આવે છે. પેટુલા દિવસના સવાજના જવાબ તપાસ્યા પછી ચાર વર્ષના દિવસે બીજા સવાજોની પરીક્ષા માટે ઉમેદવારો પાછા પરીક્ષાના મકાનમાં આવે છે. એમ થોડા થોડા દિવસને અંતરે આઠ વખત પરીક્ષા આપવી પડે છે. આઠ પરીક્ષામાં જ ઉમેદવાર આઠમાં આછી ત્રણ પરીક્ષા પાસ કરે તેને બીજી મોટી પરીક્ષામાં દાખલ કરવામાં આવે છે.

બીજી મોટી પરીક્ષા ચાનસીલરના મકાનમાં લેવામાં આવે છે. એ પરીક્ષા બી. એ. ની કહેવાય છે. એમાં પેટુલી પરીક્ષાના જેટલા ઉમેદવારો નથી આવતા. પરીક્ષા ત્રણ દિવસ સુધી ચાલે છે. પરીક્ષા લેવામાં બીજીનથી આવેલા બે કમીશનરો તથા ગવર્નર, ચાનસીલર, મોટા માદરીઓ અને કેટલાક પ્રોફેસરો કામે લાગે છે. પરીક્ષા પૂરી થાય ત્યાંસુધી સર્વ પરીક્ષકો પરીક્ષાના મકાનમાં રહે છે. માત્ર ગવર્નર પોતાના સરકારી કામકાજ માટે બાહાર આવ જાય છે. એ પરીક્ષા સહવારના છ વાગેથી રાત્ર થાય છે તેથી એક રાત અગાઉથી ઉમેદવારોને પરીક્ષાના મકાનમાં દાખલ કરે છે. ઉમેદવારો ચોપડી અથવા લખેલા કાગળો સાથે લઈ આવ્યા હોય તેથી તેમનાં સંધર્ભાં કંપજાં ચોકસાઈથી તપાસી ગ્રાજ લેવામાં આવે છે.

ઉમેદવારને લખવા માટે સરકારી કાગળ આપવામાં આવે છે. સવાલોના પત્રકો છાપેલા હોય છે. “આઈ-નીસ ઇલાસીકસ” માંથી સર્વ સવાલો પૂછવામાં આવે છે. જે ઉમેદવારોએ એ ચોપડીઓ માટે કરી હોય તેઓજ પરીક્ષામાં પાસ થઈ શકે છે. જેમ આપણા મુલકની પરીક્ષામાં ઉમેદવારો જવાબના પત્રકો ઉપર પોતાનું નામ લખે છે તેમ એ પરીક્ષામાં ઉમેદવારો નામ લખતા નથી. જુદા કાગળ ઉપર નામ લખી તેને પડખીડિયામાં બંધ કરે છે. તે પડખીડિયું જવાબના પત્રક સાથે ચોટાડે છે. જવાબના પત્ર નાંખવા માટે પેટીઓ રાખેલી હોય છે તેમાં સંધ્યા ઉમેદવારો પત્ર નાંખે છે.

ઉમેદવારોએ લખેલાં પત્રો કેટલાક પ્રોફેસરોના હાથમાં આપવામાં આવે છે. તેઓ માત્ર એટલુંજ તપાસે છે જે કાયદા પ્રમાણે લખ્યાં છે કે નહીં. જે જે પ્રમાણે લખવા કહ્યું હોય તે પ્રમાણે જવાબ લખ્યા નહીં હોય તો તે ઉમેદવારનું નામ બાહર પાટીઆપર લખે છે, જેથી તે ઉમેદવાર પરીક્ષાના મકાનમાંથી જતો રહે છે. પછી તે ખીજે વરસે પાછો પરીક્ષામાં આવે છે. પ્રોફેસરોના હાથમાંથી તે પત્રકો નકલ કરનારાના હાથમાં જાય છે. નકલ કરનારાઓ લાલ સાહીયી સર્વે ઉમેદવારોના જવાબની નકલ કરે છે. નકલ કરતી વખતે જૂલ ચૂક હોય તે સુધારવામાં આવતી નથી; કશા પણ ફેરફાર વગર સારા અક્ષરે લખી લે છે. એ નકલો કમીશનરોના હાથમાં જાય છે. એમને અસલ નકલ આપવામાં આવતી નથી; કારણ કે તેમ ક્રીધાથી કોઈ યોગખીતા ઉમેદવાર ઉપર મેહરબાની કરી શકે છે. તે એવી રીતે જે પરીક્ષા પેહેલાં ઉમેદવાર તથા કમીશનર સાથે છૂપી ગોઠવણ થાય કે ઉમેદવારે પત્ર ઉપર આવીને આવી નિશાણી અથવા ડાખા

પાડવા, કે જેથી તે કમીશનર પત્ર તપાસતી વખતે તે પત્ર ઓળખી કઠિ.

કમીશનર પત્ર તપાસ્યા પછી ખીજા પ્રોફેસરને આપે છે. તેઓ આસલ તથા નકલ તપાસી જોય છે, કે રખે નકલ કરનારાએ ચૂક સુધારી નકલ ન કીધી હોય. જો સેહેજળી વધારે ઘટાડા માલમ પડે તો નકલ કરનારને ખાંધી મારવામાં આવે છે.

છેલે તે નકલો ગવરનરના હાથમાં જાય છે. પત્રમાં પાસ ધવાને જોઈતી માર્ક મળેલી હોય તેના લખનારાઓ પાસ થયલા ગણાય છે. એ વખતે ગવરનર પોતે પેરું પડખીડિયું ઊંઘાડી લખનારનું નામ જોય છે એ પેરેલાં પત્ર લખનારનું નામ કોઈની જાણમાં આવતું નથી. જે પાસ થયા હોય તેમનાં નામ બાહાર પાડીઆ પર મારે છે. જે ઉમેદવાર પેહેલે દર્જે પાસ થયા હોય તેને મોટું માન મળે છે. વીરા હજાર ઉમેદવારોમાંથી માત્ર બસો ઉમેદવારોને પાસ કરે છે.

પાસ થયલાઓ લીટરરી આનસીનરને મળવા તેને મુકાને જાય છે. ત્યાં તેને નમી પગે લાગે છે. આનસીનર તેમને આસીર્વાદ દે છે. પછી ખીજા મોટા માદરીને ત્યાં જઈ તેને નમે છે. છેલે પોતાના વડા શિક્ષક આગળ જઈ પગે પડે છે.

ત્યારપછી એ કુતેમંદ વિદ્યાર્થીઓ ગવરનરના મહેલમાં ભોજન લેવા જાય છે. એ વિદ્યાર્થીઓને સરકાર તરફથી ડગલા, ટોળી, જુટ વગેરે ભેટ મળે છે. એવું કહે છે જે સરકારને દર કુતેમંદ વિદ્યાર્થી પાછળ પંદર સો ડાનરનો ખર્ચ થાય છે. પણ જે ખજાનચીને એ ખર્ચ કરવાનું કામ સોંપેલું હોય છે તે પોતાની મરજીમાં આવે.

એવો હલકો પોશાક તથા હલકું ખાવાનું ખનાવે છે, ને ઉપરથી અર્ધો ઉપર ભાગ નાણાં ચાંપી જાય છે. કપડાં ધણાં હલકાં કરે છે તેથી ધણા વિદ્યાર્થી સરકારથી મળેલાં કપડાં પહેરતા નથી પણ પોતાના અરચે કરાવેલાં સોનાં કપડાં પહેરે છે. જે ગરીબ હોય તેજ સરકારી પોશાક પહેરે છે.

પાસ થયેલા વિદ્યાર્થી પરણેલા હોય તેમને માટે સાસરેથી ડગલો, ટોપી, બુટ વગેરે આવે છે. પદ્મી મજા પછી સર્વે કૃતેમંદ વિદ્યાર્થીઓ દહેરામાં જઈ આકાશ તથા જમીન માતાની બંદગી કરે છે. માખાપને પગે લાગે છે. સાસુ પોતાના જમાધને તેના ગળા તથા છાતીની આસપાસ લાલ રેરામી કપડાની લેસ વીંટાળે છે. એ નિરાણી પરીક્ષા પાસ કરી છે એવું દેખાડે છે. જે સાસુ ન હોય તો તે છોકરાની મા તે લેસ વીંટાળવાનું કામ કરે છે.

ખીજી વધારે મોટી પરીક્ષા “અલ. અલ. ડી.” ની દર ત્રણ વરસે થાય છે. એ પરીક્ષા આપવા આખા દેશમાંથી સર્વે જણ પીકીત શહેરમાં જાય છે. લાંબેવરથી આવવા જવાને અરચ દરેક જણને સરકાર આપે છે. એ પરીક્ષામાં ધણા થોડા જણ પાસ થાય છે. પાસ થયેલાને મોટામાં મોટું માન મળે છે. એ ચઢતી પદ્મી મેળવેલો માણસ સાઠ વરસ પૂર્વે એ પદ્મી ભાગવવાને નસીબવાન થાય છે તો બાદશાહ તેને પોતાના મહેલમાં બોલાવી મોટું ખાનું આપે છે. એવા ભાગ્યશાળી પોતાના ઘરની બહાર જીભેલું પાટીઈ મારે છે જે આ ધણીને બાદશાહ તરફથી મોટું માન મળેલું છે.

સરકારી પરીક્ષા માટે ઉમરનો કશો બાધ નથી. કેટલાક ઉમેદવાર વીસ વરસની ઉમરના તો કેટલાક પચાસ વરસની ઉમરના હોય છે. કેટલાક તો એસી વરસની ઉમરના હોય છે. કેટલીક વખતે કોઈ ઉમેદવાર દર વરસે

પરીક્ષા આપવા આવે પણ પાસ ન થાય ને પછી તેની ઉમર એસી વરસ સુધીની થઈ જાય તો તે પ્રાંતના સૂબા બાદશાહ કનેથી પરવાનગી મંગાવી તેવા ઉમેદવારને માટી પરીક્ષાની ડિગ્રી આપે છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતામાં અકેકી કલમ બનાવે છે. દરેક કલમના મેમબરો સરખું શીખેલા હોય છે. જેઓએ પેહેલી પરીક્ષા પાસ કરી હોય તેઓથી બીજી પરીક્ષા પાસ કરેલાઓની કલમમાં દાખલ થઈ શકાતું નથી. દરેક કલમમાં બાર મેમબરો હોય છે. કલમની મીટીંગ એક માસમાં ચાર વખત વાર ફરતી દર મેમબરના ઘરમાં મળે છે. એ મીટીંગમાં પરીક્ષા લેવાનું કામ થાય છે. જેના ઘરમાં મીટીંગ મળે તે બાકીના મેમબરોની પરીક્ષા લે છે, થોડા દિવસની વાત પર જે અભ્યાસ કર્યો હોય તે બાબતની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. જેના ઘરમાં મીટીંગ મળે તે કાગળ, સહી, કલમ, બતી વગેરેનો ખર્ચ કરે છે. પરીક્ષા રાતની વેળા લેવામાં આવે છે. દરેક મેમબર આગળ દોઢ કલાક ચાલે એટલી મીનબતી બળતી મૂકે છે. મીનબતી બળી પૂરી થઈ એટલે તે મેમબરના લખેલા પત્રક લઈ લેવામાં આવે છે. જે વિદ્યાર્થીઓના એટલા વખતમાં આપેલા સવાલના જવાબ લખવાને રહી ગયા હોય તેમને દંડ થાય છે. દંડ એકડો કરી તેની સર્વે જણુ ઉત્તરૂ કરે છે. લખેલા જવાબો કોઈ શીખેલા ગૃહસ્થને તપાસવા આપે છે. તેનું જે પરીણામ આવે તે સર્વેને જાહેર કરે છે. એમ પરીક્ષા લેવાથી સરકારી માટી પરીક્ષામાં ઉમેદવારો ગભરાઈ ન જાય તથા મુકરર કરેલા વખતમાં પોતાના પત્રકો લખવાને શકતીવાન થાય.

ગામમાં મેહેતાજીની નિશાજોમાં વરસમાં એક વખત છોકરાંઓને મેહેતાજી ઉત્તરૂ કરાવે છે. છોકરાંઓ

પાસેથી પૈસા હંધરાવે છે. એ પૈસાની મીઠાઈ વગેરે વસ્તુ લાવે છે. સર્વે છોકરાંએને દોહરામાં લઈ જઈ બહિત કરાવે છે. પછી નિરાળે આવી સર્વે છોકરાં ભોજન જમે છે. છોકરાંએને ઘર વિધાય કરતી વખતે રમકડાં તથા પંખા આપી મોકલે છે.

ચીન દેશમાં માઆપો છોકરીએને કેળવણી આપવા મહેનેત લેતાં નથી. તેઓ એમ સમજે છે જે છોકરીએ પરણે એટલે વરના તાઆમાં રહે છે ને માઆપનો તેમના ઉપરથી હક ઉઠી જાય છે, ત્યારે તેમની કેળવણી પાછળ પૈસા ખરચેલા મીથ્યા છે. તે છતાં શ્રીમંતો પોતાની ઘેર શિક્ષક રાખી છોકરીએને બણાવે છે.

ચીના લોકોને ન્યુસપેપર વાંચવા બહુ ગમે છે. દરેક શહેરમાં ઘણાં ન્યુસપેપર નિકળે છે. તેમાં કેટલાંક વરાળયંત્રથી છપાઈ બાહાર પડે છે. સર્વે સરકારી જાહેર અખર તથા દુકાનદાર, વેપારી વગેરેની જાહેર અખર મોટા કાગળ પર છાપી મોહોલે મોહોલે દીવાલ પર લોકોને વાંચવા માટે ચોંટાડે છે.

પીકીન શહેરમાં સરકારી મોટી કૉલેજ છે તેમાં ઘણા શિક્ષકો પુરોષીએનો છે.

ચીનના લોકો અસહ્ય આર્ય વંશના હોય એવું માન્ય પડે છે; કારણકે ચીનાઈ ભાષામાં ઘણા એવા શબ્દો છે જે સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દોના ધાતુને મળતા આવે છે. તેમજ કેટલાક શબ્દો ઓક ભાષાના શબ્દોના ધાતુને મળતા આવે છે. આપણા યુલકના સંસ્કૃત જાણનારા પંડિતો ચીનાઈ ભાષાનો અભ્યાસ કરે તો એ ભાષા બોલનાર લોકો વીશે ઘણુંજ અજવાળું પાડી શકે.

વિવાહ.

ચીતા લોકોમાં વર તથા કન્યાની અટક જુદી જુદી હોય તોજ પરણે છે. એકજ અટકવાળાં હોય તો પરણતાં નથી. શરીર સંબંધી ખામીને લીધે લગ્ન કરવામાં કાંઈ અડચણ નથી; પણ રક્તપિત્તથી લગ્ન થઈ શકતાં નથી. પરણ્યા પછી રક્તપિત્ત થાય તો છૂટા છેડા કરી શકે છે.

છોકરા અથવા છોકરીને તેની મરજી વિરુદ્ધ પરણાવતાં નથી. તેને છોકરો પરણવાને ખુશી ન હોય તો તે છોકરો જોગી થઈ જાય છે. છોકરીનેજી પરણેલી જીંદગી પસંદ ન હોય તો જોગણ બની જાય છે. કદાચ લાંબે વખતે એમનું પરણવાનું મન થાય તો પરણવાને કશી દરકત નથી.

ચીતાઓમાં એકથી વધુ બાયડીઓ કરવાનો રીવાજ છે. દરેક જણની પેટેલી બાયડી નાના પગવાળી હોય છે. પેટેલી વખતના લગ્ન જેવી ધામધુમથી તથા ક્રિયા કરી કરવામાં આવે છે તેમ જીજી બાયડીઓ કરતી વખતે થતું નથી. પેટેલી બાયડી જીજી બાયડીઓ ઉપર ઉપરીપણું ચલાવે છે. જીજી બાયડીઓને પેટેલી બાયડીના હુકમમાં રહી ચાલવું પડે છે. વરને મરજીમાં આવે તો જીજી બાયડીઓને છોડી દે છે અથવા વચ્ચે નાંખે છે. બાયડીથી છૂટા છેડા થઈ શકતા નથી. વર બ્યારે બાયડીને સખત મારે તથા જખમ કરે તો માદરી ખાસે ફરીયાદ કરે છે; જેથી વરને થોડી ધણી સજા થાય છે. જે બાયડી જીર કુર્મ કરતાં પકડાય તો તેણીનો વર તેને મારી નાંખે છે અથવા કાઢી મૂકે છે.

વર નિચલાં કારણોને લીધે પોતાની બાયડીને તક્ષાક આપી શકે છે :—સાસુ સસરા સાથે બાયડીને અણુ બ-

નાવ, નિર્લભ્યપણું, અદેખાઈ, ધરમાં વધારે બકબકારો, ચોરી, રક્તપિત્ત થયે હોય અને વાંઝિયાપણું. પણ ખાયડીથી વરને છોડાતો નથી. વર ગમે તેવી ચાલતો હોય તોપણ ખાયડીને છૂટા છેડા મેળવવાનો હક નથી. તેણીને પોતાના વર તથા સાસુ સસરાના કાંટાને આધિન થઈ રહેવું પડે છે. તેણીનો છૂટકારો વર છોડી દે અથવા વેચી નાંખે તોજ થાય છે.

ચીનાચ્છોમાં પુનર્વિવાહ કરવાનો રીવાજ છે.

ચીનાચ્છોમાં મોટી ઉંમરે પરણવાનો રીવાજ છે. જેમ આપણા મૂલકમાં કેટલીક જાતમાં નાની ઉંમરે છોકરાંએ પરણાવવાનો રીવાજ છે તેમ એ લોકોમાં નથી; તે છતાં ભ્યારે એ કુટુંબ વચ્ચે ઘણી મિત્રાઈ હોય છે ત્યારે બંને કુટુંબો છોકરા છોકરીના બચપણમાં વેસવાળ કરી નાંખે છે. કેટલીક વખતે એ સહીએ ગરમ્યાં પેટમાં હોય ત્યારથીજ એવી બોલી કરે છે જે એકને ત્યાં છોકરો ને ખીજીને ત્યાં છોકરી આવે તો તે બચ્ચાંના સાથે લગ્ન કરવાં. ભ્યારે ધારેલાં બચ્ચાંનો જન્મ થાય છે ત્યારે આપેલું વચ્ચન બરાબર પાળવા માટે એક ખીજાંને ભેટ સોગાત મોકલે છે. ભ્યારે બંને ચ્ચારતો છોકરાનો કે છોકરીનો જન્મ આપે છે ત્યારે આગળ થયેલું સાદું રદ થાય છે.

વેસવાળ થયા પછી લાંબે વખતે લગ્ન કરે છે. કેટલીક વખતે ઘણા વરસ સુધી લગ્ન અટકાવી રાખે છે. જો છોકરાવાળા શ્રીમંત હોય તો છોકરીવાળા તેમની પાસે વધારે પૈસા આકાવવા માટે કાંઈને કાંઈ બાહાણા કાઢી લાંબો વખત સુધી લગ્ન કરવાનું મુશ્કેલી રાખે છે. ભ્યારે છોકરીવાળા કાંઈ પણ સમજુતી પર આવતા નથી ત્યારે છોકરાવાળા સખત ઉપાય લે છે. છોકરીનો વર પોતાના બાઈને તથા સગા વાહાલાએને સાથે લઈ છોકરીના ઘર

આગળ જાય છે. ત્યાં કોઈ ન જાણે તેમ કૃપા કરે છે. ભ્યારે છોકરી ઘરમાં કે બારણા આગળ ફરતી માલમ પડે કે તરત તેણીના વર તેણીના મોં ઉપર ધાળલી નાંખી પોતાને ઘર જોડ્યકી લઈ જાય છે. એ વખતે આસપાસના લોકો કશી અડચણ કરતા નથી. કન્યાના ભાઈ તથા મા બાપ સામે થાય છે. ભ્યારે છોકરીવાળાઓનું કાંઈજ વળે નહીં ત્યારે છોકરીને તરત પરણાવી આપવાની કબજાત આપે છે. છોકરીને પરણાવી ધામ ધુમથી સાસરે વળાવે છે. જો છોકરી ઘટતી લગ્નની ક્રિયા તથા ધામધુમથી નહોતે પરણે તે તેણીનાં માબાપને લોકોમાં ખડું હલકું લાગે છે. જો વર ભૂલથી પોતાની બાવડીને બદલે ખીજી છોકરીને ઉંચકી લઈ જાય તો તેને માદરી પાસે ઘસડી લઈ જવામાં આવે છે ને તેને મોટી સજા કરવામાં આવે છે. એવી ધાલમેલ વારંઘડીએ થાય છે કારણ કે વરને પોતાની બાવડીને પરણ્યા અગાઉ જોવાની તક મળતી નથી.

એક વખત વેસવાળ થયો હોય તોપણ બને જણની રાજી ખુશીથી તે સાદું રદ કરાય છે. સાદું રદ કરી બને જણ એક ખીજને રાજી ખુશીથી છૂટાં પડ્યાની ફારગતી લખી આવે છે તથા જે ભેટ આવે તે થઈ હોય તે પાછી મોકલી દે છે. લગ્ન થયા પછી એમ છૂટાં પડી શકતાં નથી. ગરીબાઈ, ચાલુ મંદવાડ, કે કદરૂપને લીધે છૂટા છેડા કરી શકાતાં નથી. જો છોકરીની વર્તણૂક શક બરેલી માલમ પડે તો વર તેણીને છોડી દે છે; પ્રણુ છોકરી ગમે તેવી રીતે આડે માર્ગે ચાલતો હોય તે છત છોકરીથી છૂટા છેડા થઈ શકતા નથી. લગ્ન થયા પછી જે માંથી એકને રક્તપિત્તનો રોગ લાગુ પડે અથવા ચોરી મોટે સરકાર તરફથી સજા થાય તો બને જણ છૂટા છેડા કરી શકે છે.

કેટલીક વેળા ગરીબ પણ ખાનદાની કુટુંબના છોકરાને તેને લાયકની છોકરી પરણવાને મળતી નથી ત્યારે કોઈ પરણેલા માણસની ખાયડી વેચાતી લેવાને સાટું કરે છે. તેણીના ધણી રાજી હોય અને તેને પૈસાની ગરજ હોય તો તેને પોતાની ખાયડી વેચી નાંખે છે. એ સાટું ખાયડી ખુશી હોય તોજ યાય છે. ખાયડી વેચાતી લેનાર ધણી વેચનાર પસેથી ચીકી લખાતી લે છે જે ખાયડીને રાજી ખુશીથી વેચી છે. ખરીદકરનાર ધણી તે ખાયડીને ઘરે લઈ જઈ લખની ક્રિયા કરી પરણે છે.

લખનાં સાટાં કાજ કરનારી ચારતો ક્ષત્રી આપે છે. ધણું કરીને છોકરા તરફથી પેહેલાં છોકરીનું માથું યાય છે. છોકરાવાળા કાજકરનારીને ખોલાવી કાગળના કટકા ઉપર છોકરાનું, તેનાં આપનું, બપાવાનું તથા ખીજ વડવા-આનાં નામ લખી આપે છે. તે કાગળ ઉપર છોકરાની ઉમર, જન્મ દિવસ, મહિના, કલાક, ધડી વગેરે લખે છે. એ કાગળ લઈ કાજકરનારી છોકરીને ત્યાં જાય છે. છોકરીવાળાને છોકરો પસંદ પડે છે તો જોશીને ઘરમાં ખોલાવી બંનેની રાશિ જોવડાવે છે. જોશી રાશિ બરાબર કહે છે તો છોકરીવાળા કાગળ ઉપર છોકરીના જન્મ દિવસ વગેરે લખી છોકરાવાળાને ત્યાં મોકલે છે. છોકરાવાળા પણ રાશિ દેખાડે છે. છોકરા તથા છોકરીની રાશિ મળતી આવે એટલે લગનનું સાટું નક્કી કરે છે. લખના સાટાનું કામ ચાલતું હોય તે વખતમાં છોકરા કે છોકરીના ઘરમાં કાંઈ અપ-સુકન પૈતાવ બને જેવા કે ઘરમાં કાચનાં વાસણ પડી બાગે અથવા ઘરમાંથી કાંઈ ચીજ ચોરાઈ જાય ત્યારે પરણતું જોડું સુખી નહીં નિવડશે સમજી તે સાટું રદ કરે છે.

લખનું સાટું નક્કી થયા પછી છોકરાને ત્યાંથી છોકરી માટે પેહેરામણી મોકલે છે. એ પેહેરામણીમાં સોના-

ની કે રૂપાની બાંગરી, ડુકરની લટાંગરી, એક જોડ બ-
તકાં ને એક જોડ માઝલી માકલે છે. એ ચીજો સાથે છો-
કરાનું તથા તેના બાપ બપાવાનું નામ લખેલા એક કાર્ડ
માકલે છે. ત્યાર પછી છોકરીવાળા છોકરાને ઘર ભેટ મા-
કલે છે; તે સાથે પણ છોકરીનું તથા તેના બાપ બપાવાનું
નામ લખી માકલે છે. વસવાળ યથા પછી ગમે ત્યારે
લગ્ન કરે છે.

લગ્નને ત્રણ દિવસ બાકી હોય તેમ છોકરાવાળા
એક જોશીને ઘરમાં બોલાવે છે. લગ્નના દિવસ અગાઉ
ડ્યાડ્યા સુભ દિવસ છે તે તેને પૂછી લે છે. એ સુભ
દિવસો ઉપર લગ્નના કપડાં ખરીદ કરી સીવવા આપે છે.
વરરાજ માટે પલંગ, ગોદડું વગેરે વેચાતું ઘરમાં આણી
મૂકે છે. લગ્નને દિવસે છોકરીને ખેસવાની પાલખી પણ
એજ દિવસે બતાવવા આપે છે.

લગ્નને એક માસ બાકી રહે એટલે અરસ પરસ
ભેટ સોગાત આપ લે થાય છે. છોકરાવાળા બસોથી પા-
ન્સો કેક માકલે છે તેની સાથે છોકરી માટે નાણાં, પાંચ જ-
તનું લાલ કપડું, પાંચ જતનના સૂકા મેવા, એક મરઘો, એક
મરઘી, એક બકરો, એક બકરી, એક બતક, તથા એક હાંસ
માકલે છે. છોકરીવાળા કેક પોતાના સગાંવાહાલાં તથા
મિત્રને ત્યાં વહેંચી નાંખે છે. નાણાં આવેલાં હોય તેમાં-
થી છોકરીના લગ્ન માટે જોઈતો સર સામન ખરીદે છે.
શ્રીમંતો ઘણી કીંમતી પેહેરામણી કરે છે. ન્યારે ભેટો છો-
કરીવાળાને ઘર લઈ જાય છે ત્યારે તેની સાથે ઢાળ વાળાં
વગરે વગાડતા માહોલામાંથી જાય છે. છોકરીવાળા છો-
કરાને ત્યાંથી આવેલી સર્વે ચીજોમાંથી મરઘો, બતકો વ-
ગેરે નર જાતિવાળી ચીજો રાખે છે ને નારી જાતિવાળી
ચીજો છોકરાને ત્યાં પાછી માકલે છે. એ ચીજો સાથે છો-

કરીવાળા થોડાં કેક, અગરબતી, રેશમી બૂટ, માદરી પેહે-
ર છે તેવી ટોપી, તથા ડગલાનું કપડું છોકરાવાળાને ત્યાં
મોકલે છે.

લગ્નને માત્ર થોડા દિવસ બાકી રહે ત્યારે છોકરા-
વાળા છોકરીને ત્યાં મરઘાં, બતકાં, કુકરની લટાંગરી, આઠ
નાના કેક, આઠ મશાલ, ત્રણ જોડ મીનબતી, સેવ, ફ-
ટાકડા, છોકરીને માથા ઉપર નાંખવાનું રેશમી લૂગડું તથા
સીવિલાં કપડાં મોકલે છે. એ કપડાં લગ્નને દિવસે પેહેરી
છોકરી વરને ત્યાં જાય છે. ગરીબ માણસો લગ્નની વ-
ખતે પેહેરવાનાં કપડાં તથા ખેસવાની પાલખી બાડેલાવે
છે. છોકરાને ત્યાંથી જો આવતી વસ્તુ આવી હોય તે લ-
ગ્નને દિવસે છોકરીને ખાવા આપે છે. મશાલ વરને ધર
જતી વેળા રસ્તો દેખાડવા કામે લાગે છે. ફટાકડા પણ
તેજ દિવસે રસ્તે જતાં ફેડે છે. સેવના સુકન ધણા સારા
માને છે. ચીનાઈ સેવના તાર લાંબા હોય છે તેથી પર-
ણતું જોડું લાંબી હયાતી ભાગવે એવું માની લગ્નને દિ-
વસે સેવના ધણો ઉપયોગ કરે છે.

લગ્નને બે દિવસ અગાઉ છોકરીવાળા એક માણ-
સને છોકરાવાળાને ધર ચીઠી આપી મોકલે છે. ચીઠીમાં
એવું લખેલું હોય છે જે છોકરાને વાપરવા માટે આટલાં
માણસ આટલો સામન જમકી લાવશે; તથા સામન કઈ
વેળાએ મોકલવો તે પણ લખી પૂછાવે છે. ઉપર પ્રમાણે
પૂછાવણનું કારણ આટલુંજ કે જે વખતે માણસો સામન
છોકરાને ત્યાં લાવે તેજ વખતે માણસોને પૈસા આપવા
જોઈએ. જે તરત પૈસા આપવાને નહીં બને તો ધણુંજ
અપમાન થયેલું છોકરાવાળા સમજે છે. એ કારણથી જો-
ઈતા પૈસા કોયળીમાં રાતા દોરાથી બાંધી તૈયાર રાખે છે.

છોકરીને ત્યાંથી સામન છોકરાને ત્યાં મોકલે તેની

અગાઉ છોકરીના ધરમાં એક વહેમી ક્રિયા કરવામાં આવે છે. તાંબાના એક પોહોળા વાસણમાં અંગારા મૂકી ઉપર માટી ચારણી મૂકે છે. એ ચારણીમાં લગ્નને દિવસે છોકરીને જે કપડાં પહેરાવાનાં હોય તે મૂકે છે ન તેને લુપ્તાન તથા ખુસબોઈની ધુંધ આપે છે. એજ પ્રમાણે જે નાનો સામન વરને ત્યાં મોકલવાનો હોય તેને પણ ધુંધ આપે છે. ધુંધ આપ્યાથી દેવ, ડાકણ તથા અરાય હવા તે વસ્તુઓમાંથી નીકળી જાય છે. એ ધુંધ દીધેલાં કપડાંને બાંધી એક ડેકાણે મૂકે છે. તેને ધરમાંની કોઈ પણ આરતિદાય લગાડતી નથી. એવું કહે છે કે કોઈ ગર્ભવતી સ્ત્રી અથવા શોક પાળનાર માણસ તે કપડાંને હાથ લગાડે તો વરના ધરમાં કોઈનું મરણ નીપજે, છોકરીને ગર્ભપાત થાય અથવા છોકરીને પોતાના સ્વામી ને સાસુ સાથે કન્યા કંકારા થાય. કપડાંને ધુંધ દેવાનું કામ ધરમાની કોઈ આરત કરતી નથી પણ બાહારની બાડે રાખેલી આરત પાસે એ કામ કરાવે છે.

છોકરી વરને ત્યાં જે પહેરામણી લઈ જાય છે તે છોકરાને ત્યાંથી નાણાં આવેલાં હોય છે તેમાંથી ખરીદ કરે છે. છોકરીને લગ્નને દિવસે સગાં વાહલાં તથા મિત્રો તરફથી ધણી પહેરામણી મળે છે.

લગ્નની એક દિવસ અગાઉથી છોકરીના વાળ જેવી રીતે પરણેલી આરતો પોતાના વાળ રાખે છે તેવી રીતે ગુંથવામાં આવે છે. પરણ્યા વગરની છોકરીઓ અસોડા રાખતી નથી પણ બાળ ગુંથી લટકતા રાખે છે. લગ્નને દિવસે પહેરાવાનાં કપડાં પણ એજ વખતે પહેરી જાય છે, અંધ માલમ પડે છે જે સર્વે કપડાં તૈયાર છે કે નહીં તથા રીરને બંધ બેસતાં બનાવેલાં છે કે નહીં. છોકરીનાં સગાં વાહલાંને તથા આજીજીતાંને ખાવા બોલાવે છે. પિતૃઓની

“ટેબલટ” જે ધરમાં મૂકેલી હોય છે તે આગળ નમી છોકરી પૂજા કરે છે. માખાપ તથા કાકા કાકીને પગે લાગે છે. એ ક્રિયા થતી હોય તે વેળા જે માણસ શોક પાળતું હોય તેને હાજર રહેવા દેતા નથી.

લગ્નને દિવસે છોકરી પડોડીયામાં ઉઠી અંધોળ કરે છે. એ વખતે વાળનું ઢાલ ખારણા આગળ વાગે છે. સ્નાન કરી રહી લગ્નનાં કપડાં પહેરે છે. પછી શિરામણી કરવા બેસે છે. શિરામણીપર છોકરાને ત્યાંથી આવેલી સેવ, મરથો વગેરે રાંધી મૂકવામાં આવે છે. પછી સારા પ્રસંગ જોઈ પાલખી ધર આગળ મંગાવે છે. છોકરીના કાથા ઉપર એક રેરામી લૂગડાનો કટકો નાંખે છે. એ લૂગડાથી તેણીનો ચહેરો પણ ઢંકાઈ જાય છે. એ વખતે છોકરીનો ચહેરો કોઈની દ્રષ્ટીએ પડવા દેતા નથી. છોકરીને હાથ પકડી પાલખી આગળ લઈ જઈ અંદર બેસાડે છે. એ વખતે ફટાકડા ફોડવામાં આવે છે તથા વાળનું ઢાળ વાગે છે. છોકરી પાલખીમાં બેઠી ચઢતે તેની મા તથા સગાં જાણે કોઈના સનાતના સમાચાર સાંભળ્યા હોય તેમ પોકે પોકે રડવા માંડે છે.

ધરમાંથી પાલખી નીકળે છે ત્યારે જેમ હિંદુ તથા પારસીનાં ધર્મમાં લગ્નને વખતે છોકરા તથા છોકરી ઉપરથી બતાસા, નાળીયેર વગેરે ઓવાળી ફેંટી દેવાની રીત છે તેમ ચીનાઈ ધર્મમાંથી થોડાં કેક લઈ પાલખી ઉપરથી ઓવાળી પછવાડે નાંખે છે. એ કેક પાલખીની પછવાડે બે માણસ ચાદર પકડી ઉભા રહેલા હોય છે તેમાં તેઓ બીલી લે છે. કેક ઓવાળતી વખતે સારા સુકન ઓચરો આશીર્વાદ દે છે. પછી પાલખી વરના ધર તરફ ચાલવા માંડે છે. પાલખી સાથે વાળનું ઢાળ વગેરે વાળંત્રો વાગે છે. પાલખીની જોડે છોકરીના બાઈઓ તથા સગાં ચાલે છે. આખે

રસ્તે ફટાકડા ફેડતા ચાલે છે. રસ્તામાં છોકરાનાં સગાં-વાહલાં છોકરી તરફના સરઘસને આવી મળે છે. પછી છોકરીનાં સગાં છોકરાનાં સગાંને નમી પાછાં પોતાને ઘરે જાય છે. છોકરીની પાલખી હવે છોકરાનાં સગાંઓ સાથે ચાલે છે. છોકરી ધરથી પોતાની નોકરીમાં બે દાસી લાવેલી હોય તે સાથેજ રહે છે.

છોકરીની પાલખી વરના ધરનાં બારણા આગળ આવી પોહોંચતાં પુષ્કળ ફટાકડા ફેડે છે તથા વાહાંત્રો વગાડી તેણીને આવકાર દે છે. ત્યાર પછી પાલખીને ધરમાં લઈ જવામાં આવે છે, ત્યાં એક ચારત આવી ગીતના મધુર સરોદ કઢે છે. જે ચારત સોવાસેણ હોય, પુત્રની માહોય તથા પોતાના પતિ સાથે હળી મળીને ચાલતી હોય તે પાલખી આગળ આવી ગીત ગાય છે. પછી છોકરીને પાલખીમાંથી બાહાર કઢે છે; એ વખતે પણ તેણીના મોઢા ઉપર રેશમી કપડું નાંખેલું હોવાથી કોઈ તેણીનો ચે-હેરા ભેઈ શકતું નથી.

જેવી છોકરી ધરમાં આવે છે એટલે વરરાજા ત્યાંથી જતો રહે છે, ને છોકરીને ત્યાંથી આવેલા પલંગ જે આરડામાં મૂકેલો હોય તે આરડામાં પલંગને પીક કરી ઉભા રહે છે. એ આરડામાં છોકરીને લઈ જવામાં આવે છે. વર તથા કન્યા સાથે પલંગની કીનારી ઉપર બેસે છે. વર બેસતી વખતે કન્યા ન જાણે તેમ તેણીના પોશાકનો છેડો પોતાની નીચે ડાખી બેસવાની કોશિશ કરે છે. એમ કર્યાથી બાયડી હમેશાં વરને તાબે રહે એવું માને છે. પરંતુ છોકરી ચતુર હોય છે તો પોતાનો પતિ ન જાણે તેમ તેના પોશાકનો છેડો ડાખી બેસી જાય છે. છોકરી એ પ્રમાણે કરે તો વરથી સ્વતંત્ર રહે તથા તેની છેક ગુલામગીરી નહીં કરવી પડે. એ પછી છોકરીની દાસી છોકરીના

પગની પાટલી મસલવા છોકરાને કહેછે. એમ કરવાનું કારણ એ ને છોકરીને બલિષ્ઠમાં કશું દુઃખ ન થાય. એ ક્રિયા પછી બન્ને જણ મોટા દીવાનખાનામાં જાય છે. ત્યાં સાથે ઉભાં રહી ધરતી તથા આકાશ માતાની પૂજા કરે છે. એ વખતે અગરબતી તથા મીનબતી સગગાવી રાખે છે. ત્યાર પછી પિતૃઓની “ટેબલેટ” આગળ જઈ તેને આઠ વખત નમી પૂજા કરે છે.

ઉપલી ક્રિયા પછી પેલી દાસી વાઈન તથા મધની પાટલીઓ તૈયાર હોય છે તેમાંથી એક ગ્લાસમાં વાઈન તથા ખીજમાં મધ નામે છે. પછી બન્ને વાનાને એક રસ કરીનાંખી એક ગ્લાસ એક હાથે છોકરીના મોં આગળ ધરે છે ને ખીજું ગ્લાસ ખીજા હાથે છોકરાના મોં આગળ ધરે છે. બન્ને જણ તેમાંથી જરા જરા પીએ છે. ત્યાર પછી છોકરાએ પીધેલું ગ્લાસ છોકરી આગળ પકડે છે ને છોકરીએ પીધેલું ગ્લાસ છોકરા આગળ પકડે છે.

પછી છોકરીને ખીજા આરડામાં લઈ જઈ કપડાં બદલાવે છે. છોકરા ને છોકરી સાથે જમવા બેસે છે. એ વખતે છોકરીના માથા ઉપરનું લૂગડું કાઢી નાંખવામાં આવે છે. વર પેહેલીજવાર પોતાની ખાયડીનો ચેહેરો જોય છે. ટેબલપર બાત બાતની વાતી પીરસવામાં આવે છે. છોકરા સર્વે જણસ પેઠ બરી ખાય છે પણ છોકરી ગંભીર બેસી રહી કશું ખાતી નથી. એ પ્રમાણે કરવાનો સીનાનો રીવાજ છે. ભોજન ખાવા બેસે છે ત્યારે સગાં તથા બાહારના લોકો છોકરીના ચેહેરો જોવા આવે છે. એ લોકો છોકરીને નિહાળી નિહાળીને જોતા જાય છે તથા તેણીને મોટે ટીકા કરતાં જાય છે. કેટલાક તો હૃદ બાહાર છૂટ લઈ મનમાં ને બાસે તે બોલે છે તથા હસે છે. એવા ટીકા તથા મશ્કરી ખીજી વેળા થાય તો છોકરી પોતાને

મોટું અપમાન થયલું સમજે પણ આ વખતે તો બાપડી મુગે મોઢિ સાંભળ્યા કરે છે. તેનાથી નથી ગુસ્સે થવાનું કે નથી હસાવું. જો તેમ કરે છે તો તેણીને અસભ્ય તથા ઉદ્ધત ગણે છે.

છોકરો તથા છોકરી જન્મવાની ટેબલપરથી ઉઠે છે કે બાહારના પરોણાને જન્મવા ખેસાડે છે. એ લોકો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે છોકરાનાં મા બાપને પેહેરામણી કરે છે.

ધરમાં પૂજા કરતી વખતે જો એ મીનબતી બળતી રાખેલી હોય છે તે છોકરીના સુવાના ઓરડામાં લઈ જઈ મૂકે છે. એ મીનબતીઓ ખે ફૂટ જોડલી લાંબી હોય છે. એ એક રાત ને એક દિવસ એટલે ચોવીસ કલાક ચાલે એટલી મોઢી બનાવેલી હોય છે. એ મીનબતી અકસ્માતથી બુઝાઈ જાય તો મોટા અપમુકત સમજે છે. એમાંથી એક બુઝાઈ જાય તો છોકરો કે છોકરીનું મરણ જલદી નીપજશે એવું સમજે છે બન્ને સાથે ઓળવાઈ જાય તો વર તથા કન્યા બન્નેનાં માત જલદી થશે એમ માને છે. મીનબતી બળે તે વખતે મીનના રેત્રા નીચે ઉતરે તો અપમુકત સમજે છે. એ રેત્રાને આંખનાં આંસુ સાથે સરખાવે છે. એ ઉપરથી પરણેલાં જોડાને સુખ નથી મળવાનું તથા કુટુંબમાં કુળુઓ કંકારા થવાનો સંભવ માને છે. જો મીનબતી બળી રહ્યા પછી બન્ને સાથે બુઝાઈ જાય તો માઠી જૈયર મોઢી ઉમર ગુજરી સાથે મરશે એવું માને છે.

લખને ખીજે દિવસે માઠી જૈયર પિતૃઓની, “ટેબલટ” આગળ ઉભાં રહી પૂજા કરે છે. પછી બન્ને જણ છોકરાના દાદા, દાદી, બાપ, મા, કાકા તથા કાકીને નમી પગે પડે છે. જો એ ઉપલાં સગાં માંહેલું કોઈ મરણ પામેલું હોય તો તેની “ટેબલટ” ખુરશી ઉપર મૂકી તેની બગિત કરી પગે લાગે છે. ત્યાર પછી બન્ને જણ રસોડામાં જઈ

ત્યાં રસોડાની દેવીની મૂર્તિ ખેસાડેલી હોય છે તેની પૂજા કરે છે. એ બહિષ્કૃત છોકરી માટે ઘણી અગત્યની હોય છે, કારણ કે છોકરીને હમેશાં રાધણીમાં રસોઈ કરવી પડે તે વખતે લેહેજતદાર ભોજન ખનાવવા માટે તે દેવી મદદ કરે. જો એ દેવીને પ્રસન્ન ન કરે તો સર્વે પકવાનો લેહેજત વગરનાં તથા ખારાં માળાં અને જેથી સામુજીના અમટા તથા ટાણાં મેહણાં ખાવાં પડે.

લખને ત્રીજે દિવસે છોકરીના ભાઈ પોતાની બેનને તથા બેનનીને ખોલાવવા આવે છે. તેડાને માન આપી વર બેયર પાલખીમાં બેસી જાય છે. છોકરી પેહેલાં પોતાને મહીરે જઈ પુગે છે. જમાઈ પછવાડેથી આવે છે. જમાઈને આવકાર દેવા સાસુ સસરા, સાળા, તથા ખીજાં સગાં એકઠાં થાય છે. જેવા છોકરા ઘરમાં દાખલ થયો કે પુજલ કટાકડા ફેડે છે. ઘરમાં છોકરીના પિતૃઆની “ટે-બલેટ” હોય છે તેની પૂજા કરવા અને જણ નમે છે. પછી છોકરીના દાદા, દાદી, મા, બાપ, કાકા, કાકીને નમી પગે લાગે છે. ઉપલી ક્રિયા કર્યા પછી બંને જણ ભોજન જમવા બેસે છે. છોકરી પેટ ભરી ખાય છે પણ છોકરા કશી ચીજને હાથ લગાડતો નથી. જમી રહ્યા પછી છોકરા પેહેલાં પોતાને ઘરે જાય છે અને છોકરી પાછળથી સાસરે જાય છે. ચીનાઆમાં એવા રીવાજ છે જે માઠી બેયર સાથે રહેતી જવું નહીં.

લખુ તથા પછી દશમે દિવસે છોકરીને થોડા દિવસ પિહેરે રહેવા માટે તેડું આવે છે. વહુ વર તથા સાસુની રજા લઈ પોતાને પિહેરે રહેવા જાય છે. વર થોડે થોડે દિવસે પોતાની બાઈને મળવા સાસરે જાય છે. વર પોતાની બાઈને બાહાર સાથે ફરવા લઈ જતો નથી તથા પોતાને ઘરે પણ સાથે તેડી જતો નથી. ગૃહસ્થ માણસો-

માં પોતાની ખાયડી સાથે બાહાર ફરવા જવાનો રીવાજ નથી.

લગ્ન થયા પછી આપ્તા વરસમાં ચાર પાંચ વખત રૂઝ પ્રસંગે વેહેવાઈઓ એક ખીજાને ત્યાં ભેટ મોકલે છે તથા તેવા પ્રસંગે વહુ તથા જમાઈને નવાં કપડાં પહેરાવે છે.

પેહેલી ખાયડી કયાં પછી ખીજી ગમે એટલી ખાયડીઓ પરણવાનો રીવાજ છે. જેમ પેહેલી ખાયડી નાના પગવાળી હોય છે તેમ ખીજી ખાયડી નાના પગવાળી નહીં પણ મોટા પગવાળી હોય છે. ખીજી ખાયડીઓ પરણતી વખતે ઘણી ક્રિયા કરવામાં આવતી નથી. એ ખીજી ખાયડી સાથના લગ્ન નીકા અથવા ગન્ધર્વ વિવાહને મળતાં આવે છે. ત્યારે એક જણ ઘણી ખાયડી પરણે છે ત્યારે દરેકને જુદા જુદા મકાનમાં રાખે છે જેથી તેઓમાં અદેખાઈ તથા કંકારા થતો અટકે છે પરંતુ ઘણા ચીનાઓ સઘળી ખાયડીઓને એક જ ઘરમાં રાખે છે. સર્વે ખીજી ખાયડીઓ પેહેલી નાના પગવાળી સોકને તાપે રહે છે. કેટલાક ચીના પેહેલી ખાયડીને પેટે છોકરાં નથી જન્મતાં ત્યારે ખીજી ખાયડી કરે છે. કેટલાક ચીનંતો મોટાઈ દેખાડવા ખીજી ખાયડીઓ કરે છે. એક ઘણીને ચાર પાંચ ખાયડીઓ હોય તે થોડા વખતમાં ઘણા છોકરાંનો પિતા થાય છે. પુત્રની વૃદ્ધિથી એ લોકો ઘણા મગન થાય છે. ખીજી ખાયડીઓ ઘણા લોકો સેહેલાઈથી કરી શકે છે તેનું એક કારણ તો એ લોકોના સસતો ખાધ ખોરાક છે. ઘણો ગરીબ માણસ મહિને દહાડે ચોક ડાહરમાં પોતાનું પેટ ભરી શકે છે. મધ્યમ સ્થિતિનો માણસ બે થી ત્રણ ડાહરમાં પોતાનું યુજ્જરાન કરી શકે છે. ગરીબ માણસને વધારે ખાયડીઓ હોય તો પણ તેઓ તેને બિન્ને થઈ પડતી નથી. તેઓ ચાહેતાં કે રેશમનાં કારખાનામાં રાજી કામ કરવા જાય છે ને કેટલીક ઘરમાં જ રેશમનું

કે કશાનું ભરત કામ કરે છે. આપણા મુલકમાં જે ધનર તથા સારીની ભરેલી કોરો આવે છે તે ચીનાઈ આરતો ભરે છે. એ દેશમાં ગરીબોને પોતાનું ગુજરાત કરવા માટે રળવાનાં ધણાં સાધન છે.

ચીનાઈ આરતો પરણ્યા પછી પોતાનું પતિવ્રત ધણી-જ કાળજીથી જાળવી રાખે છે. પોતાના કંથ ઉપર અતિ-ભય ભાવ રાખે છે. અચ્ચાંને ધણા વાહાલથી ચાહે છે તથા એક સદ્ગુણી સ્ત્રીને છાત્રે તેવા ગુણ ધરાવે છે. ધાસ્તી તથા સંકટની વેળાએ પોતાના જીવની દરકૂર ન કરતાં પોતાના પતિની સંભાળની અતિભય કાળજી રાખે છે.

જે દિવસથી છોકરી પરણી ત્યારથી તેના ઉપરથી તેણીનાં માળાપનો સર્વે હક નિકળી જાય છે, અને તેણીને પોતાના પતિ તથા સાસુ સસરાની સત્તાને આધીન થઈ ચાલવું પડે છે.

ચીનાઓમાં એવો રીવાજ છે જે વહુએ દર વેળાએ પોતાને પિયરે નહીં પણ સાસરેજ પ્રસવ કરવો જોઈએ. એ લોકોમાં એવો વહેમ છે જે છોકરી પોતાને પિયરે પ્રસવ કરે તો તેણીના ઘરના સર્વે ગરીબ અવસ્થામાં આવી જાય છે, એ કારણથી ગર્ભવતિ વહુ પોતાને મહિયરે ગં-યલી હોય અને તે મહિરે ગમે તેટલું છોટે હોય તે છતાં પ્રસવને પ્રસંગે ગમે એટલી વહેલા ભાગવી તરત સાસરે જાય છે.

પરણ્યા પછી પેહેલા પુત્રનો જન્મ થાય તો ઘરમાં માઠી ખુશાળી ઉપજે છે. છોકરાની માતાની ધણી સંભાળ લે છે, તથા તેણી સર્વેની વાહાલી થઈ પડે છે. પરંતુ તેણી પુત્રીનો જન્મ આપે છે તો સર્વે જણ ઉદાસ થાય છે તથા તેણીને દરેક બાહાને તાણા મેહેણા મારવામાં

આવે છે. દર વેળાએ છોકરીજ અવતરે છે તો તેણીની કમબખ્તી આવે છે; ઘરમાં સધળાં હાડછેડ કરે છે. બ્યારે તેણીની ગળ ઉપરાંત જીલમ ગુજારવામાં આવે છે ત્યારે તે ખાપડી આપધાન પણ કરે છે.

છોકરું અવતર્યા પછી ત્રીજે દિવસે તેને ધોઈ સાફ કરે છે. એ દિવસે “ગોડસ આવ મધર” (માતૃદેવતા) ની પૂજા કરવામાં આવે છે. સગાં તથા મિત્રો ભિટ્ટ મોકળે છે. જેમ નિશાળમાં મસ્તીખોર છોકરાના મહેતાજી બને હાથ જોડાવી પોહોંચી આગળથી દોરીએ બાંધે છે તેમ તે બાળકના હાથ લાંબી દોરીથી બાંધે છે. એમ બાંધ્યાથી છોકરું હમેશાં માખાપના તાખામાં રહી માત્ર આવી ચાલે. છોકરું અવતરે ને તરત ધાંટો પાડી રડવાનું કરે તો તે લાંબી હયાતી ભોગવશે એમ માને છે. આંચકા બાંધને રડ તો તેની જીંદગીનો બરોસો નથી એમ માને છે. જે બચ્ચું ઊંડા સાદ કાઢી રડ ને રડતી વખતે પગ હાથ હાલવે તો તે ટુંકી ઉમરનું જાણે છે. જે છોકરું જલદી બેજતાં તથા ચાલતાં શીખે એને ઘાંત જલદી પુટે તો તેને વિશે એમ માને છે જે તે નઠારી પ્રકૃતિનું તથા માખાપને અકારું થઈ પડશે. બચ્ચાને પેહેલાં જે કપડાં પહેરાવે છે તે નવાં નથી હોતાં પણ કોઈ ઘરડા માણસના જીનો ઉગણા કે તુમાન હોય તેમાંથી ફાડી પોરાક બનાવી બચ્ચાને પેહેરાવે છે, જેથી તે બચ્ચું ઘણી લાંબી જીંદગી ભોગવે.

છોકરું એક માસનું થાય છે એટલે તેની મા સુવાવડ ખાતામાંથી પેહેલી બાહાર નીકળે છે. છોકરાના વાળ મોટી ક્રિયા કરી બોલાવે છે. પૂજારીએને ઘરમાં બોલાવી બણતર બણાવે છે. સગાંએને જમવા નોત્રે છે. બચ્ચાની મમાઈ એજ દિવસે તેને મારે વધાવો મોકળે છે.

છોકરાને ચોથા માસ થાય એટલે મમાઈ કપડાં ધરેણાં વગરે મોકળે છે તથા ઘરમાં ખાવા પીવાનું ચાલી રહે છે. એજ વખતે બરમાને ખેસ્તાં શીખવે છે. બામ્બુની બનાવેલી ખુરશી જેને ચાર બાજુથી કટગ હોય છે તેમાં ખેસાડે છે. ખેસાડયા પેહેલાં ખુરશીની બેઠક ઉપર ગોળની બનાવેલી ચિકાસવાળી વસ્તુ મૂકે છે કે જેથી તે બરચું તેની સાથે ચોટી ખેસી રહે છે. ચાર માંસનું બરચું થયું એટલે તેને માંસના ખોરાક આપવાનો શરૂ કરે છે.

છોકરાની વરસ માંડને દિવસે મોટી ધામધુમથી ખાવા પીવાનું ચાલે છે. એ વખતે છોકરાની મમાઈ મોટો ખર્ચ કરે છે. છોકરાને બામ્બુની બનાવેલી મોટી ચારણીમાં ખેસાડે છે. એ ચારણીમાં આગળથી કેટલીક વસ્તુ મૂકેલી હોય છે. જેવી કે પૈસા જેખવાનો કાંટો, કાતર, પાવ, ચારસી, કનમ, સાહી, કાગળ, ચોપડી, હિસાબ ગણવાનું પાટીજી, ધરેણાં, હથીઆર, મેવા વગેરે મૂકે છે. એ વખતે સર્વે જણ નજીક ઉભાં રહી જોય છે જે છોકરો કઈ વસ્તુને પેહેલાં પોતાનો હાથ લગાડે છે. એમ કયાંથી છોકરો મોટો થઈ શકે ધંધો કરશે, કેવી આજીવન ચલાવે તે, તથા કઈ સ્થિતિમાં રહેશે તે પ્રથમથી જણાઈ આવે છે. જે છોકરો કાગળ, ચોપડી, ખડીઆ, કે કલમને પેહેલાં હાથ લગાડે તે વિદ્વાન થશે એમ માને છે. જે જેખવાના કાંટાને કે ધરેણાંને હાથ લગાડે તે શ્રીમંત થશે એમ માને છે. જે જે વસ્તુને પેહેલાં હાથ લગાડે તે ઉપરથી છોકરાનું ભવિષ્ય વર્તે છે.

છોકરો પેહેલાં નિશાળે જાય છે ત્યારે સાથે મીનખતી, અગરખતી, તથા કાગળના બનાવેલા પૈસા લઈ જાય છે. મેહતાજી છોકરાને લઈ કોનકુશીઆરાના દોહરામાં જાય છે, ત્યાં છોકરો જે જણસ લાવ્યો તે મૂકી પૂજન કરે છે.

છોકરો સોળ વરસનો થાય એટલે તે ઉમર આવેલો ગણાય છે. એ વખતે દેવોની પૂજા કરવામાં આવે છે તથા સગાં તથા મિત્રોને ખાવા ખોલાવે છે. સોળમું વરસ ઉઘ્યા પછી સરકારના ગુનાહમાં આવે તો તેને કાયદા પ્રમાણે સજા થાય છે. જો એ ઉમરની અંદર વાંક કીધો હોય તો તેને બંદીખાને પૂરી રાખે છે. પછી ઉમર આવે ત્યારે સજા કરે છે.

છોકરો સોળ વરસનો થયો એટલે કાંઈ માખાપથી સ્વતંત્ર થતો નથી. માખાપ જીવતાં હોય ત્યાં સુધી તેમના નાખાખી રહે છે. છોકરો ગમે એટલું બહોલો હોય, શ્રીમંત થયો હોય અથવા ખુટો થયો હોય તોપણ માખાપના કહામાં રહે છે. માખાપની સેવા કરવાનો ધર્મ એ લોકોના મનપર મજબૂત બેઠો ગયલો છે.

ન્યારે કોઈ આરતનાં છોકરાં જન્મ્યા પછી જીવત ન હોય તો તે એવી બાધા લે છે જે હવે પછી છોકરો અવતરે તો તેને સાધુ બનાવી દેવને અર્પણ કરવો. એવો નીમ લીધા પછી જો છોકરો અવતરે છે તો તેના સર્વે બાળ ખોડાવે છે ને ચોટલી રાખવામાં આવતી નથી. બુંડા દેવો તે છોકરાને કશું કુઝ ન દે માટે તે છોકરાને તુચ્છ-કારથી ગણે છે તથા તેનું નામ પણ હલકું પાડે છે. જે-વું કે “ભીખારી, કચરો, સાધુ,” વગેરે. એવા રીવાજ આપણા મૂલકમાં પણ ચોકસ જાતમાં ચાલે છે.

જે બાયડીને ઘણાં છોકરાંની માતા થવાની હાંસ હોય તે પહેલાં મહિનાની પંદરમી તારીખે પોતાની પાડાશીની વાડીમાં રાતની વેળાએ જઈ કાંઈ ચીજ ચોરી લાવે છે એ પ્રમાણે ચોરી કર્યાથી ઘણાં છોકરાંની જન્મ થાય છે એવું એ લોકો માને છે. ચોરી કરવાં પકડાઈ જાય તો તે વાડીવાળાને કાંઈ નાણું આપી પડાવે છે.

વેસવાળ થયા પછી છોકરી મરી જાય તો છોકરો તેણીને ધર જઈ તેણીની લાસ નજીક બેસી રૂદન કરે છે. તે છોકરીએ જે જોડા છેલ્લી ધડીએ પેહેરેલા હોય તે ધર લઈ જઈ સાચવી રાખે છે. છોકરો પોતાને ધર પાછો જાય છે ત્યારે ધરનાં ખારણા આગળ આવતાં મોટે સાદ પોતાની બાઈડીનું નામ પોકારે છે ને તેણીને ધરમાં દાખલ થવા કહે છે. ધરમાં બાઈડીના માન ખાતર એક ટેબલેટ બનાવી તેની આગળ અગરબતી, મીનબતી તથા ખીજી ખુસબોઈ બળતી રાખે છે. તે ટેબલેટ આગળ જે વરસ સુધી લુખાન બાળે છે.

વેસવાળ થયા પછી છોકરો મરી જાય તો છોકરીનાં માખાપ તેના મરણની ખબર બનતાં સુધી છોકરીને કાને પડવા દેતાં નથી; કારણ કે ધણી વખત છોકરી ખીજી વખત પરણવા માગતી નથી. પણ જેવી પોતાના વરના મરણની ખબર સાંભળે છે એટલે તરત સાસરે જઈ તેના મુઠ્ઠા આગળ રૂદન કરે છે. પછી સાસરે જ રહી રંડયલી વહુ માફક પોતાનો આખો ભવ ગુજારે છે. કેટલીક છોકરીઓ માખાપના સમજાવ્યાથી ખીજી વાર પરણી જાય છે પણ જે છોકરી ખીજી વખત ન પરણે ને લાંબો વખત સુધી વરના મરણનો શોક પાળે અને પોતાની પતિવ્રતાપણામાં જીંદગાની ગુજરી મરણ પામે તો લોકો તેણી વિશે સારૂ બોલે છે તથા બાદશાહની રજા લઈ તેણીના માનને ખાતર ગામના દેહરામાં તેણીના નામની એક ટેબલેટ મૂકાવે છે.

બાદશાહની છોકરી પરણે છે પણ તેણીને કવચીતજ છોકરાં થાય છે. કારણ કે એ લોકના રીવાજ પ્રમાણે જાંઘી પઢીનું માણસ તેનાથી હજારી પઢીનાને નમે નહીં. બાદશાહની દીકરી કરતાં સર્વે સોડો નીચી પઢીના ગણાવ

છે; અને તે કારણથી તેણી પોતાના વરને ત્યાં રહેવાને હજકું સમજે છે. શાહજાદી પોતાના પતિને પોતાના તા-
બામાં રાખે છે. દર રોજ તેણીને ધણી મહેલમાં તેણીને
નમવા જાય છે. તેને કાંઈ પણ વાત ચીત કરવી હોય તો
શાહજાદી રજા આપે તો તે વાત ચીત કરે છે. શાહજા-
દીની દાસીઓ વર તરફથી બાઈને ધણું સમજાવે છે તોજ
તેને ઝારડામાં દાખલ થવાની રજા મળે છે. ઝારડામાં
દાખલ થઈ શાહજાદી બ્યાં ખેંટી હોય ત્યાં જઈ ઘુંટણ
મંડીએ પડી પોતાની તાબેદારી દેખાડે છે. બ્યારે તેણી
તેને ઉડવા કહે છે ત્યારે ઉડી પાસે બેસી વાત ચીત કરે છે.

કેટલાક ગામમાં અમુક મુદતના લગ્ન થાય છે, અ-
ટલે પરણતી વખતે એવી બોલી કરે છે જે પરણીને ચો-
ક્કસ મુદતમુખી બને જાણે ધણી ધણીઆણી માફક રહેવું
પછી રાજી ખુશીથી છૂટાં પડી જવું.

સરકારી મોટા અમલદારોને પોતાના તાબેના મુલક-
ની રૈયતની છોકરી સાથે સગાઈ કરવાને મનાઈ છે. પણ
તે મુલકની છોકરીને પોતાની બીજી બાયડી માફક પરણે છે.

ચીન દેશમાં સાસુ પોતાની વહુ ઉપર અતિશય જુ-
લમ ગુજારે છે. સાસુ વહુને ગુલામડી માફક તાબામાં
રાખવા માગે છે. છોકરીનાં માબાપથી વચ્ચે પડાવું નથી.
જુલમ નહીં સોડેવાય ત્યારે કેટલીક વહુ આપઘાત કરે છે.
જો છોકરી નાશી જઈ પોતાને મહીરે જાય તો તેણીનાં
માબાપને માદરી સજા કરે છે. એક વેળા સાસુએ વહુ
ઉપર ઘણોજ જુલમ પાડ્યો તેથી છોકરી પોતાનાં માબા-
પને ત્યાં જઈ રહી. વરે માદરી પાસે જઈ ફરિયાદ કરી.
માદરીએ છોકરીને તથા તેની માને દરબારમાં તેડાવી મં-
ગાવી. છોકરીને માદરીએ કહ્યું “તારે સાસરે જવું જો-
ઈએ.” છોકરીએ જવાબ દીધો “ના, હું નહીં જાઉં, મારી

સાસુ બેહદ મારી ઉપર દુઃખ પાડે છે, સાંકળે બાંધી રાખે છે, તથા ખાવાનાં વાખા પાડે છે મારે હું નથી જતી.” માદરી ગુસ્સે થઈ બોલ્યા “ નહીં જશો તો સળ કરવામાં આવશે.” છોકરીએ હુજત કરી સાસરે જવા ના કહ્યું તેથી તેને બામ્બુની ચીપથી સો ફટકા ગાલ પર મારવાનો સીપાઈને હુકમ કીધો. સીપાઈએ સો ફટકા માર્યા પછી તેણે પાંચું પૂછ્યું “ કેમ હવે સાસરે જઈશ કે નહીં.” છોકરીએ કહ્યું “ ગમે તો મારી નાંખો, સાસરે તો હવે પગ નહીં મૂકું.” વળી માદરી સાહેબે ખીજ સો ફટકા મરાવ્યા. છોકરીને સળ કીધી એટલુંજ નહીં પણ તેણીની માએ છોકરી સાસરેથી નાશી આવી ત્યારે તેણીને ધક્કા મારી પાછી સાસરે નહીં મોકલી તેથી તેને પણ સો ફટકા મારવાનો હુકમ કીધો. માદરીએ વરને કહ્યું “ છોકરીને આઠ દિવસ બંદીખાને નાંખીરા એટલે તેણીની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવશે.” એટલી સળથી પણ છોકરીએ સાસરે જવાનું મન ન કીધું તેથી તેને લાંબો વખત સુધી બંદીખાને પૂરી રાખી. ઉપત્તા દાખલા ઉપરથી માલમ પડે છે જે સાસુનો વહુ પર ફેટલો કાપુ હોય છે. માદરી પણ વહુ કે તેણીનાં સગાનું સાંભળતો નથી.

કેટલીક વેળા વહુ પર બહુજ જુલમ ગુજરે છે ત્યારે તેણીના માખાપ પોતાના સગાંઓને તથા ઓળખીતાઓને સાથે લઈ છોકરીને સાસરે જાય છે. ઘરમાં જે હાથમાં આવે તે બાંજ ફેડ કરે છે અને સાસુને રસ્તા બાહાર લઈ જઈ ખુબ દેસરી પાક જમાડે છે. જે સાસુ તરફના સરકારમાં જાય છે તો માદરી બન્ને તરફવાળાં પાસેથી પૈસા ઓઠાવે છે. જે વધારે પૈસા આવે તેના લાભમાં ચુકદો થાય છે. માદરીના જુલમને લીધે ઘણાં લોકો કશી પણ બાંજગડને લીધે સરકારમાં ન જતાં સારા માણસોને વચ્ચે નાંખી સમાધાન કરાવે છે.

ચીનમાં બાદશાહના લખ કરવાની ક્રિયા થોડી નીચે લખી છે:—હાલમાં ચીન દેશને રાજકર્તા મેનચુરીઆ પ્રાંતના મુસલમાનની આબાદનો છે, તેથી મુસલમાની કુમારીકા સાથે પોતાના લખ કરે છે. બાદશાહ માટે બાયડી શોધી કાઢવાનું કામ તેની મા અથવા કુટુંબની વડી બાધ કરે છે. મેનચુરીઆના ગૃહસ્થાને તથા અમલદારને તેમને ત્યાં જોડલી પરણવા બાયક કુમારીકા હોય તેમને પીકીત શહેરમાં બાદશાહના મહેલમાં મોકલવાને કહેવડાયે છે. છોટે છોટેનાં ગામોમાંથી આઠસો નવસો કુમારીકાઓ રસ્તાની મુસાફરીના સંકટ વેઠતી પીકીત આવે છે. લાંબા દિવસની મુસાફરીને લીધે બાદશાહના મહેલમાં આવી પુગે તેની અગાઉ કેટલીક કુમારીકાઓ માંદી પડી જાય છે તથા તેમના રૂપાળા એહેરા કદરૂપા થઈ જાય છે, પણ બાદશાહની ખેગમ થવાના લોભ પર ગમે એટલાં સંકટ ખમે છે. સઘળી કુમારીકાઓને મહેલમાં અકડી કરે છે. પછી દશ દશ છોડીઓને વડી બાધ પાસે લઈ જાય છે, તેમાંથી પાંચ ખુબસુરત છોડીને જુદી રાખી બાકીની પાંચને તેમને ઘર મોકલી દેવામાં આવે છે. એમ સઘળી કુમારીકાઓમાંથી અર્ધો ભાગ રદ થાય છે. બાકી રહેલી ખુબસુરત છોડીઓમાંથી પાછી દશ દશને બોલાવી પાંચ પાંચને ચુંટી કાઢે છે. એમ વારંવાર ચુંટી કાઢતાં છેલ્લે જે બાગ્યશાળી કુટડી રહે તેને બાદશાહની ખેગમ કરે છે. લખના થોડા દિવસ અગાઉથી તે કુમારીકાને ત્યાં મેહદ ભેટ બાદશાહ તરફથી મોકલવામાં આવે છે. ભેટ લઈ જવા માટા માટા અમલદારને કામે લગાડવામાં આવે છે. જોશી પાસે લખનું સુરત જોવડાવી છોકરીને તેનાં માબાપને ત્યાંથી બાદશાહના મહેલમાં બોલાવે છે. છોકરીને તેનાં માબાપ માટી ધામ ધુમથી મહેલમાં લાવે છે, પણ જે જે મોહોલામાંથી છોકરી જવાની હોય તે મોહો-

હાથોનાં ધરનાં ખારી ખારણાં બંધ રાખવાનો હુકમ કરે છે. છોકરીની પાલખી ઉપર કોઇને નજર કરવા દેવામાં આવતી નથી. છોકરી મહેલ આગળ આવે છે એટલે વડી બાઈ તેને આવકાર દર્શાવવામાં લે છે. પછી જેમ બીજા સ્ત્રીનાથોના લગ્નની ક્રિયા થાય છે તેમ મહેલમાં બાદશાહના લગ્નની ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

બાદશાહ પેહેલી એક બાયડી પરણે છે, પછી ત્રણ પદ્મીની બીજી બાયડીઓ કરે છે. નવ બાયડી પેહેલી પદ્મીની, સતાવીશ બાયડી બીજી પદ્મીની અને એકસાસી બાયડી ત્રીજી પદ્મીની રાખવાને બાદશાહને હક છે. એવે બાયડીઓ પેહેલી પરણેલી બાયડીના તાબામાં રહે છે.

મરણ.

સ્ત્રીનાથોમાં મુડદાને દાટવાનો રીવાજ છે. મુડદાને પાહાડી જગાપર દાટે છે.

બ્યારે ધરમાં મરણ નીપજે છે ત્યારે બજારમાંથી મુડદાને મુકવાની કફન વચતી લાવે છે. એ કફન દુકાન પર તૈયાર મળે છે. તે જડા મજબુત લાકડાની બનાવેલી હોય છે. તેનો આકાર આંધેથી મોટા ગાડના થડ જેવો દેખાય છે. જડા લાકડાને ઊભું બે ભાગમાં કાપી કાઢે છે. પછી તે બન્ને કટકાને વચમાંથી કોતરી કાઢે છે. તેની બાહારની આરે બાજુ ગોળ છે. તેની આકૃતિ જાણે તેની આરે બાજુ આકણીની માફક ઉપસાયલી ગોળ કરેલી હોય એવી દેખાય છે. એ કફન એાછી કીમતની તથા વધારે કીમતની પણ આવે છે. ઘણી જાંચી કફન ત્રણસો ઉપર ડાહરે મળે છે. દુકાન નજીક કફન જાંચી લઈ જનાર ખેડેલા હોય છે તેમની પાસે જાંચકાવી ધરે લઈ

જાય છે. એ કફન ઊંચકનારા એવી બોલીથી કફન ઊંચકી લઈ જાય છે જે ધરમાં મુડદાને તેઓજ કફનમાં મૂકે તથા બૂમિદાહ કરવા પણ તેઓજ ઊંચકી લઈ જાય. એ કામ માટે ખાંધીઆઓને ધણા પૈસા મળે છે. એ નિત્ય વર્ણુના હોય છે. એમને દોહોગમાં જવાની મના છે તથા સરકારી પરીક્ષામાં તેમના છોકરાને દાખલ થવા દેતા નથી.

મુડદાને કફનમાં મૂકતી વખતે ધરનાં મરદો તથા સ્ત્રીઓ તેને જોતાં નથી પણ તેટલો વખત પાછળ ફરી જોતાં રહે છે. ભૂધારે દીકરો મરણ પામે ત્યારે ખાપ અને મા ધરમાંથી ખીજે ઠેકાણે જતાં રહે છે. દીકરાનું મોહું જોતાં નથી.

કેટલાક લોક મુડદાને લાંબો વખત સુધી ધરમાં કફનમાં બંધ કરી રહેવા દે છે. તેની આગળ દિવસમાં બે વાર ખાવાનું મૂકી પૂજા કરે છે. લાંબો વખત ધરમાં લાસને રાખી મૂકવાનું કારણ એ હોય છે જે તેને દાટવા લાયક ની જગા તરત મળી શકવી ન હોય અથવા તેને દાટવાનો સુભ દિવસ નહીં આવ્યો હોય. વળી કેટલીક વખતે મોટા લોકો મુડદાને મોટી ક્રિયા કરી બૂમિદાહ કરવા લઈ જાય છે તેથી અરચ ધણો થાય છે. એ કારણથી ધરમાં ભ્યાં સુધી કોઈ ધરડું માણસ મરી નથી જતું ત્યાંસુધી કુટુંબનાં નાના જીવાન માણસોની લાસો કફનમાં બંધ કરી રહેવા દે છે. જુદા માણસની મરવાની વાટ જોતાં મોટાં કુટુંબમાં ચાર પાંચ મુડદાં એકઠાં થાય છે. ભૂધારે ધરનું વડું માણસ મરે છે ત્યારે સર્વેને મોટા અરચથી સાથે દાટે છે. એ લોકોમાં વળી એવો રીવાજ છે જે ધરમાં કોઈ સ્ત્રી મરત ગર્ભવતિ હોય તો મુડદાને દાટતા નથી. એ કારણથી પણ મોટાં બોહોળાં કુટુંબમાં મુડદાં દાટ્યા વગર લાંબો વખત સુધી રહી જાય છે.

કેટલીક વખતે મુદ્દાને ધરમાં નથી રાખતાં પણ કફનમાં પેક કરી મુદ્દાને રાખવાના બાડના ધરમાં લઈ જઈ રાખે છે. તેની આગળ દર રાજ અગરખતી તથા લુખાન બાળે છે. બ્યારે તેને દાટવાની જગા તૈયાર થાય છે તથા તેને દાટવાનું મુરત આવે છે ત્યારે ત્યાંથી લઈ જઈ દાટી આવે છે. એ ધરમાં કેટલાક મુદ્દાં વરસેા સુધી પડેલાં નજરે પડે છે. વળી કેટલાક વેહેમી સ્ત્રીના તો બ્યારે મરનાર પોતાના ધરના કોઈ પણ માણસના સ્વપનામાં આવી પોતાને દાટવાની જગા વિશે કહી જાય છે ત્યારે જ તેને તે જગામાં દાટે છે; નહીં તો લાંબો વખત સુધી વગર દાટવે તેને પાડી રાખે છે. પાહાડો તથા ખીણ જગા આગળ લાંબા વખતની દાટીઆ વગરની ધણી કફનો પડેલી દેખાય છે. બ્યારે તેને દાટવાનું મુરત આવે છે ત્યારે જ જમીનમાં દાટે છે.

બ્યારે મુદ્દાને ધરમાંથી દાટવા લઈ જવા બાહાર કાઢે છે ત્યારે ધણાજ ફટાકડા ફેડવામાં આવે છે. ફટાકડા ફેડવાનું કારણ એમ સમજાવે છે જે તેના બડાકાથી મડદું ગભરાઈ જઈ ધરનો રસ્તો ભૂલી જાય કે જેથી તેનો જીવ ભૂત થઈ ધરમાં આવી જીવતાં માણસોને હરકત ન કરે. જે ધરને માળ હોય તો મુદ્દાને ધરના બારણામાંથી નથી કાઢતા પણ માળની બારીવાટેથી તેને બાહાર કાઢે છે. એવું સમજીને જે ધરનો રસ્તો ભૂલી જાય તો ભૂત થઈ કોઈને દુઃખ ન દે.

બ્યારે કોઈ મોટો માણસ મરી જાય છે ત્યારે તેની પાયદસ્તે ધણા લોકો જાય છે. મુદ્દાને ઢાળ, થાળી, વાજા વગેરે વજાડતા મોટા ઠાઠથી લઈ જાય છે. કેટલાક માણસ હાથમાં લખેલાં લાંબાં પાટીઆં પકડી આંત્રે છે. મરનારે જે જે સારાં કામ કર્યાં હોય તથા જે

પદ્મી ભાગવી હોય તે એ પાટીઆં પર લખેલું હોય છે. કફનની આગળ મરનારનાં સગાં તથા આગળીતાં ચાલે છે. એ લોકો આખો ઉજળો પોશાક પેહેરે છે. પણ જે સગાં ન હોય અને પારકા લોકો એ ક્રિયામાં ભાગ લે છે તેઓ બધા ઉજળો પોશાક ન પેહેરતાં માત્ર માથે કે કમરે ઉજળો લૂગડાનો કટકો બાંધે છે. જેમ પારસી લોકો પાયદસ્તે જતી વખતે બખેતી જોડ થઇ હાથમાં રમાલ પકડી રવાનની પાછળ ચાલે છે તેમ એ લોકો પણ બે લાંબી હારમાં રવાનની પેહેલાં ચાલે છે. દરેક હારમાના સેબે જણુ હાથમાં એક ઉજળા લૂગડાનો લાંબો કટકો પકડી ચાલે છે. મરનારનો નજદીકનો સગો રસ્તામાં થોડ થોડ છેટે ધુંટણ મંડીએ પડી તે મુડદાને પાય પડે છે. કફનને ધરમાંથી બાહાર કાઢે છે ત્યારે ધરમાંની આરતો પણ મુડદાની સાથે મોહોલામાં થોડ છેટે સુધી ચાલતી જાય છે. પછી ત્યાં ધુંટણ મંડીએ બેસી તેને નમી પાછી રડતી રડતી ધરે જાય છે. જો દાટવાની જગા ન જદીક હોય છે તો આરતો ડેઠ સુધી જાય છે. એ આરતો પણ ઉજળોજ પોશાક પેહેરે છે. મરનારનું ગમે એટલું નાનું છોકરું હોય તેને પણ ઉજળાં લૂગડાં પેહેરાવી સાથે લઈ જાય છે. રસ્તે ચાલતા ચાલતા ફટાકડા ફેાડે છે તથા કાગળના બનાવેલા પૈસા રસ્તે નાંખતા ચાલે છે. મુડદાને કફન સહિત જમીનમાં દાટે છે. તેની ઉપર ચુના તથા પથરથી ચણી લઈ ધોર બનાવે છે. એ ધોરનો આકાર ઘોડાની નાળના જેવો કરે છે. વરસમાં એક વખત મરનારના સગાં ધોર આગળ જઈ તે સાફ કરે છે તથા તેની આગળ પૂજા કરે છે.

ત્યારે ધરમાં કોઇનું મરણ થાય છે ત્યારે તે મરનાર માટે ધણી પેહેમી ક્રિયા કરવામાં આવે છે. મરના-

રેને પેલી દુન્યામાં જતાં રસ્તામાં પાહાડ, નદી વગેરે આ-
જંગતા હરકત નહોં નડે માટે એક લાકડાનો પૂલ તથા
એક નીસરણી યુદ્ધ આગળ મૂકે છે; તેની આગળ અ-
ગરબતી તથા લુખાન બાળે છે. યુદ્ધને ખોલાવી બહુ-
તર કરાવે છે. એ ક્રિયા વખતે ધરનાં સધળાં માણસો ર-
ડવા ફૂટવા મંડી જાય છે. યુદ્ધને કદનમાં મૂડ્યા પેહલા
તેને કપડાં પેહેરાવે છે. કપડાંની એક જોડ પેહેરાવતા નથી
પણ પેલી દુન્યામાં લાંબો વખત ચાલે એટલાં કપડાં પે-
હેરાવે છે. કેટલાક લોક વીરાથી ત્રીશ જોડ કપડાં પેહેરાવે
છે. પછી મરનારના મોં આગળ આવાનું ધરે છે, ને જાણે
અવડાવતો હોય એમ અવાડનાર ધણી ચાલા કરે છે.
પછી તેને દારૂ પાય છે. એ ક્રિયા મરનારનો વડો છોક-
રો જ કરે છે. વડો છોકરો હાજર ન હોય તો તેનો છો-
કરો મરનારની સર્વ ક્રિયા કરે છે. એ ક્રિયા વખતે પણ
સર્વે જણ રડે છે.

મરનારને પેલી દુન્યામાં જતાં ચાલતું ન જવું પડે
માટે એક કાગળની પાલખી બનાવે છે, તેને ઊંચકવાને
કાગળના માણસો બનાવે છે. રસ્તામાં તાપ ન લાગે માટે
કાગળનો એક માણસ બનાવી તેના હાથમાં કાગળની એક
છત્રી આપે છે. એ સર્વે ચીજોને ધરની બાહાર લઈ જઈ
તેને નમી પૂજા કરે છે; પછી સળગાવી દે છે. એટલે એ
ચીજો પેલી દુન્યામાં મરનારને જઈ મળે છે.

મરનારને પેલી દુન્યામાં હાથે કામ નહોં કરવું પડે
માટે કાગળનો એક માણસ બનાવી બાળે છે. એટલે તે
માણસ ઉપલી દુન્યામાં થઈને કામ લાગે છે. ધરમાં
બ્યારે મરનાર માટે આવાનું મૂકી પૂજા કરે ત્યાર પેલા
થઈના નોકર સાર પણ આવાનું મૂકે છે. જે નોકર માટે

આવાનું નહીં મૂકે તો થેકનું બાણું ચાંપી જાય તથા થેકની ચાકરી પણ ખરાબર કરે નહીં.

મરનાર માટે ખરચવાના પૈસા જોઈએ તેથી કાગળના પૈસા બનાવી બાળી નાંખે છે જેથી તે પૈસા મરનારની લીઝેરીમાં જઈ પડે છે. એ શિવાય તેને વાપરવા માટે પેટી, કબાટ, ઘરસંગારનો સામન કાગળના બનાવી બાળી તેને માટે મોકલે છે. મરનાર માટે ઘરમાં ઓગણપચાસ દિવસ હુવાન બળતું રાખે છે તથા દર રાજ આવાનું મૂકે છે.

મરનારને કંઈ જોઈતું હોય તે તેને પૂછીને મોકલાવે છે. તાંબાના સિક્કો હાથમાં પકડી તેનો વડો દીકરો પૂછે છે “કેમ બાપા તમને પૈસા જોઈએ છે?” “આવાનું પૂરતું મળે છે?” “બીજો નોકર મોકલું?” “પરણવાને બાઈડી જોઈએ છે?” એવા એવા સવાલ પૂછી સિક્કો નીચે નાંખે છે. સિક્કો નાંખવાની અગાઉથીજ મનમાં નક્કી કરેલું હોય છે જે છાપ દેખાશે તો આમ સમજવું ને કાંટો દેખાશે તો આમ સમજવું. પછી જે ચીજ જોઈતી હોય તે કાગળની બનાવી બાળી મરનાર આગળ મોકલે છે.

કોઈ ધણી મરી જાય છે ને તેને માટે ક્રિયા કરવામાં આવે છે ત્યારે તેના ઓળખીતાં તથા મિત્રો પોતાનાં આગળ મરી ગયેલાં સગાંઓ માટે મરનારની મારફતે કેટલીક ચીજો મોકલે છે. પણ મરનાર લૂચો હોય તો તેને આવી મોકલતાં નથી, કારણ કે તે તેમને ન આપતાં પોતેજ પચાવી પડે. પોતાના પિતૃ માટે, પૈસા, સામન, નોકર, કપડાં વગેરે કાગળનાં બનાવી પેલા મરનારની ક્રિયા થતી હોય તે વખતે બાળી ઉપર મોકલી દે છે. બાબ્યાની અગાઉ સર્વે વસ્તુઓ ઉપર સીલ કરે છે તથા ઉપર લેનાર ધણીઓનાં નામ લખી ચીઠીઓ ચોંટાડે છે. ચીઠી

પર લખેલું હોય છે “ફલાના ધણીને માલમ થાય ને ફલાના માણસ નેડ તમારે માટે સીલબંધ ચીજો મોકલી છે તે તપાસી લેજો.” પણ તે ચીજો તેમને મળે છે કે નહીં તે માલમ પડતું નથી કારણ કે તેઓ પાસેથી કોઈ આ કુન્યામાં તે સામન મળ્યાની પોંદ્ય લાવતું નથી. શું ઉપર લખેલી વહેમી ક્રિયાઓમાંની કેટલીક હિંદુઓમાં તથા પારસીઓમાં નથી થતી?

ચીનાઓમાં મા કે બાપ મરણ પામે તો ધરના લોકો ગીવાજ પ્રમાણે ત્રણ વરસ સુધી શોક પાળે છે. એટલી મુદતમાં મરનારના છોકરાઓને ત્યાં બચ્ચાંની વૃદ્ધિ થતી નથી. એટલી મુદતમાં ગરીબને ત્યાં બચ્ચાં આવતરે તો સરકાર તેની દરકાર કરતી નથી પણ સરકારી અમલદારોને પેટે એ વખતમાં છોકરાં આવતરે તો મોટી સન્ન કરે છે; કારણ કે એથી છોકરાઓ મરનારનું અપમાન કીધેલું કહેવાય છે.

ચીનાઓ પોતાનાં માબાપને એટલું માન આપે છે ને મા કે બાપ મરી જાય તેની ક્રિયા માટે અથવા કશું ખરીદવા માટે પૈસા પાસે નહીં હોય તો ઘણુંજ અપજરાનું કામ સમજે છે. એ કારણને લીધે કેટલાક ગરીબ માણસો મા બાપ જીવતાં હોય તેની અગાઉથીજ ઘોડા ઘોડા પૈસા માંતે ખરચના એકઠા કરે છે. એ એકઠા કરેલા પૈસા ખીજ કરી અપમાં લેતા નથી. માબાપના મરણ વખતેજ તેમને કુમે લગાડે છે.

બ્યાંસુધી મુડદું ધરમાં હોય છે ત્યાં સુધી મરનારનો વડો દીકરો રાતના બિંચ ઉપર સાદરી પાંચરી તેની નજીક સુએ છે; એવું દેખાડવા ને તે હજી મરનારનો તાબેદાર દીકરો છે. સહવારના ઉઠી મરનાર માટે માં ધાવા પાણી આણી મૂકે છે. ત્યાર પછી ખાવાની સર્વ વસ્તુ તથા

આહ, તંબાકુ, અડીણ વગેરે લાવી તેની આગળ મૂકે છે. ધરના માણસો ભ્યારે ભોજન જમવા બેસે ત્યારે મરનારનું પણ ભોજન લાવી મૂકે છે. નાનાં છોકરાં રાતના સુવા જતી વખતે મરનાર આગળ આવી ધારા મુજબની રાતની સલામ કરી સુવા જાય છે.

ધરમાં કોઈ વડું યુજરી જાય છે ત્યારે પેઢેલાં સગાં તથા ઝાણખીતાંએને તેના માતની ખબર આવે છે. તેઓ ધરમાં આવી મરનાર પાસે બેસી રૂદન કરે છે. એ વખતે મરનારની ઝ્યારત હોય તે પણ સાથે રડે છે. ભ્યારે પણ ખાહારનાં માણસ આવી મરનાર મટે દલગીરી જાહેર કરે ત્યારે તેની ઝ્યારતે રડવું જોઈએ. મરનારની ઝ્યારત ખીજાં માણસો ભેગી બેસી રડતી નથી પણ મરનારની નજદીક એક પડદા મૂકેલા હોય છે તેની પછવાડે બેસી રડે છે. ખાહારનાં માણસ આવે તે વખતે તે ઝ્યારત નહીં રડે તે તેમને મોઢું અપમાન થયલું ગણાય છે.

શોક પાળવાના દિવસો નક્કી નથી; પણ સાધારણ રીતે ઝાગણપત્તાસ દિવસ સુધી શોક પાળવામાં આવે છે. ગરીબ લોકો શોડાજ દિવસ શોક પાળે છે. ભ્યારે શોકના દિવસ પૂરા થાય છે ત્યારે ખારણ પર લખીત લખ મારે છે જે શોકના દિવસ પૂરા થયા છે મટે કોઈએ દિલાસો આપવા ધરમાં આવવું નહીં.

મરણ થયા પછી સાતમા દિવસથી શોકનાં કપડાં પેહેરવાને શરૂ કરે છે. મરનારના છોકરાઓ શોકનો પેશોક સફેત પેહેરે છે. મરદો તથા ઝ્યારતો પોતાના ચોટલામાં સફેત દોરી યુથેલી રાખે છે. બાલ રંગનો કે ખીજો બળકાધર પોશાક પેહેરતાં નથી. જે છોકરો માખાપંચા મણો માનીતો હોય છે તે ઝાગણપત્તાસ દિવસ સુધી બાંધ હપર મુએ છે. દિવસમાં ખાહારના માણસો ધરમાં આવે

તે વખતે તેમના દેખતાં ખુરશી ઉપર બેસતો નથી પણ બાંધ ઉપરજ બેસે છે. એ છોકરા જોડા પણ ઉઠના ક- પડાના બનાવેલા પેહેર છે.

મરણ પછી દર સાત દિવસે તેની ક્રિયા કરે છે. પૂ- જારીઆને બોલાવી ધર્મ ક્રિયા કરાવે છે. ઘરનાં માણસો જાત જાતના પકવાન બનાવી મરનારની ટેબલેટ કીચી હાથ તે આગળ મૂકી પૂજા કરે છે તથા એ દિવસે સ- ગાંઆને ખાવા બોલાવે છે.

બેતાળીસમે દિવસે મરણારની પરણેલી છોકરી સર્વે ક્રિયા તથા ખાવાનું પોતાને ખરચે કરે છે. મરનારના ધ- રમાં એ દિવસે કથું પકવવામાં આવતું નથી, છોકરી સા- સરથીજ રાંધી મોકલે છે. જો છોકરી પરણેલી ન હાય તો ધરમાં ન રાંધતાં બઠીયારખાનામાંથી ખાવાનું વચ્ચાનું મંગાવી સઘળાંને જમાડે છે.

ઓગણપચાસમે દિવસે મોટી ધર્મ ક્રિયા તથા જ- મવાનું કરે છે. ધર્મદાન પણ એજ દિવસે કરવામાં આવે છે. મરનારની પુંછમાંથી ધર્મખાતાંઆને મદદ કરવામાં આવે છે. સગાં તથા ઓળખીતાં મરનાર માટે રડા પીટ કરે છે. મરનારની ટેબલેટ આગળ જેમ આગળ પકાવેલું બાજન મૂકવામાં આવતું હતું તેમ એ દિવસે રાંધેલું નહીં પણ સર્વે જાતનો કાચો ખેરાક મૂકવામાં આવે છે, તેમાં એખા, કોળ, ખકરા તથા કુકરનું માંસ, મરધી, બતક, જાત જાતના સાક, દારૂ, ચાહ, તંબાકુ, મીઠું, છરી, બા- જન ખાવાની સળીઆ, હીમરૂં, બળતણ, કોલસો, તેલ, પાણી, તથા પેરદ્રી વગેરે મૂકે છે. એ સઘળી ચીજો મોઠાં જથામાં મૂકે છે. એ પ્રમાણે કાચી વસ્તુઓ મૂકવાનું કા- રણ એ છે. જે હવેથી મરનાર પૈંથી કુન્યામાં પોતાને હાથે રાંધી ખાય. સાક વગેરે જથ્થા દર રાજ બાવવા માટે

કાગળના પૈસા બનાવી બાળી તેની ઉપર મોકલે છે. મરનાર શ્રીમંત હોય ને હાથે સંધતાં નહીં આવડતું હોય તો કાગળનો રસોથો બનાવી બાળી નાંખી તેની આગળ મોકલે છે.

એ પછી મરનાર માટે ત્રણ વરસ સુધી દર માસની ચૌદ તથા પંદરમી તિથિએ ક્રિયા કરે છે. ત્રણ વરસ પૂરાં થાય તે દિવસે ધર્મગુરૂને બોલાવી બણતર કરાવે છે તથા સગાંઓને જમવા બોલાવે છે. એ દિવસ પછી શોકનો પોશાક કાઢી નાંખે છે.

• મરનારના વરસ ગાંઠને દિવસે તથા જો દિવસે મરણ પામેલો હોય તે દિવસે ધર્મ ક્રિયા તથા ખાવાનું થાય છે. એ ક્રિયા મરનાર માટે પાંચ પેઢેડી સુધી કરવામાં આવે છે. પછી કશી ક્રિયા કરવામાં આવતી નથી, કારણ કે પાંચ પેઢેડી પછી મરનાર આ દુન્યામાં પાછો જન્મ લે છે.

કેટલીક ઓરતો પોતાના વાહાજા ધણીના મરણ પછી જીવવાને રાજી નથી તેઓ સતી થઈ મરણ પામે છે. તેઓ અસલની હિંદુ ઓરતોની માફક બળી જીવ જોતી નથી. ચીનાઈ ઓરતો અગ્રીણ ખાઈ, પોતાના ઉપર બૂખમારો પાકી કે નદીમાં પડી જીવ જાય છે. વળી કોઈ ઓરત આગળથી ખબર આવી જાહેર રસ્તા પર ફાંસી ખાઈ મરે છે. એ પ્રમાણે મરી જવાને ધણા કારણ હોય છે. કેટલીકને પોતાના વર પર બેહદ પ્યાર હોવાથી, કેટલીક વરના મરણ પછી પોતાનું ગુજરાન કરવાને અશક્ત હોવાથી અને કેટલીક સાસરેનો જીલમ ટાળવા ખાતર જીવ જાય છે. એવી સતી થયેલી ઓરતો માટે દેહેરામાં તેમના નામની ટેબલેટ મૂકાવે છે. લોકો તથા ગામના માદરી વરસમાં એક વખત દેહેરામાં જઈતે ટેબલેટ આગળ પૂજા કરે છે.

ગરીબાઈ—બિહુક.

ચીન દેશમાં વસ્તી ખોટાળી હોવાથી ગરીબ માણ-
મેની તથા બિહુકોની સંખ્યા મોટી નજરે પડે છે. ધણને
પૂરે ખાવાનું મળતું નથી. તથા અંગ ઢાંકવાને પૂરાં વસ્ત્ર
પણ નથી મળતાં. એવાં લોકો શિયાળામાં તથા ચોમાસા-
ની ઋતુમાં જગે જગ મરેલાં પડેલાં દીસે છે. એ મુડદાં
ત્રણ ચાર દિવસ સૂધી રસ્તામાં પડી રહે છે. પછી મા-
દરીના માણસો આવી તેમને જીંચકી લઈ જાય છે. ધણી
વખતે નદીમાં મુડદાં તણાતાં જાય છે પણ તેમને બાહ્યર
કાઢવાની કોઈ દરકાર રાખતું નથી.

ભ્યારે ભારે રેલ, દુકાળ વગેરેની આફત દેશપર
આવી પડે છે ત્યારે ગરીબ માણસો પોતાનાં બચ્ચાંને વેચી
નાંખે છે. ડેટલાકો પોતાની બાયડીને પણ વેચી નાંખે છે.
ભ્યારે ખુદરતી મોટી આફતો આવી પડે છે ત્યારે શ્રીમંતો
ગરીબોને મોટા આસરો આપે છે. જેઓ ગરીબનું સંકટ
ટાળવા વધારે નાણું ખર્ચે છે તેમને સરકાર મોટા ખિ-
તાબ આપે છે. સરકાર આવા દુઃખની વખતે મદદ કર-
તી નથી પણ ગરીબના બચાવ માટે રૈયત તરફથી જિંધ-
રાણું થાય છે તેમાંથી પણ સરકારના માદરીઓ નાણાં
ખાઈ જાય છે. ભ્યારે દેશમાં મોટી આફતો આવી પડે છે
ત્યારે પારકા રાજ્યોની રૈયત એ દેશના પીડાતા ગરીબો
માટે નાણાંની મોટી મદદ કરે છે.

ગરીબ ખુદા માણસો જેઓ ગુજરાત કરવાને અ-
શક્ત હોય છે તેઓ ધર્મસ્થાનમાં જઈ રાત દિવસ ત્યાંજ
રહી ગુજરાત કરે છે. આંધળાંઓ માટે પણ ધર્મખાતાં
કથાપેલાં હોય છે. એ ધર્મ ખાતાંઓ પરમાંથી રૈયતે પોત-

પોતામાં ઉધરાણાં કરી સ્થાપેલાં હોય છે. આખા વરસનો અરમ્ય પણ એ સોઠાજ કરે છે.

ભીખારી ભીખ માંગતી વખતે દુકાનની અંદર જઈ ભીખ માગે છે. ભીખ ન મળે તો ત્યાંથી જતો રહેતો નથી. હાથમાં થાળી પકડી બાગ્યુના કડકા કે ખીજ વસ્તુ લઈ કાન ખેંદરા થઈ જાય એટલા મોટા સારે તે અકાડે છે. ભ્યારે તેને એક સપાકો મળે ત્યારે ત્યાંથી ઉઠી ખીજે ડેકાણે જાય છે. ગમે એટલી મસ્તી તોફાન કરે તે છતાં દુકાનદાર તેને ધક્કો મારી બાહાર કાઢી રાકતો નથી.

• જેમ ખીજ દેશમાં વેપારીની તથા વિદ્વાનેાની મંડળીઓ હોય છે તેમ એ દેશમાં બિલ્લુકોની પણ મંડળી છે. એ મંડળીમાં શ્રી લઈ દાખલ કરવામાં આવે છે. મંડળીમાં એક પ્રમુખ હોય છે તે પણ ભીખારી હોય છે. જે ભીખારી એ મંડળીના મેમબર થવા માગતો હોય તેને દેહરામાં લઈ જઈ મંડળીના કાનુન મુજબ ચાલવાને સોગંદ આપે છે. એ બિલ્લુક મંડળીના ધારા નીચે પ્રમાણે છે :— જીવાન ભીખારીઓએ વડા ભીખારીના કક્કામાં રહેવું; દરેક જણે એક ખીજને બાઈ તરીકે લેખવા; કોઈ મેમબર આડો ચાલે તે પોતા ઉપરજ નહીં પણ મંડળીના સર્વે મેમબરો ઉપર બદનામી લાવે, અને તેનું જોઈ ખીજે પણ ધારા તોડે તેથી મંડળીની વ્યવસ્થામાં અડચણ નડે, તે મોટે તેવા વાંકો થતા અટકાવવાને ખાતર દિવસમાં બે વાર દેહરામાં જઈ અગરખૂટી તથા લુખાન બાળી પૂજા કરવી. ૨. મેમબરોએ સંપસંપીને ચાલવું, કબ્જો કરશે તેને બાંધી માર મારવામાં આવશે. ૩. ભ્યારે કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં લજ્જા હોય ત્યારે બિલ્લુક મંડળીના કોઈ પણ મેમબરે ત્યાં જઈ બિલ્લા માંગી લાવવી. બિલ્લા લઈ તે ધણીને મંડળીના નામનો છાપ આપી આવવો જોઈ.

એજ મંડળીના ખીજા બિપ્પારીઓ તે ધણીને બિપ્પ મારે કંટાળો ન આપે. (એ મંડળીના ખીજા બિપ્પારી ત્યાં બિપ્પ ભાગવા જાય એટલે તેને પેલો છાપ દેખાડે છે જેથી તે સુંગો સુગો ત્યાંથી જતો રહે છે.) ૪. મેમબરશ્રેયો ચોરી કે છૂટનો ધંધો કરવો નહીં, વાંક કરે તેને સો ફટકા બાંધી મારવા. ૫. દુકાનો ઉપર વેચવા મૂકેલી વસ્તુઓને હાથ લગાડે તેને ચાલીશ ફટકા બાંધી મારવા. ૬. બાહ્યર ગામથી બિપ્પારી આવે તેને એ મંડળીના મકાનમાં ચાર દિવસ ઉતારે આપવો. ૭. કોઈ પણ મેમબર કાયદાથી ઉજાડો ચાલે તેને કાઠી મૂકવામાં આવશે. ૮. કોઈ પણ મેમબરે દેવું કર્યું હોય તે બરાબર અદા કરવું, નહીં તો મંડળીમાંથી કાઠી મૂકવામાં આવશે. ૯. કોઈ મેમબર મરણ પામે તો તેને મંડળીના કુંડમાંથી અરચ કરી બૂમી દાહ કરવો.

ગામના વેપારીઓ પોત પોતામાં ઉધરાણું કરી વરસમાં બે દિવસ એ મંડળીના મેમબરને આણું આપે છે. એમ આણું આપ્યાથી દુકાનદારે બિપ્પારીઓના ઉપદ્રવથી ધણી મોકળા રહે છે.

રમત ગમત,

શ્રીનાથોમાં ધણી જાતની રમતો છે. એ સોડેમાં મૂખ્ય રમત પતંગ ચઢાવવાની છે. એ સોડેના પતંગ જાત જાતની આકૃતિના હોય છે. એવી આકૃતિના પતંગ આપણા મુખકમાં જોવામાં આવતા નથી. કેટલાક પર્લંગને વીરા પચીસ વાર બાંખી મૂકી બાંધેલી હોય છે. કેટલાક પતંગને બારખૂની સીપોની પોકળ ગોળ આકૃતિઓ કરી

બાંધે છે ચ્ચટલે તેમાંથી પતંગ ઉડતી વખતે દુર સંભળાય
અથવા તીણા સાદ નીકળે છે.

ખીજી રમત “શટળ કૉક” ની છે. ખુચના જેવા હલકા
લાકડાના ગોળ દુકડામાં પક્ષીના પીંજાં ખાંચી શટળ કોક
ખનાવે છે. પાંચ સાત ચીના ગોળ દુકડામાં ઊભા રહી
દરેક જણ પોતાની લાટથી તે શટળ કોકને જાંચે ફેંકે છે,
નીચે પડવા દેતા નથી. જેની આગળ શટળ કોક આવે
તે પોતાની લાટથી જાંચે ફેંકે છે. રમનારાઓ જોડા પેહેરી
રમે છે. એ રમત જોવાથી બહુ રમુજ મળે છે. હમેશાના
રમનારથીજ એ રમત સેહેલાઈથી રમાય છે. નવા રમ-
નાર રમતી વખતે વારે વારે પડી જાય છે. એ રમત આ-
પણા મુલકમાં દાખલ થાય તો આપણા જીવાની આંખોને
એક નવી કસરત કરવાની મળે.

ચીનાઓને નાટક જોવાનો ઘણો શાખ હોય છે.
દરેક શહેરમાં ઘણી નાટકશાળા સ્થાપેલી હોય છે. જેમ
આપણી નાટકશાળામાં જણ ચાર કલાક સુધી નાટક
બજી બતાવે છે તેમ ચીનાઈ નાટકશાળામાં જણ ચાર
કલાક નહીં પણ દશ બાર કલાક સુધી ખેલ કરે છે. કે-
ટલાક શ્રીમંતો પોતાને ખરચે મોટા દેહેરાંઓ આગળ ના-
ટક કરાવે છે. એ નાટકમાં સઘળાઓને મક્ત જોવા જ-
વાની છૂટ છે. મોટા માદરીઓ તથા મોટા લોકો પોતાના
મકાનમાં નાટકીઓને ખેલાવી નાટક કરાવે છે. એ ના-
ટક જોવા તેમના ઓળખીતા આવે છે. જેમ આપણી ના-
ટકશાળામાં કોઈ નાટકી સારા ભાગ બજાવે તેને તાળી
મારી શાખાંચી આપે છે તેમ એ નાટકમાં જોનારાઓ
માત્ર તાળી મારી પોતાની ખુશાળી જાહેર નથી કરતા
પણ ગજવામાંથી નાટક કરનારને ખમશા આપી શણ કરે
છે. બ્યારે બ્યારે બાહારના જોનારા નાટકીને ખમશા આપે

ત્યારે ઘર ધણીએ પણ ખમશા આપવાનું જોઈએ. જો નહીં આપે તો પરણાને અપમાન થયું ગણાય.

જેમ આપણા મૂળકતા શેઠીઆઓ વાડી વંતરે તથા કલખોમાં રમત ગમતો માટે જાય છે તેમ ચીનાઓ જતા નથી પણ મોજા ચીનાઓ નદીઓમાં “ફલાવરી બોટો” હોય છે તેમાં દોસ્તદારો સાથે ખાવા પીવા જાય છે. ત્યાં વેશ્યાઓ પાસે નૃત્ય કરાવે છે. એ બોટોમાં દર રોજ રાતે રોશની થાય છે. એવી મોજ મારવામાં કેટલાક ચીના એક રાતમાં સો ઉપર ડાહ્ય ખરચી નાંખે છે. એ ફલાવરી બોટો નદીમાં તરતાં ઘરો બાંધેલાં હોય તેવી દેખાય છે.

જીવો.

જીવાની રમત ચીનાઓમાં જાણે બાપદાદથી ઉતરી આવેલી હોય એમ લાગે છે. દરેક શહેરમાં સંખ્યા બંધ જીવાખાતાં નજરે પડે છે. જીગાર રમવાની સરકારની સખત મના છતાં વગર ધાસ્તીએ એ રમત સર્વે જણ રમે છે કારણ કે સરકારી અમલદારોને જીગારખાનાવાળા પોતાની કમાઈમાંથી હકસાઈ આપે છે.

મરદો તથા ઘોરતો એ જીરી રમત રમે છે એટલું જ નહીં પણ છ સાત વરસના છોકરાં પણ એ રમતના શોખીન હોય છે. મોહોલાઓમાં બચ્ચાંઓને ખાવાની વસ્તુ વચવા ફેરિયાઓ ફેરે છે. છોકરાં તે ફેરિયા પાસે ખાવાનું લેવા જાય છે. પૈસા આપી તે ચીજ લેતાં નથી. પણ ફેરિયા પાસે એક ખાલામાં રમવાના પાસા તૈયાર હોય છે તે બધાં પેલું બચ્ચું પાંચ છ વખત ફેરે છે. બચ્ચું જીતે છે તો પૈસા આપ્યા વગર ખાવાની ચીજ જીતકી લઈ

ધરમાં જાય છે. પણ તે હારી જાય તો તે ચીન લેવા વગર પૈસા મૂકી ચાલતી પકડે છે. એ પ્રમાણે ધણી ચીને વેચાય છે.

ખીજે જુગાર સોરતીની ટીકેટનો છે. ધણી જાતની સોરતીઓ નીકળે છે. તેમાં વાઈસીંગની સોરતીનો ચીનાઓ ધણો લાભ લે છે કારણ કે એ સોરતી કાઢનારા સરકારને દર ત્રણ વરસે છ લાખ ડાલર આપે છે.

ખીજી સોરતી મનીલા ગામમાં નીકળે છે. એ ગામ ચીનાઈ દરીઆમાં શીલીપાર્શ્વનના ટાપુમાં આવેલું છે. એ ટાપુ ઉપર રૂપેન દેશની સરકાર રાખ્ય કરે છે. એ સોરતી સરકારના આસરા તળે દર મહિને નીકળે છે. એ સોરતીની ટીકેટની કીમત છ ડાલર છે. આખી ટીકેટના દશ ભાગ કરેલા હોય છે. જેમાંનો એક ભાગ પણ છૂટો મળી શકે છે. એ સોરતીનાં ઇનામ પણ મોટાં છે. તેમાં પેહેલું ઇનામ ચાલીશ હજાર ઉપર ડાલરનું છે, ખીજા હલકાં ઇનામો વીશ હજાર, દશ હજાર, પાંચ હજાર ડાલરનાં છે. એ સોરતીની ટીકેટ ખરીદવા ચીનાઓ ધણું નાણું ખર્ચે છે કારણ કે આજ સુધી એ સોરતીમાં કશી જાતની લુભચાર્હ માલમ પડી નથી. ચીનમાં ઘણા ફેરિનરે પણ એ સોરતીની ટીકેટ ખરીદે છે. તેમાં ઘણા જણ એનો મોટો લાભ મેળવવાને નસીબવાન થયા છે.

વૈદકું.

જેમ આપણા દેશમાં હકીમો વૈદનો ધંધો ચલાવે છે તેમ ચીનાઓમાં એ ધંધો ચાલે છે. ચીના વૈદા અંગ્રેજી દવા વાપરતા નથી. માત્ર જડી બુટ્ટીની દવા વાપરે છે. આપણા વૈદોની માફક દરદીની હાથની નાકી જોઈ

દવા આપે છે. આપણા મૂલકના કેટલાક લોકો સંધરા મૂકાવે છે તેમ ચીનાઓ સંધરા નથી મૂકાવતા પણ ગ-રમીના દિવસમાં ઘણા ચીનાઓ પોતાનાં અંગના ચોક્કસ ભાગ (હડપચી, નાક, કપાળ, કે ખભાં) કાંઈ વસ્તુથી ખૂબ ઘસી કાઢે છે, જેથી તે જગા પર રાતા ડામ પડી રહે છે. અમ કયાંથી શરીરની ગરમી ઓછી થાય છે અમ અ લોકો માને છે.

શ્રીમંતો વૈદને વરસાણ આપી રાખે છે. તેની સાથે અંધી બોલી કરેલી હોય છે જે બ્યાંસુધી વરસાણ આપનાર સારી તનદુરસ્તીમાં હોય ત્યાં સુધી વૈદને વરસાણ મળ્યા કરે પણ જેટલા દિવસ તે માદો રહે તેટલા દિવસ સુધી તેને લવાજમ નહીં મળે.

અ લોકો અટલા વહેમી છે જે ઘરમાં કોઈ માદું પડે ત્યારે તેની દવા કરવાને બદલે ઘરમાં પૂજારીઓને બોલાવી તે દરદી આગળ બણતર બણાવે છે. અ લોકો અમ માને છે જે માણસ દેવની મરજી વગર માદો પડે નહીં તેથી તેની દવા દારૂ કયાંથી ઉઝડે દેવ વધારે ગુસ્સે બરાય ; પણ અવા ઉપાય કરવાથી ઘણી વખત અમારા દરદીઓ વગર દવાએ દેવના દર્શન કરવા પેલી કુન્યામાં ચાલી જાય છે.

વળી અ લોકો અટલા વહેમી તથા પોતાના અસલી રીવાજ પ્રમાણે ચાલનારા છે જે ચીના વૈદની દવાથી દરદી સારો ન થાય ને તેને યુરોપીઅન ડાક્ટરની દવા લેવા કહી હોય તો તેની દવા લેવા કરતાં મરવાનું વધારે પસંદ કરે છે. હાલમાં કેટલાક ગરીબ લોકો યુરોપીઅન મીરા-નરીઓએ સ્થાપેલી ધર્મની ઈસ્પીટાલોનો લાભ લેવા લાગા છે.

ચીનાઓમાં શીતલા મૂકાવવાનો ચાલ છે. આપણા મૂલકમાં જે પ્રમાણે અમ્યાં શીતલા મૂકે છે તેમ તેઓ

નથી મૂકતા; તેઓ શીતલાવાળા દરદીની રસીમાં લૂગડાને કાકડા બોળી અમ્યાંના નાકના બન્ને નસકોરાંમાં ફેરવે છે. કેટલાક લોકો શીતલાના દરદીનાં લૂગડાં અમ્યાંને પેહેરાવે છે અને કેટલાક લોક બાજુપર છરીથી કાપ પાડી અંદર રસી પૂરે છે.

ચીનમાં માટાં શહેરોમાં રક્તપિત્તયા માટે માટાં આશ્રમસ્થાન બાંધેલાં છે. એ દરદીઓને સરકાર તરફથી આસરો મળે છે. એ આશ્રમસ્થાનમાં બાયડા, બાયડી તથા હોકરાંને રાખવામાં આવે છે. એ મકાન શહેરની વસ્તીથી દૂર રાખેલાં હોય છે; એની આસપાસ જંગલી દીવાલ બાંધેલી હોય છે. એ મકાન એટલાં માટાં હોય છે જે તેમાં સઘળી જોઈતી ચીજોની કુકાનો માંડલી હોય છે. તેમાં હોકરાંઓ માટે નિશાળ હોય છે. કુકાનદારો તથા મેહતાજી રક્તપિત્તયાજી હોય છે. જે બાયડીનો પછી રક્તપિત્તયો હોય અને તેને પોતાના વર સાથે રહેવાની મંજૂર હોય તો તેને સાથે રહેવા દે છે. એ મકાનમાં બે જાતના રક્તપિત્તયાઓને આસરો આપવામાં આવે છે. જોને સૂકો રક્તપિત્ત હોય તેને તથા જોને તાજો એટલે જોના શરીરમાંથી રસી ઝરતી હોય અને માંશ દબાવું હોય તેને એક ખીજથી જીવંત રાખવામાં આવે છે. સઘળા દરદી ઉપર એક મૂખીને ડેરવેલો હોય છે, તે પણ રક્તપિત્તયો હોય છે. સઘળા દરદીઓ એ મૂખીને તાબે રહે છે. જેટલા દરદી એ મકાનમાં મરી જાય તેનો રીપોર્ટ માદરીને એ મૂખી કરે છે.

ચીનાઓમાં એવો રીવાજ તથા વહેમ છે જે જોને એ રાગ લાગ્યું પડે તેજી એ મકાનનો આસરો લેવાજી જોઈએ. ત્યાં રહ્યા પછી થોડી મુદતમાં તે પાછો જાય તો કાંઈ હરકત નથી. એ મકાનમાં દાખલ થતી વખતે સર્વે

પાસેથી શી સેવામાં આવે છે. જે દરદી ગરીબ હોય તેની શી મોહોલાવાળા આવે છે.

રક્તપિત્ત થવાનું કારણ એક જાતના જીના જીવજંતુ છે એમ એ લોકો માને છે. એ કારણથી ભ્યારે એ રોગ મોહોલાના કોઈ માણસને લાગુ પડે છે ત્યારે એ લોકો ધણા ખીંટી છે. તે દરદીને રક્તપિત્ત આશ્રમ સ્થાનમાં જવાને ફરજ પાડે છે. ભ્યારે તેને મોહોલામાંથી લઈ જાય છે ત્યારે સઘળા લોકો પોતાના ખારણાના ખારણાખ પર એક જાતનો લીલો પાલો ટાંચે છે. એ પાલો ત્રણ દિવસ સુધી લટકાવી રાખે છે. એ પાલામાં એવા ગુણ છે જે રક્તપિત્ત ઉપજાવનારાં જીવજંતુઓ ધરમાં દાખલ થઈ માણસોને પીડા ન કરતાં પાલા ઉપર જઈ બેસે છે. દરદી એ રક્તપિત્તસ્થાનને ઘોડી મુદત સુધી આસરે લે છે પછી તેને તેના સગાંબાહાલાંને મળવા જવા દે છે. એ વખતે મોહોલાના લોકો તેની હાજરીથી સુગાતાં નથી. તેઓ એવું માને છે જે એક વખત રક્તપિત્ત આશ્રમ સ્થાનમાં જઈ આવેલા દરદીને રોગ ખીંજ માણસોને ઉડતો નથી.

રક્તપિત્તયા ભ્યારે મરણ પામે છે ત્યારે તેમને ભૂ-મીદાહ નથી કરતા પણ અમિદાહ કરે છે. ગામના ખેડૂતો વરસમાં બે વખત એ સ્થાનમાં રક્તપિત્તયાઓ માટે અનાજ મોકલે છે. કુકાનદારો તથા સરાફો વરસમાં એક વખત એ સ્થાનને નાણાની મદદ કરે છે. એ પ્રમાણે મદદ કરવાનું કારણ આટલુંજ જે એ દરદીઓ કુકાનોમાં તથા ધરમાં આવી તેમને કાયર ન કરે. આટલો ખંદાખસ્ત છતાં ધણા રક્તપિત્તયાઓ કનતાન શેહેરના મોહોલાઓમાં તથા નદીમાં નાના મછવામાં બેસી વગર ધાસ્તીએ ફરતા ફરે છે.

પાણીમાં ઝુડી ગયેલા માણસને સજીવન કરવાની

એ લોકોની યુક્તિ અન્યથા જોવી છે. એક વેળા એક દશ વરસનો છોકરો કનતાનની નદીમાં પડી ગયો. તેને પા ક-લાક પછી બાહાર કાઢવામાં આવ્યો. તેને બાહાર કાઢ્યા ત્યારે તદ્દન મરેલા જોવા લાગતો હતો. જરા પણ હાલતો ન હતો. તે છોકરાને એક માણસે પોતાની પીઠપર ઊંધો ઝુળતો નાંખી પોતાના બન્ને હાથે તે છોકરાના બેઉ પગ પકડ્યા અને આમ તેમ પંદર વીસ ફેરા જોરમાં દોડ્યો. પછી માઠીના એક મોઢા ધડાના પેટ પર તે છોકરાને ઊંધો સુવાડ્યો; છોકરાનું મોઢું ધડાના મોઢા સાથે લાગે એવી રીતે રાખ્યું હતું. છોકરો ધડા પરથી સરી ન પડે તેથી ત્રણ માણસોએ તેને ધડા સાથે ડાખી પકડ્યો હતો. તે ધડાને છોકરા સાથેજ એક બાજુથી ખીજી બાજુએ ફેરવ્યા કીધો. ત્યાર પછી ધડાની અંદર થોડા ફટાકડા મૂકી સળગાવ્યા. ફટાકડાના અવાજથી તથા તેમાંના દારૂના વાસથી છોકરો ઝુંગળાઈ ગયો હોય તેમ અવાજ કાઢવા લાગો. સર્વે આગળ ઊભેલા લોકો તે છોકરાનો અવાજ સાંભળી ખુશીના પોકાર મારવા લાગ્યા. છોકરો પછી થોડી મિનિટમાં તદ્દન સજીવન થઈ બેઠો.

ગૃહસ્થ ઓરતો બ્યારે માદી પડે છે ત્યારે વૈદને ધર્મમાં બોલાવે છે. પણ એ લોકોના રીવાજ મુજબ ઓરત પારકા મરદને પોતાનો એહેરો નહીં દેખાડી શકે તેથી તે માદી ઓરત પોતાના ઓરડામાં પરડા પછવાડે બેસે છે ને વૈદની આગળ પોતાનો હાથ લાંબો કરે છે. વૈદ દ્વાયની નાડી તપાસી તેણીને ઓસડ આપે છે. કોઈ વેળા સખત માદગીને લીધે વૈદને પોતાના દરદીનો એહેરો જોવાની જરૂર જણાય છે તે છતાં તેને એહેરો દેખાડવામાં આવતો નથી અને એવા બાપશદામા રીવાજને વળગી રહ્યાથી કે-ટલીક ઓરતોના જીવ પણ જતા રહે છે.

ખોરાક.

ચીન દેશની ખોહોળી વસ્તીના ગુજરાત માટે આધ ખોરાકનો મોટો જથ્થો જોઈએ. એ લોકોનો મૂખ્ય ખોરાક ચોખ્ખા છે. વસ્તીનો મોટો ભાગ અનાજ પકવવામાં રોકાયેલો છે. ચીન દેશમાંથી જતી તથા દેશમાં આવતી દરેક જણસ પર સરકાર ભારે જકાત લે છે; પણ દેશાવરથી અનાજ આવે છે તેની ઉપર સરકાર જકાત લેતી નથી. દેશમાંથી અનાજ બાહાર ગાંમ મોકલવાની મનાઈ છે. એ લોકો આપણા મૂલકના લોકો માફક રીઝણી ખાતા નથી. દિવસમાં બધી વેળા ચોખ્ખા રાંધી ખાય છે જેમ અનાજ મોટા જથ્થામાં પકવે છે તેમજ ખીજી ખાવાની જણસો પણ મોટા જથ્થામાં ઉત્પન્ન કરે છે.

માછલીનો એ લોકોમાં બહુ મોટો ખપ છે. ચોરામાં ઘણી ખરી માછલી જીવતી વેચાય છે. સઘળી માછલી નદીમાંથી કે દરીઆમાંથી પકડવામાં આવતી નથી. ગામડાંઓમાં માછલી ઉછેરવા માટે મોટા તળાવો બાંધેલા હોય છે. એ તળાવોમાં માછલીને ચોકસ જાતનો પાણી તથા કાંઈ ખાવાની ચીજ નાંખે છે, તેથી થોડા વખતમાં માછલી ઉછરીને મોટી થઈ આવે છે. એ માછલી આપણા ગામની ખોધ માછલીને મળતી હોય છે; પણ કદમાં વધારે મોટી હોય છે. સવાદે શીજી હોય છે. એ તળાવમાં પકવેલી માછલીનો મોટો જથ્થો દર રોજ સહવારના કનતાન શહેરમાંથી હાંગકોંગમાં મોકલવામાં આવે છે. દર રોજ આજીમાં આછી ૩૦૦૦૦ રતલ માછલી હાંગકોંગ ચઢે છે. હાંગકોંગના લોકોનો આધ ખોરાકની મૂખ્ય આધાર કનતાન શહેર ઉપર રહેલો છે.

બતકાં તથા મરઘાંનો ખપ જોડો ચીનાઓમાં છે

તેટલો ખીજી કોઈ પ્રજામાં નહીં હશે. જેમ આપણા બ-
નરમાં બકરાનું માંસ છૂટક વેચાય છે તેમ ચીનમાં ખતકના છૂટા
છૂટા કટકા વેચાય છે. જેને જે ભાગ જેમ્પે તે મળે છે.
એ કટકા જોખીને આપે છે. જીવતી મરધી કે ખતક પણ
જોખીનેજ આપે છે. આઘ ખોરાકની સર્વે વસ્તુ જેવીકે
મધળી જાતની તરકારી, ફળ, માંસ, માછલી વગેરે જોખી-
ને આપે છે. તેમજ રેશમ તથા રેશમી કાપડ પણ જોખ-
પરજ વેચાય છે. ચીનમાં ચાલતાં નાણાં (ડાલર)
પણ જોખીનેજ આપ લે કરે છે. મરધાં તથા ખતકાં ઉ-
છેરવાની એ સોઢોની સેહેલી યુક્તિને લીધે એના પાક ધણો
ચાય છે. જેમ આપણા મૂલકમાં જીદા જીદા રંગનાં પી-
છાની મરધી મળે છે તેમ જીદા જીદા રંગનાં પીછાની મ-
રધી ચીનમાં મળતી નથી પણ ઘણી ખરી સઘળી મરધી
ભૂરા રંગનાં પીછાંની હોય છે. ચીન દેશની મરધી આપ-
ણા દેશની મરધી જેવી આધામાં સ્વાદિષ્ટ નથી.

ચીનાઓમાં ઇડાંને પણ ખોહોળો ખપ છે. કોહોલાં
ઈડાં ખાવાને ચીનાઓને બહુ શીખ છે. ઇડાં વેચનારા
ઈડાંને કેટલાક દિવસ સુધી માઠી તથા ખીજી મેળવણી
લગાડી રાખી મૂકે છે એટલે ઇડાં જલડી કોહી જાય છે. અં-
દરેની દાળ તથા સફેતી એક રસ થઈ તદન કાળા રંગને
ગોળો બંધાય છે. એવાં કોહોલાં ઇડાંને બાપી એ લોકો
ખાવામાં લે છે.

કુકરનું માંસ વધારે ખપે છે; બકરાં મેંઠા તથા ગા-
યનાં માંસનો ઝાઝો ખપ નથી. જે ઢારે ખેતીને કામ લા-
ગતાં હોય તેને કાપવાની સરકારની સખત મનાઈ છે.
પણ લાંચ્યા માદરીઓ એ ઢારખી કાપવા દે છે. ચીનાઓ-
માં કુધનો ખપ નહોવાથી ગાય તથા બેંસ ઝાઝી છે નહીં.

વસ્તી બહુ માઠી તથા ગરીબાઈ ઘણી તેથી ચી-

નાચ્છો કોઈખી ચીજ ખાવાને બાકી રાખતા નથી. એ લોકો જે ચીજ ખીજ દેશના લોકો ખાય છે તેનો તો ઉચ્ચાગ કરે છે પણ કુતરાં, ખીલાડાં, સાપ, વાઘ, દેડકા, ગરીબી, જીંદર, કસારી, કીડા, ધુવડ, ખલીર વગેરે ખાય છે.

કુતરાનું માંસ દુકાનપર તો વેચાય છે અહિં પણ કેટલાક કસાઈ કુતરાનું માંસ ખાપમાં મૂકી મોહોલે મોહોલે “કુતરાનું માંસ લેવાના” “કુતરાનું માંસ લેવાના” કરી જીમ મારતા ફરે છે. ખીલાડીનું માંસ દુકાનપરજ વેચાય છે. જીવતી ખીલાડી તથા નાના કુતરાં ઘર આગળ વેચાવા આવે છે. જેને જોઈએ તે વેચાતાં લઈ ઘરમાં કાપી ખાય છે. જો કુરકુરીઆં નાનાં હોય તો તેમને ઘરમાં પાણી મોટાં કરી પછી કાપી ખાય છે. ખીલાડી તથા કુતરાંને જેમ બકરાંને કાપે છે તેમ કાપતા નથી પણ તેમને પાણીના ટપમાં જુડાડી મારી નાંખે છે.

ચીનાચ્છો સર્વે જણસો. ઘણીજ બારીક કાપી રાંધી ખાય છે. હાથે ખાતા નથી પણ જમણા હાથનાં આંગળાં વચ્ચે લાકડાની બે સોટીઓ ઝાલી તે વડે ખાય છે. બાત સોટીએ ખાતા નથી પણ મોટા ખાલામાં તે મૂકે છે. ખાલાને ડાખા હાથમાં પકડી મોટા આગળ ધરે છે પછી સોટીઓથી તે બાત મોંમાં ઠાલવી દે છે. જેમ આપણા લોકો બાત સાથે દાળ ખાય છે તેમ એ લોકો દાળ ખાતા નથી. દાળ ખાવાનો રીવાજ નથી. ગરીબ માણસો તથા બેટામાં ધરપાર મૂંડી રહેલાંઓ ઘરમાં ન રાંધતાં વીસીઓમાં જઈ ખાઈ આવે છે. એવી વીસીઓ મોહોલે મોહોલે હોય છે. ત્યાં બ્યારે જોઈએ ત્યારે ખાવાનું તૈયાર મળે છે. કેટલાક રસોઈયા રાંધેલું તૈયાર લઈ રસ્તે રસ્તે ફરતા ફરે છે.

ચીનાચ્છો જેમ તાજી તરકારી ખાય છે તેમ વાસી તથા કોહેલી પણ વધારે ખાય છે. એક જાતની બાજી

આવે છે તેને ધણા દિવસ સુધી પાણીમાં નાંખી કોહોવાડ છે. પછી તે સૂકવી ખાય છે. એ કોહોલી બાજીમાંથી એટલા બદબો નીકળે છે જે આપણાથી તેની આગળ ઊભા પણ ન રહેવાય.

ચીનાઓ ખીત્રકુલ પાણી પીતા નથી પણ તેને બદલે વારે ધડીએ ચાહ પીએ છે. ચાહનો ઉકાળો તૈયાર રાખેલા હોય છે તેમાંથી ભ્યારે જોધએ ત્યારે નાની ખાલી બરી પીએ છે. કોઈ માણસ મુલાકાતે આવે તેને ચાહ પીવાને આપે છે. ચીનાઓ ચાહ મોજીજ પીએ છે.

ચીનાઓ પાન સોપારીના પણ ઉચ્ચાગ કરે છે. પણ આપણા દેશના લોકો પાનસોપારી ખાય છે એટલી એ લોકો ખાતા નથી.

ચીનાઓ દારૂ પણ ધણી પીએ છે. એ દારૂ આપણા મૂલકમાં પીવાતા દારૂ જેટલો નુકસાન કારક નથી. એ લોકો શેરડીના તથા ચોખ્ખાના દારૂ ખતાવે છે. ચોખ્ખાને છડી કેટલાક દિવસ સુધી બોંજવી રાખે છે. ભ્યારે તે કોહુ છે ત્યારે જેમ મવરાનો દારૂ ગાળે છે તેમ તેનો દારૂ ગાળે છે. મોટા ખાનાપર તથા થંડીના દિવસપર ગરમ કરેલો દારૂ પીએ છે.

ભ્યારે બાહારના પંરૈણાને ધરમાં જમવા બેલાવવાના હોય ત્યારે તેમની ઉપર એક કાંડ મોકલે છે; તેની ઉપર “દારૂ પીવાનું ઈજન” કરી લખે છે.

ચીના માછી આપણા દેશના માછી માફક જાતથી માછલી પકડે છે. પણ કેટલાક માછી કોરમોરેન્ટ નામના પક્ષીની મદદથી માછલી પકડે છે. એ પક્ષી હંસના જેવા ધાટનું હોય છે. એક માંછી બે ત્રણ કોરમોરેન્ટ સાથે રાખી માછલી મારવા જાય છે. બાજુનો તરાપો ખતાવી તેની

ઉપર બેસે છે. નદીની અધવચમાં જઈ પેલા કોરમોર-ટને પાણીમાં ડુપકી મારવા કહે છે એટલે તે તરત પાણીમાં ડુપકી મારી માછલી ચાંચમાં પકડી ઉપર લાવે છે. ચાંચમાંથી તરત તેના ધણી માછલી કાઢી લે છે. કેટલીક વખત તે પક્ષી માછલી ઉપર લાખા પછી તે ગળી જવાની કોશિશ કરે છે. પણ તેનાથી તે માછલી ગળાવી નથી, કારણ કે માછી આગળથી જાણીનેજ તે પક્ષીની લાંગી ડોકમાં એક લોઠાની કળી પોષ રાખે છે એટલે તે માછલી ખાઈ શકતું નથી. બ્યારે પાણીમાંથી માછલી પકડી લાવે છે ત્યારે માછી તેને ખુશી રાખવા કાંઈ ખાવાની બીજ તેની ચાંચમાં મૂકે છે.

ચીનાઓ કૌવત લાવવા માટે બગલાં, ધુવડ તથા ગરજી રાંધી ખાય છે. જેમને ગુમડાં તથા ગાંઠ થયાં હોય તેઓ કાચખા ખાય છે. જેમના વાળ ખરી જતા હોય તેઓ જંદરનો સેરવા કરી પીએ છે.

એ લોકો બામ્બુના પીલા ધણા આધામાં લે છે; તળાવમાં કમળ ફાકડીના છોડ થાય છે, તેના કુંદ કાદવમાં ધણા મોટા થાય છે. ચીનાઓ એ કુંદ બહુ ખાય છે. એ કુંદ સૂકવી તેને ખાંડી લોટ બનાવે છે જેને ભિસાંનો આટો કરી કહે છે. એ આધામાં ઘણો થંડો છે.

એક જાતના પક્ષીના માળા એ લોકો ધણા ખુશીથી ખાય છે. એ ભોજન શ્રીમંતોની ટેબલ પરજ જેવામાં આવે છે. એ માળા ધણા મોઢા મળે છે. કારણ કે એ મેજવવા માટે અતિશય મમ પડે છે. સુમાત્રા, જવા, ખોનીઓ અને સુલુના બેટામાં એ માળા મળે છે. પાહારોની અંધારી જંગલ ખીણોમાં એકસ જાતના પક્ષી એ માળા ખાંધે છે. શકિત લાવવા માટે પર્ણ એ માળા ખાય છે.

ચીનાઓમાં બાયડા, બાયડી તથા છોકરાં તંબાકુને

ખીડીમાં અથવા હુકામાં નાંખી પીએ છે. જેમ આપણા મૂલકના લોકો હુકામાં તંબાકુ નાંખી દેવતા મૂકી પીએ છે તેમ એ લોકો નથી પીતા. પણ હુકામાં તંબાકુ મૂકવા પાતળી નાની નળી હોય છે. એ નળીમાં તંબાકુ નાંખે છે. એ તંબાકુ ધણોજ ખારીક કાપેલો હોય છે, એવા ખારીક તંબાકુ આપણા દેશમાં જોવામાં આવતો નથી. તંબાકુના ઘણાં પાતરાંને એકઠાં મજબુત બાંધે છે. પછી જેમ લાકડાને સુથાર રંદાથી આપવે છે તેમ તે મજબુત બાંધેલા તંબાકુને રંદાથી ખારીક આપવી કાઢે છે. તંબાકુ હુકાની નળીમાં મૂકી કાગળની લાંબી ખીડી બનાવેલી હોય છે તે સળગાવી તેનાથી તે સળગાવે છે. પછી હુકો મોંમાં ધાલી પીએ છે. હુકો મોંમાં ધાલ્યા કે કાગળની ખીડી આગલી નાંખે છે. તંબાકુ અપી જાય એટલે જરા ખીજે તંબાકુ નળીમાં બરી પેલી ખીડીથી પાછો સળગાવી પીએ છે, ખીડી વારંધડીએ સળગાવવી પડતી નથી. એક વખત સળગેલી ખીડીને કુક મારે છે એટલે તે ઉપર બળતું થાય છે. એ ખીડી એક કુટ જોડલી લાંબી બનાવેલી હોય છે. એક માણસ હુકો પીતી વખતે પાંચ સાત વખત તંબાકુ પીએ છે.

ચીનાઓમાં અગ્રીણને વપરાસ દીનપરદીન વધતો જાય છે. ગરીબ માણસોમાં પણ એને ખપ બહુ જાય છે. જે વખતે ચીનમાં હિંદુસ્થાનથી પેટલું અગ્રીણ દાખલ થયું તે વખતે માત્ર માદગીઓ જ તેના ઉપયોગ કરતા હતા, એવું સમજીને જે કામ કાજમાં તથા મોજા મજામાં ઉતરેજન મળે. એ માદગીઓના મકાને જોએ મળવા જતા તેમને અગ્રીણ પીવા આપવાનો રીવાજ પડ્યો. ત્યાર પછી અમીર ઉમરાવોમાં એને ખપ ઉઠયો. છેલ્લે એ ખુશ લખ સર્વે લોકોમાં ફેર્યો. બાદશાહે અગ્રીણ નહીં

વાપરવા માટે સખત ઈલાજ રચ્યા; માતની પણ સજા ફરમાવી પણ માદરીઓને અશીણ વેચનારાઓ માટી માટી લાંચ આપે એટલે બાદશાહનો હુકમ કોણ માન્ય કરે? માદરીઓની છૂપી પરવાનગીથી એકુતો દેરામાં અશીણ ઉગારવા લાગા. હાલમાં દેરાના માટા બાગમાં અશીણ ઉગારવામાં આવે છે. એ કારણથી દર વરસે ઈરાન તથા હિંદુસ્થાનના અશીણનો ખપ ઓછો થતો જાય છે. સરકારને અશીણની જકાતમાંથી માટી આવક થાય છે.

અશીણ પીનારા ઘણા ખરા તવાયલા, કમજોર અને લેંધણસી દેખાય છે. તેઓ કામકાજ કરવાને અશક્ત હોય છે. જેને એનું વ્યસન લાગું હોય તેનાથી એ છોડી દેવાનું નથી. છોડી દે છે તો જીવને જોખમ થાય છે. જે માણસ વધારે અશીણ પીએ છે તેના ઓઢ પંદર વરસમાં છેટા આવે છે.

ગરીબ માણસો અશીણખાનામાં જઈ અશીણ પી આવે છે. નવો અશીણ પીનાર આખે દિવસે એક ઓન્સનો સોમો બાગ પીએ છે. પણ રોજના પીનારને એક ઓન્સનો ત્રીજો બાગ દરરોજ જોઈએ છે. જેવી હાલતમાં અશીણ હિંદુસ્થાનથી જાય છે તેવી હાલતમાં તેને વાપરવામાં લેતા નથી. તેને પાણી સાથે ઉકાળી ગોળના જેવું નરમ કરે છે. પછી તેને વપરાસમાં લે છે.

અશીણ પીનારા ખેશીને પીતા નથી પણ સુધને પીએ છે. લાકડાની કે બામ્બુની નળી વડે અશીણ પીએ છે. એ નળીની ઘૂંચે ધાતુની નાની પ્યાલી જડલી હોય છે. અશીણ પીનારો અશીણ પીવાનો હોય છે ત્યારે પથારી ઉપર ડાબી બાજુએ કોર કરી સુએ છે. આગળ ધીમે દીવા બળતો રાખે છે. લોઢાની સળીએ દાખડીમાંથી જરા અશીણ કાઢી દીવાપર ફેરવી ફેરવી તેને ઘણું નરમ કરે છે. પછી પેલી અશીણની નળીની પ્યાલીમાં તે મૂકે છે. નળી માઢા-

માં લઈ અગ્રીણને દીવાની ગ્રાળ લગાડે છે ને તેના કુપ માંમાં લે છે. એ પ્રમાણે એકી વખતે પાંચ સાત વખત જરા જરા અગ્રીણ પોએ છે. અગ્રીણ પીધા પછી લાંબો વખત સુધી ત્યાંજ બેઠાઈ રહે છે.

અગ્રીણ પીનારાએને કશું કામ કાજ સુત્ર પડતું નથી. પૈસે ટકે ખુવાર થાય છે. ધરખાર, જમીન વગેરે વેચી નાંખે છે. ત્યારે પાસે તદ્દન પૈસા ખુટી જાય છે ત્યારે પોતાનાં બૈરી છોકરાં વેચી નાંખે છે. છેલ્લે ચોરી તથા લૂંટનાં ધંધા કરે છે. અગ્રીણ પીધાથી કશો લાભ એ લોકોને થતો નથી; ઉલટા નબળી હાલતે આવે છે તથા ખા-પદાદાનો ધંધો છોડતા જાય છે.

ચીનાઓ સર્વે ચીજ ખાય છે ખરા પણ એવું કહી શકાય છે જે કેટલાક જંગલી લોકો મનુષ્યનું માંસ ખાય છે. એ લોકો લડાઈમાં પકડાયલા બંદીવાનને કાપી તેના દિલ ગુરદો તથા કાળજી કાઢી રાંધી ખાય છે. એ ચીજ ખાધાથી લડવાનું રૂર બહુ ચઢે છે. કેટલીક વખતે એ જંગલી લોકો ક્રીનો લેવા ખાતર કોઈ સાથે જડે છે. જે હારે છે તેના પર વેર ખરાબર લેવા તેનું કાળજી તથા ગુરદો કાપી ખાય છે.

જોવાલાયક ચીજ.

જેમ આપણા મૂલકમાં તથા ખીજ દેશોમાં ઘણી જોવાલાયક ચીજો છે તેમ ચીન દેશમાં વખાણવા લાયક ચીજો નથી. ચીન દેશના એક શહેરની રચના જોઈએ તો તેના સર્વે શહેરની રચના જોવા ખરાબર છે. એ દેશમાં મૂખ્ય વખાણવા લાયક એક મોટી દીવાળ છે, જે

ધ. સ. પૂ. ૨૧૩ માં બાંધવામાં આવી હતી. તે પણ હાલ ધણે ડેકાણેથી પડી બાગી છે.

કનતાન શહેરમાં ત્રણ જગ્યા મિનારા બાંધેલા છે. તે નવ માળ જેટલા જગ્યા છે. ધ. સ. ની નવમી સદીમાં તે બાંધવામાં આવ્યા હતા. એ મિનારા હોંગકોંગથી કનતાન જતાં રસ્તામાં નજરે પડે છે. એ મિનારા લાંબા વખતના બાંધેલા છે તે છતાં હમણાં પણ નવા જેવા દેખાય છે. હાલમાં તેમની દેખરેખ ન હોવાથી આસપાસ ધાસ તથા ઝાડી ઉગી છે, જેથી તેઓના દેખાવ ઠંકાઈ ગયો છે.

કનતાનમાં એક ડેકાણે “સૌરા બાવ” (દુલગીર મંડપ) છે. એ મકાનમાં જે લોકો હમેશાં ધરતો બળાપો, દુઃખ તથા તહરે તહરેના સંકટ વેઠતા હોય તેઓ એકઠા થઈ બેસે છે, અને દરેક જણ પોતાના બળાપોની એક ખીલ આગળ વાત કરી પોતાનો બળાપો સરખાવે છે ને તેથી પોતે મનમાં દીલાસો તથા ધીરજ ધરે છે, એવું સમજીને જે મારા કરતાં આ બાઈને વધારે સંતાપ છે.

કનતાન શહેરમાં એક મસીદ છે; એ મસીદ આગળ કોઈ આરબે બંધાવેલી હતી. એ આરબ મહમદ પેગમબરના ચેલો હતો. એ ઈ. સ. ૧૨૦ માં ચીન દેશમાં આવ્યો હતો. મસીદમાં આરબીક અક્ષરથી લખેલી તખ્તી મારેલી છે. તે ઉપર નીચે પ્રમાણે લખેલું છે. “એક જ હકીમ છે, તેનો પેગમબર મહમદ છે.” મસીદમાં દર શુકરવારે મહમદના ધર્મ વિશે કાજી વાચજી કરે છે. કનતાન શહેરમાં ત્રણ હજાર મુસલમાન વસે છે.

ખીજી જોવાલાયક જગ્યાએ એ લોકોના “આસ હાઉસો” છે. જેમાં દેવ દેવીની મૂર્તિઓ બેસાડેલી છે. એક આસ હાઉસમાં તો પાન્સો મૂર્તિ છે. એ સમજામાં આસ હાઉસો વખાણવા લાયક નથી.

શોધ.

ભ્યારે કુન્યાના ખીજ દેશના લોકો જંગલી અવસ્થામાં હતા તથા અર્ધનગ્ન કરતા હતા તે વખતે ચીનાઓ સુધરેલી પ્રજા લેખાતી હતી. ચીનાઓએ પોતાના આગળા વિચારોને વળગી રહી આગળ વધારો ન કરી શક્યા અને જે પાછળ પડેલી જાત હતી તે હાલમાં હુનર, કળા, વિધ્યા તથા રાજનીતિમાં બહુ આગળ વધી ગઈ છે.

કુન્યામાં જે જાણવા જોગ ને અગત્યના શોધ થયા છે તે ચીન દેશમાં જ થયા છે. વાહણવટીનું હોકાયંત્ર ઈ. સ. ની બારમી સદીમાં પેહેલું ચીનમાં શોધી કાઢ્યું હતું.

લખવાની કળાનો શોધ ઈ. સ. પે. ૨૫૦૦ ની સદીમાં થયો હતો. કાગળ બનાવવાનો હુનર ઈ. સ. પે. ૧૫૧ માં જાણાયો હતો. છાપવાની કળા એ દેશમાં ઈ. સ. ની દશમી સદીમાં પ્રગટ થઈ હતી.

ચાહે બનાવવાનો હુનર ઈ. સ. ની ચોથી સદીમાં શરૂ થયો હતો. ઈ. સ. ૧૬૫૦ માં વલંદા લોકોએ પેહેલાં યુરોપમાં ચાહે દાખલ કરી હતી.

રમવાના પાનાનો શોધ ઈ. સ. ની ૧૨ મી સદીમાં થયો હતો.

ઈ. સ. ની દશમી સદીમાં ચીનાઈ માટીનાં વાસણ બનાવવાની કળા હાથ લાગી હતી. એ માટીનાં વાસણો કુન્યાના સર્વે ભાગોમાં મોટા જથ્થામાં જાય છે. એ વાસણ બનાવવા માટે દશ લાખ કરતાં વધારે માણસો કામ લાગેલાં છે.

ઈ. સ. ની બારમી સદીમાં ચીન દેશમાં ચલણી નોટો ચાલતી હતી. પણ હાલ એ નોટો ચાલતી નથી.

તેના બદલામાં હાંગકોંગ શ્વેત-ગાઈ બેન્કની તથા ચાર્ટર્ડ બેન્કની નોટો ચીના વેપારીઓમાં ચાલે છે.

રેશમ બનાવવાની કળા ઈ. સ. પૂ. ના કાળમાં હસ્તીમાં આવી હતી. તે વખતે ચીન દેશનું રેશમ બાબી-લોન, નીનીવેહે વગેરે મૂલકોમાં જતું હતું. ઈ. સ. ની ૬ ક્રી સદીમાં બે યૂનાની સાધુઓ ચીન દેશમાંથી રેશમના કીડા છૂપી રીતે યુરોપમાં લઈ ગયા હતા. હાલમાં યુરોપ ખંડમાં જે રેશમના કીડા છે તે પ્રથમ લઈ ગયેલા કીડાની આધારના છે.

ચીન દેશમાં ધણીખરી બધી ધાતુની ખાણો જણાયેલી છે. એ ખાણો ખાદવાને સરકાર રજા આપતી નથી. સરકાર ખીંહે છે જે લોકો ખાણો ખાદવા માંડે તો તેઓ ખેતીનો ધંધો મૂકી દે જ્યાં દેશની બાહ્યની વસ્તીને ખોરાક પૂરતો મળે નહીં.

રેશમને ઉપયોગમાં લેવાનો હુનર ઈ. સ. પે. ૨૭૦૦ ની સદીથી શરૂ થયો છે. જે આરતે એ હુનર શોધી કાઢ્યો હતો તેની આજ દીન સુધી વરસમાં એક વખત દેશમાં પૂજા કરવામાં આવે છે. જેમ બાદશાહ ખેતીને ઉત્તેજન આપવા દર વરસે દેશમાં જઈ બહિષ્કાર કરે છે અને ખેડૂતનાં કપડાં પહેરી ખેતીનું કામ પોતાને હાથે કરી દેખાડે છે તેમ રેશમના હુનરમાં પડેલી સર્વે આરતોને ઉત્તેજન આપવા બાદશાહની બેગમ ચીનાના નવમા મહિનામાં એક વખત દેશમાં જઈ રેશમના હુનરની શોધ કરનાર આરતની પૂજા કરે છે; અને પોતાના મહેલના બાગમાં શેતુરનાં ગ્રાડ ઉગારેલાં હાથે છે તેનાં પાતરાં તોડી લાવી પોતે પાગેલા રેશમના કીડાઓને પોતાને હાથે ખડાવે છે. કીડાઓ જે રેશમ બનાવે તેની પોતાને હાથે દીઠી બનાવે છે.

રેશમના કીડાઓ ઉછેરવા માટે ઘણી મહેનત લેવી પડે છે. કીડાઓ ઇંડાં મૂકે છે. એક કીડા ચારસોથી પાનસો ઇંડાં મૂકે છે. ઇંડાં મૂક્યા પછી તે મરી જાય છે. ઇંડાં રાધના દાણા જેટલાં મોટાં હોય છે. ઇંડાંને લૂગડાના કટકા ઉપર કે જડા કાગળ ઉપર મૂકે છે. ન્યારે ઇંડાં અઢાર દિવસનાં થાય ત્યારે તેમને નિર્મળ પાણીથી ધોય છે. પછી તે ઇંડાંને થંડા ઘોરડામાં મૂકે છે. પછી ચીનાના દેશમાં મહિનામાં ઇંડાંને કપડાંમાંજ રાખી કપડાની ગોળ ઘડી કઠી ખીન્ન ઘોરડામાં મૂકે છે. એ ઘોરડા તદ્દન ખાલી તથા બદ્ધો વગરનો હોય છે. બારમાં મહિનામાં ઇંડાંને પાછાં ધોય છે. પછી હવામાં સૂકાવા મૂકે છે. પછી વસંત ઋતુમાં તે ઇંડાં સાદી ઉપર પાંચરે છે. સાદીને એક ગરમ ઘોરડામાં બાંધીને અભરાઈ ઉપર મૂકે છે. અભરાઈ બાંધી રાવાય ખીન્ન લાકડાની બનાવતા નથી. એ કીડાઓને કશી પણ જાતના સોરમથી નિરાળા રાખે છે. થોડા દિવસમાં ઇંડાંમાંથી ત્રીણા કીડા બાહાર નીકળે છે. પેહેલાં થોડા દિવસ સુધી શેતુરનાં પાતરાંને બારીક કાપી, છુંડી કીડાઓને અવડાવે છે. જરા મોટા થયા પછી આખાં પાતરાં ખાવાને મૂકે છે. પાંચ દિવસની ઉંમરના થયા પછી બોલીરા કલાક સુધી ખાધા વગર ઊંઘાઈ રહે છે. પછી પાછા પાતરાં ખાયા માંડે છે. પાંચ દિવસ રહીને પાછા ઊંઘાઈ જાય છે. બોલીરા દિવસના થાય છે ત્યારે વધારે લાંબો વખત ઊંઘે છે. એ વખતે કીડાઓ પોતાનાં શરીરપરની પેહેલી ચામડી કાઢી નાંખે છે.

એ કીડાઓ એક માસમાં આપણી ટચલી આંગળ જેટલા જડા તથા મોટા થાય છે. કીડાઓને રંગ પીળાશર હોય છે. પુખ્ત ઉંમરના થયા પછી પાતરાં ખાતા નથી.

જેમ કરોળીઆ તાંતણા કાઢે છે તેમ એ કીડા મોંમાંથી રેશમના તાર કાઢવા માંડે છે. તાર કાઢતી વખતે કીડા પોતાનું ડાકું આમ તેમ હલાવ હલાવ કરે છે. પછી તે રેશમના લાંબી દડી જેવા ઘાટ થાય છે તેમાં તે બરાઈ રહે છે. એ દડીને કોથેટા કહે છે. એ કોથેટા બધી બા-
જુથી બંધ હોય છે. એમાં કીડા સુઈ રહે છે. પછી તે કોથેટાને ગરમી આવે છે અથવા ઉના પાણીમાં નાંખે છે. જો એમ ન કરે તો કીડા થોડી મુદતમાં રેશમ કરડી પતંગીયુ થઈ ઉડી જાય છે. કોથેટાની અંદરના કીડાને મારી નાંખ્યા પછી તે કોથેટાપરના રેશમની દડી બનાવે છે. એ કોથેટામાંથી મરેલા કીડા નીકળે છે તે ઘણાજ નાના થઈ ગયલા હોય છે. એ કીડાઓને ચીનાઓ રાંધી ખાય છે.

જે જગામાં કીડા ઉછેરવામાં આવે છે ત્યાં ઘણીજ સુધડાઈ રાખે છે. જે માણસને એ ઓરડામાં જવું હોય તે પોતાનું અંગ ઘોષ સાફ કરી અંદર દાખલ થાય છે. એ જગામાં માછલી ખીલકુલ લઈ જવા દેતા નથી. ગ-
ર્ભવતિ ઓરડાને અથવા તરતની જણેલી ઓરડાને એ ઓ-
રડામાં જવા દેતા નથી. કોઈની વાગતી ચીજો કીડાઓ આગળથી દુર રાખે છે. ઓરડામાં ગડબડ કે મોટા અ-
વાજ થવા દેતા નથી. ભ્યારે વિજળીના ચમકારા તથા વાદળની ગર્જના થાય છે ત્યારે તે કીડાઓની બહુ સં-
ભાળ લેવામાં આવે છે.

રેશમ વિટાળવાનું ટામ બાયડીઓ તથા છોકરીઓ કરે છે. પાંચ છ કોથેટાના તાર સાથે લઈ દડી કરે છે. ચી-
નમાં મકાઉ શેહેરમાં સાંચાથી રેશમ વીંટાળવામાં આવે છે તથા રેશમી હલકાં કપડાં પણ સાંચાથીજ બનાવે છે. એ કારખાનામાં સઘળી ઓરડોજ કામ કરે છે.

કનતાન શેહેર રેરામી કપડાં બનાવવાનું મુખ્ય મથક છે. સર્વે જાતનું કાપડ હાથથીજ વણાય છે. આપણા મૂલકમાં તથા ખીજા દેશોમાં જથ્થાબંધ કાપડ મુખ્ય કરી કનતાનથીજ આવે છે. આપણા મૂલકમાં એ શેહેરમાંથી ત્રીસ લાખ રૂપીઆ ઉપરની કીમતનું રેરામી કાપડ દર વરસે આવે છે. જેવું કાપડ ચીનાઓ હાથથી વણે છે તેવું યુરોપમાં સાંચાથી નથી બનતું. વળી સાંચાના બનાવેલાં કાપડ કરતાં હાથના વણેલાં કાપડ વધારે ટકાઉ હોય છે.

ચીનાઓ કાપડ બનાવવાને એવા કીસખી છે જે જેવી તરેહનો નમુના તેમને આપીએ તેવી તરેહ હાથથી વણી આપે છે. એ લોકોનું કપડા વણવાનું સાજ તથા તેના ખીજાં સાધનો ઘણાં રૂઢિયાળ છે. હજારો વરસની વાત પર જે સાજ કામે લગાડતા હતા તેજ જાતનાં સાજ હાથમાં વપરાય છે, તેમાં કશો પણ સુધારો કીધો નથી. પેહેલાં એ ચીનાઓ ભાત ભાતની તહરાનાં કપડાં વણતા ન હોતા પણ બ્યારથી મુબાર્કના બરજોરજી માણેકજી કાપડીઆની કુકાનવાળા, બરશેદજી મનચેરજી મિરાનીઆની કુકાનવાળા તથા માધવદાસ રધુનાથદાસની કુકાનવાળા ભાત ભાતના અને સુંદર તરેહના નમુના ચીન મોકલી તે પ્રમાણેનું કાપડ બનાવી મંગાવવા લાગા ત્યારથી એ ચીના રેરામી કાપડ બનાવવામાં બહુ કુશળ થઈ ગયા છે. હાલમાં પારસી ઓરતો ભાતભાતની તરેહની તથા વિચિત્ર સુશોભિત રંગની સાડીઓ પેહેરી દરેક મેળાવડા શોભાવે છે. તે એ કુકાનદારોની મેહેનતથીજ છે.

વેપાર.

ચીન દેશ વેપારનું મોટું મથક છે. એ દેશ કુન્યાના સધળાં બંદરો સાથે વેપાર ચલાવે છે. દેશ એટલો કુળદ્રવ

તથા વસ્તીવાળો છે જે ખીજ દેશોને પુષ્કળ વેપારની જ-
ણસો પૂરી માટે છે તથા સર્વે દેશોનો માલ પોતાના અ-
પમાં લે છે. આગળ ફ્રાંસેશને ચીનના બંદરો સાથે વે-
પાર કરવાને મના હતી, પણ હાલમાં કેટલાંક બંદરો ચી-
નાઈ સરકારે વેપાર માટે ખુલાં મૂક્યાં છે. ભ્યારે ફ્રાંસેશ-
ને કશી પણ બાધ વગર દેશના માહેલા બાગ સાથે વે-
પાર કરવાને છૂટ મળશે ત્યારે એ દેશમાં હાલ કરતાં વ-
ધારે મોટો વેપાર ચાલશે. જેમ હમણા ખીજ દેશો સાથે
જળ માર્ગે વેપાર ચાલે છે તેમ આગળ એ દેશનો વેપાર
ખુશાકીએ બાખીલોન, પરત્રીઆ, નીનીવેહ, હિંદુસ્થાન, સી-
લોન વગેરે દેશો સાથે ચાલતો હતો. આગળ ચીનાઓ
દેશ છોડી ખારકા દેશમાં જતા ન હતા પણ હમણા હમણા
એ લોકો દુન્યાના ખીજ દેશોમાં વેપારને અર્થ તથા ગ-
રીબો મજૂરી કરવા જવા લાગ્યા છે.

ચીનાઈ સરકારને વરસ દહાડે દશ કરોડ ઉપર પૌ-
ન્ડની આવક થાય છે. એટલી મોટી આવક જકાત તથા
જમીનના કરમાંથી ઉપજે છે. જમીનની મહેસુલમાંથી ક-
દાઅજ અર્ધો બાગ સરકારી તીજોરીમાં જરાય છે. મા-
દરીઓ સરકારની મોટી આવક પોતે ચાંપી જાય છે.

દેશની મુખ્ય નીકાશ રેશમ, ચાહે, સાદડી, કરિ-
યાણું તથા ચીનીકામ છે. દેશમાં આયાત અરીણ, ર,
સુતર, તથા સુતરાઉ કાપડની છે.

ચીન દેશ સાથે વેપાર કરવા આરબો ઇ. સ. ની
દશમી સદીમાં આવ્યા હતા. ઇ. સ. ની તેરમી સદીમાં
પેહેલો યૂરોપીઅન મુસાફર માર્કોપોલો આવ્યો હતો. ઇ.
સ. ૧૫૧૭ માં ફ્રાંસેશ પેરીસ દી ઓનકુ દી કરીને પોર્ટુ-
ગીસ બૃહસ્થ વેપાર કરવા આવ્યા હતા. ત્યારપછી સ્પાનિ-
યાઈ, તથા વલંદ લોકો આવ્યા હતા.

ઈ. સ. ૧૭૮૪ માં ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ ચીન દેશ સાથે વેપાર કરવાને શરૂ કરીયા. એ કંપની કનતાન, મકાઉ, તીનષી, નીંગ્પો, ચુશન તથા અમોયનાં બંદરો સાથે એકલી વેપાર કરતી હતી. ઈ. સ. ૧૮૩૪ માં એ કંપની ચીન દેશ સાથે વેપાર કરતી બંધ પડી હતી. જેમ હાલમાં ફોરેનરો ચીના વેપારીઓ સાથે પાંચરો વહેવાર ચલાવે છે તેમ વેપાર કરવાને પહેલાં તેમને છૂટ ન હતી. ફોરેનરોને જમીન પર પણ ઉતરવા ન હોતા હતા. બંદરથી ઘણા માઈલને છેટે વાહાણો રાખતા હતા. ચીના વેપારી વાહાણ પર આવી મુજબ અરીદ કરી જતા અને ફોરેનરોને જે માલ જોઈએ તે વેચી જતા. ત્યાર પછી ચીનાઈ સરકારે ફોરેનરોને કનતાનના ખાસમાં જ રહી વેપાર કરવાની છૂટ મૂકી, તે પણ ચીના વેપારીઓની એક મંડળી જેને હોંગ મરચન્ટસ કહેતા હતા તેની સાથે જ વેપાર કરવા દેતા હતા. ફોરેનરો ગમે તે ચીના વેપારી સાથે કામકાજ કરી શકતા ન હોતા.

ઈ. સ. ૧૭૯૨ માં લૉર્ડ મેકાર્ટન ચીન દેશ સાથે વેપાર સંબંધી બંદોબસ્ત કરવાને એમ્બેસેદર થઈ એ દેશમાં આવ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૮૧૨ માં લૉર્ડ યમહર્સ્ટ ચીન દેશમાં વેપારીઓને જે અડચણ પડતી હતી તે દૂર કરાવવા માટે આવ્યા હતા. પણ ચીનાઈ સરકારે “ખારખેરી-અન” સાથે વાતચીત કરવાને હલકું વિચાર્યું અને કશો બંદોબસ્ત કર્યો નહીં તેથી તે પાછો ઈંગ્લાંડ ગયા.

દીનપર દીન ચીનાઈ માદરીઓનો જુલમ વધતો ગયો તે અંગ્રેજ સરકારથી સેહેવાયો નહીં. ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં લીન નામના માદરીએ અંગ્રેજ વેપારીઓની ૨૦૨૮૩ અપીલોની પેટી જપ્તીથી લઈ બાળી નાખી. ઈ. સ. ૧૮૪૦ માં અંગ્રેજોએ ચીનાઈ સરકાર સામે લડાઈ ઉઠાવી. તેમાં ચીનાઓની હાર થયાથી નાનકીનની ટ્રીટી (ઠાલકરાર) થઈ

તેમાં હોંગકોંગનો ટાપુ સીનાઈ સરકારે અંગ્રેજોને આપી દીધો. અમેલ, કુઆઉ, નીંગપો, શેહન્ગાઈ તથા કનતાનનાં બંદરો વેપાર માટે ખુલાં મૂકાયાં. અંગ્રેજોને રહેવા માટે ઘરો તથા માલ મુકવા માટે લાતીઓ આપવાની પરવાનગી મળી. હોંગ મરચન્ટસની મંડળી સાથે વહેવાર સલાવવાનો બંધ કાઢી, અને જોને ગમે તેને માલ વેચવા તથા ગમે તેની ખાસેથી માલ ખરીદ કરવાની રજા મળી. પેહેલાં અંગ્રેજ અમલદારો સાથે મોટા સીનાઈ એલેદારો કાગળ પત્રો વહેવાર રાખવાને નીચું સમજતા હતા. પણ એ લડાઈ પછી મોટા અમલદારો સાથે અંગ્રેજોને કાગળ પત્રો વહેવાર સલાવવાને છૂટ મળી અને દરેક બંદરે અંગ્રેજો વેપારીઓના લાભ જાળવવા માટે કોનસલને રહેવાની પરવાનગી મળી.

ઉપલી ટ્રીટી થયા પછી થોડા વરસમાં જો અસલ જીલમ ફોરેનર પર હતો તેથી વધારે પડવા માંડ્યો. સીનાઈ માદરીઓ અંગ્રેજ સરકારના હુકમને ગણકારવા ન લાગ્યા, તેથી ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં અંગ્રેજોને ફ્રેન્ચ સાથે મળી સીનાઈ સામે લડાઈ શરૂ કરી. માત્ર થોડા હજાર માણસની મદદથી કનતાન શહેર લઈ લીધું, અને ચાર વરસ સુધી એ શહેર પોતાના હાથમાં રાખ્યું. ત્યાંનો વાયસરાય યેકરી હતો તે ઘણોજ મગરૂર તથા ધાતકી હતો, તેને કેદ પકડી સ્ટીમરમાં બેસાડી કલકતે મોકલાવી દીધો. એ વાયસરાયના દુભાષિયા તરીકે એક અંગ્રેજ અમલદાર મી. અલાપાર્ટરને મોકલ્યો હતો, જે હાલમાં કનતાનમાં કોનસલ જેનરલનો એલે મિગવે છે.

સીનાઈ સરકારે ખીલીને સહલાહ કરવા માંગી તેથી અંગ્રેજોએ તીનશીન શહેરમાં જઈ સહલાહ કરવાનું નક્કી કર્યું તથા સહલાહના કોલકરાર ઉપર આદર્શાહની સહી

લેવા લૉર્ડ યલજીને પીકીન જવાની તૈયારી કીધી. પણ અંતિમામાં ચીનાઈ લશ્કરે દગાથી અંગ્રેજી મનવાર પર તોપનો મારો ચલાવ્યો તેથી અંગ્રેજ તથા ફ્રેન્ચનું લશ્કર અકદમ પીકીન શહેર લેવાને કુચ કરી ગયું. ત્યારે લશ્કર પીકીનની છેક નજદીક આવી પોહોરયું ત્યારે ચીનાઈ સરકારે જેમ અંગ્રેજો કહે તેમ કોલકરાર કરવાને પેગામ મોકલ્યો. લૉર્ડ યલજીને સહલાહની ગોઠવણ કરવા માટે સર હેરી પાર્કસ તથા ખીજ અમલદારોને આગળથી પીકીન શહેરમાં મોકલ્યા. ચીનાઈ માદરીઓએ તેમને દગાથી પકડી બંદીખાને નાંખ્યા. તેમના ઉપર અતિથ્ય જુલમ પાડ્યો. તેથી અંગ્રેજી લશ્કરે પીકીન બંધ લીધું. બાદશાહ મેહેલ છોડી નાશી ગયો. સર હેરી પાર્કસને તથા ખીજ કેદીઓને છોડ્યા. બાદશાહનો મેહેલ લૂંટી બંધ ખાળી નાંખ્યો. ત્યાર પછી “પીકીનની ટ્રીટી” થઈ. તેમાં અંગ્રેજોને પીકીન શહેરમાં એક મીનીસ્ટર રાખવાની છૂટ મળી. ખીજને નવાં બંદરો ન્યુચંગ, ટામ્પેવન (ફોર્મોસા), આર્ગિ આર્ગિ (સ્વાટોગી) ને કીર્ગિંગ ચાઉ (હેનાન) વેપાર માટે ખુલાં મૂક્યાં. હોંગકોંગની નજદીકનું કાઉલુન ગામ અંગ્રેજોને મળ્યું. લડાઈના ખર્ચ માટે ચીનાઈ સરકાર પાસેથી ૮૦૦૦૦૦૦૦ તેલ દંડ લીધો. (એક તેલનો દોઢ ડા-બર થાય છે.) ચીનાઈ સરકાર અંગ્રેજોને કાગળ પત્રના વહેવારમાં “ખારખેરીન” શબ્દ વાપરતી હતી તે શબ્દ કઢાવી નાંખ્યો. એ વગેરે ખીજ બહુ હકો ચીનાઈ સરકારે અંગ્રેજોને આપ્યા છે.

હમણા જે વખત જાય છે તેમાં અંગ્રેજ તથા ચીનાઈ સરકાર વચ્ચે લડાઈ જુગે તેમ લાગે છે. ચીનાઈ સરકારને થોડ થોડ વરસે લડાઈનો સ્વાદ ચખાડે છે ત્યારે જ ચોતાનું અખિમાન તરમ રાખે છે.

ફેરનરને ચીના વેપારીઓ સાથે વાત ચીત “પી-
જીન” અંગ્રેજીમાં કરવી પડે છે. નવા પારકો માણસ એ
ખેલી ચીનને ખેલતાં સાંભળે તો તે સમજી શકે નહીં.
જો શુદ્ધ અંગ્રેજીમાં ચીના સાથે વાત કરીએ તો તે ખીલકૂલ
સમજી શકે નહીં. પીજીન અંગ્રેજીના થોડા નમુના નીચે
આપ્યા છે :—

my no thinkee હું એમ વિચારતો નથી—my
likee this મને આ પસંદ છે—he haf go walkee
તે બહાર ગયો છે—આ માલ મુંબઈમાં ચાલતો નથી
this cargo no walkee Bombay side—you number
one fooloo તું ઘણો મૂર્ખ છે—my gat three piecee
ohie મને ત્રણ છોકરાં છે—my haf looksee he last
day મેં તેને કાલે જોયો હતો—my no likee talkee
you lang મને તારી સાથે વાત કરવા નથી ગમતી—he
wanchee too much muneen તેને ઘણા પૈસા જોઈએ—
he haf gat two piecee wifoo તેને બે બાઈડી છે—
he chav chav muneen તે તેના પૈસા ખાઈ ગયો—he
no pay my તે મને આપતો નથી.

ચીન દેશમાં આગ ગાડી નહીં હોવાથી દેશના મધ્ય
બાગ સાથે વેપાર નદીઓની મારફતે થાય છે. નદીઓમાં
માલ લઈ જવા લાવવા માટે હજારો નાના મોટા મજબા
તથા વાહણ ફરે છે. કીનારાનાં બંદરો સાથેના વેપાર જુનક
નામના ચીનાઈ મોટાં વાહણોથી ચાલે છે. ચીનાઈ મોટાં
વાહણોના સહડ સાદડીના બનાવેલા હોય છે. એ સડ
સાઠ શીટથી વધારે ઊંચા તથા ત્રીસ શીટથી વધારે પોહળા
હોય છે. દરેક વાહણ ઉપર દસ બાર તોપો મૂકેલી હોય
છે. ઘણી વખતે ચીનાઈ ચાંચાઓ વાહણો લૂટી લઈ
અલાસીઓને મારી નાંખે છે.

ચીન દેશમાં ઘણી મોટી બેન્કો છે. એ બેન્કોથી ચીના વેપારીઓને નાણાંની ઘણી સગવડ થાય છે. એ બેન્કો સરકારની પરવાનગીથી કામ કાજ કરે છે. સરકારને વરસ દહાડે ચેકસ શી આપવી પડે છે. એ બેન્કોને સરકાર પોતે વ્યાજે નાણાં રાખવા આપે છે. બેન્કો લોકોને વ્યાજે નાણાં ધીરે છે. સરકાર જે વ્યાજ સુકરર કરે તેજ લે છે. લોકો ધરેણાં, લૂગડાં વગેરે બેન્કમાં ગિરવી મૂકે છે. બેન્કની ઇમારત ઘણી ઊંચી બાંધેલી હોય છે. કેટલીક બેન્કો સાઠ થી સીતેર ફીટ જેટલી ઊંચી હોય છે. ઊંચી બાંધવાથી ચોરો તથા લૂટારા અંદર દાખલ થઈ શકતા નથી. બ્યારે આસપાસનાં ઘરોને આગ લાગે છે ત્યારે એ ઇમારતો આગથી બચી જાય છે.

ચીન દેશમાં તાંબાના જેવી ખીજી હલકી ધાતુના બનાવેલા શિક્કા ચાલે છે. એ શિક્કા એક ડાહરના એક હજાર મળે છે. એને છીન કહે છે. તેમાં વચ્ચે ચોરસ ભાકું હોય છે. એ શિક્કાઓ દોરીમાં ગણીને પોઈ રાખેલા હોય છે. ખીજી શિક્કા રૂપાના ચાલે છે. આગળ રૂપાના શિક્કા પાડવા ચીન દેશમાં ટંકશાળ ન હોતી. અમેરીકા, જાપાન તથા હોંગકોંગની સરકારના ડાહરના શિક્કા એ દેશમાં ચાલતા હતા અને હજી પણ ચાલે છે. વળી ચીન દેશમાં બાહર દેશોવરના તાંબાના શિક્કા જેને દોકડા કહે છે તે પણ ચાલે છે. એક ડાહરના એકસો દોકડા મળે છે. કનતાન શહેરમાં જે ટંકશાળ બાંધી છે તે એટલી તો મોટી છે જે એના જેવડી મોટી ટંકશાળ કદાચ જ ખીજી દેશોમાં હશે. એ ટંકશાળ એક યુરોપીઅનના ઉપગ્રીપણા હેડળ ચાલે છે. એ ટંકશાળમાં પાંચ દોકડાની કીમતના, દશ દોકડાની કીમતના, વીસ દોકડાની કીમતના તથા પચાસ દોકડાની કીમતના રૂપાના શિક્કા પાડવામાં આવે છે.

ડાલરના શિક્કા પાડવાને હજી બાદશાહ તરફથી પરવાનગી મળી નથી.

જેમ વેપારની દરેક જાણસ જોખીને આપ લે થાય છે તેમ રૂપાનાં નાણાં પણ જોખીને લે છે. સધળા મોટા વેપારીઓ તથા બેન્કવાળા પોતાના હાથમાં જે ડાલરો આવતા જાય તેને લોભાના છાપ વડે પોતાનો છાપ મારે છે. દરરોજ હજારો ડાલરોને છાપ પડે છે. એ પ્રમાણે દરેક ડોકાણે જુદા જુદા છાપ પડ્યાથી ડાલરો ભાગી જાય છે. છાપ પડ્યાથી ખરા મોટા ડાલરો તરત જાણાઈ આવે છે. ડાલરો જોખીને આપે છે તથા લે છે તેથી તેનાં ભાગેલા તથા આપ્યા સર્વે જોખાય છે. વેપારીને એક ડાલર આપીએ તે પણ જોખીને લે છે. એક ડાલરનું વજન ન જાણીક ૭૧ ગ્રેન થવા જાય છે. દશમાં ચોખ્ખા રૂપાના ગઠા પણ નાણા તરીકે ચાલે છે. એવા ગઠાને સાઈસી કહે છે.

ભ્યારે કોઈ વેપારી દીવાણું કાઢે છે ત્યારે પોતાની કુકાનમાં થોડા ઘણો માલ રાખી બારણાં બંધ કરી ગામ જતો રહે છે. તેના સાહુકારો આવી પોતાનું લેહણું કાગળ પર લખી કુકાનના બારણાં પર ચોંટાડે છે. સર્વે જાણુ કુકાનનો માલ પોતાનાં નાણાંના પ્રમાણમાં વેહેંચી લે છે.

હોંગકોંગ.

હોંગકોંગનો ટાપુ ચીન દેશના અગ્નિ કોણે આવેલા છે. એ ટાપુ ૧૮૪૧ માં ચીનાઈ સરકારે અંગ્રેજ સરકારને આપી દીધો હતો. એ ટાપુ પાહાડી ટેકરીઓનો બનેલો છે. જંગમામાં જંગ્મી ટેકરી ૨૦૦૦ ફીટ જંગ્મી છે. ટાપુની લંબાઈ અગીયાર માઈલ છે. પોરોગાઈ ત્રણ માઈલ છે. એનો ઘેરાવો નજીક ત્રીસ ચોરસ માઈલ છે.

બ્યારે એ ટાપુ અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યો ત્યારે તેમાં માછલી મારનાર ચીનાઓનાં થોડાં ઝુપડાં હતાં. જેમ જેમ વસ્તી વધતી ગઈ તેમ તેમ પાહાડો બાંજી ધીમરતો બાંધતા ગયા. પાહાડી જગાને લાંબે બધા માણસો ચડાણવાળા બનાવ્યા છે. એ ચડાણને લાંબે બંદરમાં પડેલી સ્ટીમરોમાંથી શેઠેરની બાંધણી ધણી રમણીય દેખાય છે. જાણે દરેક ઈમારત એકકતા ઉપર બાંધી હોય એમ જણાય છે. રાતની વખતને દેખાવ ઘણોજ મનોહારી દેખાય છે. મોહોજાના સરકારી દીવા તથા ધૂરોમાંના દીવા આકાશના તારાઓ માફક ઊંચા નીચા દેખાય છે. હાલમાં વીજળીના દીવા મૂક્યા છે તેથી તેની શોભામાં વધારો થયો છે.

હૉગકૉગનું બંદર પેહેલી પંક્તિનું જણાય છે. બંદરની આસપાસ નાના મોટા પાહાડો આવ્યાથી દરિયામાં પાણી ધણા ઊંડાં રહે છે. ટાપુ ડુંગની વખતે સ્ટીમરોનો એ બંદરમાં સારો બચાવ થાય છે. બારાનો ધેરાવો દશ ચોરસ માઈલ છે. એમાં દુન્યાની સઘળી વેપારી પ્રજાની સ્ટીમરો તથા સઘળાં મોટાં રાખ્યોની મોટી મનવારો આવવ જા કરે છે. પાસિફીક માહારાગરમાં હૉગકૉગ ધણુંજ અગત્યનું “ક્રાલીંગ સ્ટેશન” જણાય છે. ચીન દેશનો બાહાર દેશાવર જતો સર્વે માત્ર એ બારામાંથી સ્ટીમરો લઈ જાય છે તથા બાહાર દેશાવરથી ચીન દેશમાં આવતો માત્ર પણ એજ બંદરે ઉતરે છે. એ બારામાં એકી નજરે પોણોસોથી સો સ્ટીમરો નજરે પડે છે.

હૉગકૉગમાં પાંચ ગોદીઓ છે, જેમાં મોટામાં મોટી મનવાર તથા સ્ટીમરનું સમાર કામ થાય છે.

હૉગકૉગ ક્રી બંદર હોવાથી ઘણો મોટો વેપાર થીકે છે. ચીન દેશ સાથે વેપાર કરવાનું સાધન હૉગકૉગજ

છે. એની પૂર્વ દિશાએ દરિયા કીનારે એ માઈલ સુધી મોટા મોટા પથરથી મજબુત પુસ્તો બાંધી લીધા છે, જેથી દરિયાનું પાણી રસ્તા પર ધસી આવતું નથી.

મોહજા ચઢાણવાળા હોવાથી ઘોડાની ગાડી ફરતી નથી. એક માણસ એથી શરૂ એવી ગાડી જેને રીક્ષા કહે છે તે ફરે છે તથા પાત્રખીઆ વપરાય છે. રીક્ષાને ચીનાઓ ઘસડી લઈ જાય છે. ગવરનર તથા મોટા અમલદારો પાલખી વાપરે છે. નીચાણમાં જે રસ્તો આવેલો છે જેને “કવીનસ રોડ” કહે છે ત્યાં ગાડી ઘોડા તથા આમનીયસ ફરે છે. એ રસ્તા ઉપર સરકારી આશીસો, બેન્કો, યુરોપીઅનની તથા ચીનાઓની મોટી મોટી દુકાનો આવેલી છે.

આગળ વખતમાં હોંગકોંગની હવા ઘણી રાગી-ષ્ટ હતી. ઈમારતો બાંધવા પાહાડો તથા જમીન ખોદવાથી માંહેથી ઝેરી હવા નીકળતી હોવાથી ઘણા માણસો મરી જતાં હતાં. નિર્મળ પાણીની બહુ તાણ હતી. હાજ શેઠેર સુધરાઈ ખાતાંએ એ ટાપુમાં ઘણા સુધારા કર્યો છે. જમીનમાં મોટી મોટી ઘટ્ટો બાંધી છે. પાહાડ ઉપરથી ઝરાનું પાણી નળ મારફતે લોડોને મળવા લાગ્યું છે. જેમ મુંબઈમાં મોહોલે મોહોલે તથા ગત્રીઆમાં કચરાના ઢગ રાતદિવસ નજરે પડે છે તેમ એ ટાપુમાં નથી. મોહોલાઓમાં જરા પણ કચરો નાંખવા દેતા નથી. સહવારના કચરાનાં ગાડાં મોહોલે મોહોલે ફરે છે. ગાડાવાળો ઘંટ વગાડી લોડોને અચર ફરે છે. લોડો ઘરમાંથી કચરો લાવી ગાડામાં નાંખી જાય છે. ડોઈ પણ રસ્તાપર ડાદવ નજરે પડતો નથી. મોહોલા ઢાળાવતા તેથી વરસાદનું પાણી પણ ડોઈપણ ડોકાણે એકઠું થઈ રહેતું નથી. હોંગકોંગની વસ્તી નજીક એ લા-

ખતી છે. જેમ મુંબઈમાં દુન્યાની ઘણી ખરી સઘળી જાતના લોકો જોવામાં આવે છે તેમ હોંગકોંગમાં પણ ઘણી ખરી સઘળી જાતના લોકો માલમ પડે છે.

હોંગકોંગની પોલીસ ફોજમાં અંગ્રેજ સીપાઈઓ તથા આપણા દેશના બાહાદુર સીક સીપાઈઓ પણ ઘણા આકરીએ રહેલા છે. ચીનાઓને પણ પોલીસની નોકરીમાં રાખેલા છે.

હોંગકોંગમાં મોટી મોટી ધર્મારતો ઘણી છે. તેમાં સીટી હાલ, ગવર્નરનો મહેલ, સરકારી હાઈ સ્કૂલ, હોંગકોંગ શહેરનાઈવેન્ક વગેરે ધર્મારતો જોવાલાયક છે. સીટી હાલમાં મોટું પુસ્તકખાનું, નાટકશાળા, “બૉલ રમ,” તથા મોટું ક્રીમટી સંગ્રહસ્થાન છે. શહેરની વચ્ચે એક ટાવર છે. એની ઉપર એક ઘડીઆળ મૂકેલું છે. અંગ્રેજોને દેવળ, મુસલમાનોની મસીદ તથા પારસીઓનું ધર્મનું મકાન એ ટાપુમાં બાંધેલાં છે.

એ ટાપુમાં અંગ્રેજો, મુસલમાન તથા પારસીનાં કબરસ્તાન બાંધેલાં છે. તેમાં અંગ્રેજ તથા પારસીનાં કબરસ્તાન ગ્રાડ પાનથી બપકાદાર કરેલાં છે. ગયે સાલ પારસીઓના કબરસ્તાનમાં ઘણી મોટી રકમ પારસી કુંડમાંથી ખરચી ઘણો સુધારો કર્યો છે, સુંદર બાગ બનાવ્યો છે તથા જગાનો પણ વધારો કર્યો છે. એ ટાપુના રહેવાસી મી. હોરમસજી મોડીએ પોતે મોટો ખર્ચ કરી એ કબરસ્તાનમાં એક સુંદર ડુવારો તથા બાહાર મેદો નક્કીનો દરવાજો મૂકાવ્યો છે. બ્યારે હોંગકોંગમાં કોઈ પારસી મરણ પામે છે ત્યારે તેને પારસીના ધર્મના મકાનમાં લઈ જઈ મૂકે છે. ત્યાં એક માથેદ રાખેલો છે તે મરણની ઘટતી ક્રિયા કરે છે. પછી તેને પારસીના રીવાજ પ્રમાણે જમ્યકી કબરસ્તાનમાં લઈ જાય છે. પારસીના રવાન-

ને જીવકવાને પગારદાર ખાંધીઆઓ નથી પણ બ્યારે કોઈનું મૃત્યુ થાય છે ત્યારે એ ટાપુના પારસીઓજ એક એકને મદદ લાગી જાય છે. રવાનને જમીનમાં ખાડો ખોદી દોટે છે. પછી તે ઉપર પથરથી મોટી ધોર ચણી લે છે. તેની ઉપર લેખ કોતરાય છે. તેમાં મરનારનું નામ, ઉંમર, મરણની તારીખ લખે છે.

એ ટાપુમાં ખાંડ બનાવવાનાં, બરફ બનાવવાનાં, તથા દોરડાં બનાવવાનાં મોટાં કારખાનાં છે. હોંગકોંગમાં પહેલા નંબરનાં ઘણા હોટેલો છે તેમાં શેઠ દોરાબજી મીઠાઈવાળાનું ઘણું મોટું હોટેલ છે. એમાં સર્વ સાતના મુસાફરો આસરે લે છે.

શહેરમાં એક જાહેર બાગ છે જે ઘણો વખાણવા લાયક છે. મુંબાઈના બાગો તો તેની આગળ કરી લખામાં નથી. શહેરમાં ત્રણ અંગ્રેજી ન્યુસ પેપર દર રોજ નીકળે છે.

દર વરસે ત્યાં ઘોડાની સરત રમાય છે. એ દિવસો જાહેર તહેવાર તરીકે પાળે છે. સરતમાં એક મોટી જત્રા ભરાય છે. ત્યાં હજારો ઝાલરનો જુગાર રમાય છે. ઘોડાની સરતમાં ત્યાંના શેઠીઆ મી. મોટી મોટો ભાગ લે છે.

એ ટાપુના પાહાડોની ટોચો ઉપર ઘણા બંગલા બંધાયા છે. ત્યાં ટોચપર એક મોટું હોટેલ પણ જોવાડયું છે.

પાહાડોની ટોચ પર જવા આવવા માટે વરાળ યંત્રની મદદથી ચાલતી ગાડી ફરે છે. ગાડીને ચાલવા માટે પહાડ બાંજી રસ્તો બનાવી લોઢાની સડક નાંખી છે. એ રસ્તો ઘણોજ ચઢાણવાળો છે. મથિરાનના પાહાડ પર ચઢવા જે ચઢાણવાળો ઘાટ બાંધેલો છે તેના કરતાં એ ર-

સ્તો વધારે ઢાળાવવાળો છે. રસ્તાની એક બાજુએ જાંડી ખીણ છે ને બીજી બાજુએ પાહાડ છે. પાહાડની ટોચ ઉપર એક બરાળ યંત્ર છે. તે યંત્રના એક મોઠા પેડાને તારનું જાડું દારડું વીંટાળેલું છે. દારડાનો એક છેડા એક ગાડી જે યંત્ર આગળ ઊભેલી હોય છે તેને બાંધેલા છે. ખીજો છેડો ખીજી ગાડી જે પાહાડની તળેટી આગળ ઊભેલી હોય છે તેને બાંધેલા હોય છે. લોઢાની બે સડકની વચ્ચે છેટે છેટે લોઢાની ગરગડીઓ જડેલી છે, તેમાંથી તારનું દારડું પસાર થાય છે. બ્યારે ગાડી ચલાવાવતી હોય છે ત્યારે સાંચા આગળ ઊભેલા માણસ સાંચો ચલાવે છે એટલે ઉપલી ગાડી તરત નીચે ઉતરવા માંડે છે ને નીચલી ગાડી ઉપર ચઢવા માંડે છે. બન્ને ગાડીઓ મધ્ય રસ્તામાં એકેક સાથે અથડી નહીં પરંતુ માટે વચ્ચે બાગે ૩૦ ફુટ જેટલી ખેવડી સડક નાંખેલી છે. જેવી નીચલી ગાડી ઉપર આવી રહે એટલે ઉપલી ગાડી નીચે પોહીંચી રહે છે. રસ્તામાં ગાડી ઊભી રાખવી હોય તો ગાડીમાં ઊભેલો કુંડકટર તરત તે ઊભી રાખી શકે છે. સડકના રસ્તાની નજીક વીજળીનો તાર મૂકેલો છે. એ તારની મદદથી કુંડકટર યંત્ર ચલાવનારને યંત્ર ચાલતું બંધ કરવાને ચેતાવે છે. જેવા સાંચો બંધ થયો કે બન્ને ગાડીઓ ઊભી રહી જાય છે. જો કદાચ ગાડી ચાલતી હોય ને દારડું તુટી જાય તો બન્ને ગાડીઓ માણસો મુઠાં ખીણમાં જઈ પર.

હાંગકોંગની પૂર્વ સામે ક્રીનારે કાઉલુતનો ખેટ આ-વેલો છે. એ ખેટ ચીનાઈ સરકારે અંગ્રેજોને ઈ. સ. ૧૮૬૦ માં આપી દીધો છે. એ ખેટમાં વસ્તી વધતી જાય છે. એમાં મોટી મોટી ગોદીઓ બાંધેલી છે. તથા અંગ્રેજ વેપારીઓએ મોટી મોટી લાતીઓ બાંધી છે. પી. ઓ. ફું

ની સ્ટીમરો પણ કાઢીલુનને કીનારે બાંધેલા કુરળ આગળ બંધાય છે. હોંગકોંગ ને કાઢીલુન વચ્ચે આખો દિવસ ઉતારિયાની સ્ટીમ લાન્ચ ફરે છે.

હોંગકોંગથી ત્રણ કલાકના રસ્તાપર પોર્ટુગીસ લોકોનું સંસ્થાન મકાઉ છે. સોલમી સદીમાં પોર્ટુગીસો ચીનમાં વેપાર કરવા આવ્યા હતા તે વખતે ચીનાઈ સરકારને આંચ્યા ચોરાનો નાશ કરવા માટે એ લોકોએ મદદ કરી હતી, તેથી ચીનાઈ સરકારે નામનું બાકું લઈ મકાઉ ગામ તેમને વાપરવા આપ્યું હતું. (ધ. સ. ૧૫૫૭.) પછી ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં એ લોકોએ બાકું આપતું બંધ. કીકું અને મકાઉ પોતાનુજ છે કરી પચાવી પડ્યા. ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં પોર્ટુગીસ અને ચીનાઈ સરકાર વચ્ચે વેપાર સંબંધી કોલકરાર થયા તેમાં મકાઉ ઉપર પોર્ટુગીસનો હક છે એમ ચીનાઈ સરકારે જાહેર કર્યું. મકાઉના રહેવાસી આજસુ તથા મોજ શાખમાં મચેલા છે. આગળો વેપાર તદ્દન બાગી ગયો છે. હાલમાં જો પોર્ટુગીસની વસ્તી મકાઉમાં છે તેમાં માત્ર ગણતરીની સંખ્યા શિવાય સઘળી મિશ્ર જાત છે. બ્યારથી હોંગકોંગનો ટાપુ અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યો ત્યારથી મકાઉનો વેપાર તદ્દન બાગી પડ્યો છે.

ચીનમાં જુદા જુદા બંદરે પારસી તથા મુસલમાનોની પેહેડી તથા કુકાનો ધણી છે. તે પેહેડીનાં નામ નીચે બખ્યાં છે :—

હોંગકોંગના બંદરમાં : શેડો, કાવરાજી પાલનજીની કું, તાતાની કું, એન. મોડીની કું, ઇ. એન. મેહેતાની કું, ફરામજી હોરમસજીની કું, એચ. એન. કુપરની કું, દોરામજી નવરોજી, આર. નવરોજી, પેસતનજી ફરામજી તલાઈ, પી. સી. પટેલ, રસતમજી સોરાખજી ઉનવાળાની કું, સી. એમ. બિરાનીઆની કું, દી. દી. આલીઆની

કું, સી. ઉકરજી ભિરાનીઆની કું, પી. દી. ગોઠલાની કું, અપ્પલઅલી ઇપ્રાહીમની કું, ઇ. પપ્પાની, જેરાજ પીરભાઈની કું, રહેમતુલ્લાભાઈની કું, હાજી મીરઝા મહમદઅલીની કું, હાજી અલી અસગર એચ. ઇસમેલ, હખીયભાઈ રહેમુભાઈની કું, એચ. ફાઝલઅલીની કું, એ. એમ. ઇસાભાઈ, અપ્પલ કાદર ઇસમાલજી.

કનતાનના ખંદરમાં: શેઠા, આર. એસ. મોગરા, એસ. આર. ફટાકીઆ, એસ. એમ. કોટવાલ, સી. એમ. ભિરાનીઆ, દી. એરા. ફટાકીઆ, ઇ. એન. મેહેતાની કું, એસ. એ. ફ. કાઝારાના, ખી. એફ. કાવારાના, એમ. એન. ગોભાઈ, ખી. પી. કરનજીઆ, ખી. નવરોજી, અપ્પલઅલી ઇપ્રાહીમની કું, અને સી. સી. કરનજીઆ.

શેહગાઈના ખંદરમાં: શેઠા, કાવરાજી પાલનજીની કું, તાતાની કું, એસ. એન. તજાઠીની કું, ઇપ્રાહીમ પપ્પાની, અપ્પલઅલી ઇપ્રાહીમની કું.

અમોયમાં: મેહેતાની કું, દી. દી. આલીઆની કું, એન. દી. આલીઆની કું.

તાયવાનકુમાં: શેઠા, મેહેતાની કું, દી. દી. આલીઆની કું.

કુચાઉના ખંદર: શેઠા, મેહેતાની કું, દી. દી. આલીઆની કું, એફ. સી. કીકાની કું.

ઠામસોઈના ખંદર શેઠા, દી. દી. આલીઆની કું.

હુનર.

ચીનાઓ કોતર કામ કરવાને ઘણા કીસખી છે. ભાકડા તથા પથર ઉપર ઘણી તારીફ લાયક નકશી કોતરે છે. મોટા ચાસ હાસના ખાહારના પથરપર ઘણી સુંદર નકશી કોતરેલી હોય છે. ઠેઠલાંક દહેરાના ખાહારના સ્તંભો

પથરનાજ હોય છે. તે સ્તંભો એકજ પથરના હોય છે. જેની ઊંચાઈ પચીરાથી ત્રીસ ફીટ જેટલી હોય છે. દેશના કેટલાક ભાગોમાં ઘણા ઊંચા મીનારા બાંધેલા છે. કેટલાક મીનારા બસે પચાસ ફીટ જેટલા ઊંચા છે. એ મીનારાઓ અસલ બુદ્ધ ધર્મના મોટા ગુરુઓને ઘાટવા સારે બનાવ્યા હતા.

ચીનનું કોઝી કામ અસલના વારાથી વખણાતું આવ્યું છે. જેમ વખત જાય છે તેમ એ હુનર સુધારતાજ જાય છે. કાચ બનાવવાનાં પણ ઘણાં કારખાનાં છે. કાચની નાની સીસીઓ તથા ખીજી તરેહવાર ચીજો કાચની બનાવે છે. કાચની બાંગરી જે હિંદુસ્તાનમાં આરતો પહેરે છે તે ચીન દેશના કનતાન શહેરમાં બને છે. એ કાચની બાંગરીના વેપાર ખારસી વેપારીઓજ કરે છે.

ચીન કામમાં ચીનઓ ઘણા અખરદાર છે. ખુદરતી દેખાવો તથા માણસોના એહેરા ચિતરવામાં ઘણા કુશળ છે. હાથીદાંત પર ઘણું બારીક નકશી કામ એ લોકો કરે છે.

દરેક જાતના ભરત કામમાં એ લોકો ઘણા વખણાય છે. બાત બાતના દેશમાં કાપડ હાથથી વણે છે. એ કાપડ દુન્યાના સર્વે દેશોમાં વપરાય છે. સાંચાથી ખીલકુલ કપડું વણાતું નથી. સાંચા કામ દેશમાં દાખલ કરે છે તો સરકાર તથા રૈયત તેની સામે થાય છે, દારણ કે ક્ષેત્રી લખા માણસ ધંધા વગરના થઈ પડે, આવનાં નહીં મળે અને પછી રાજ સામે બંડ કરે.

ચીનાઈ લાકર વેરનો સામન આપણા દેશમાં તથા ખીજા દેશોમાં ઘણો ખર્ચે છે. લાકડાની તરંક તથા કપુરના લાકડાની તરંક પણ ચીનથી આપણા દેશમાં આવે છે. સરાફીની પેહડીઓ ઉપર નાની લખવાની પેટી હોય

છે તે તથા રૂપીઆ જોખવાના કાંટા પણ ચીનથી આવે છે. વરષાડાની રેશમી છત્રી તથા કાગળની છત્રી જે આપણા મૂલકમાં આવે છે તે ચીનનીજ બનાવત છે. દરેક જાતના મુરખો બનાવવામાં ચીનાઓ ઘણા કૌશળી છે. ચીનનો મુરખો આપણા દેશમાં ઘણો આવે છે, પણ આપણા દેશ કરતાં અમેરીકા ખંડમાં એનો બહુ મોટો ખપ છે.

ચીનમાં પથરના કાચના (પેપલ) ચસમાં બનાવવાનાં ઘણાં કારખાનાં છે. કનતાન શહેરમાં સેંકડો માણસો ચસમાં બનાવવાના કામમાં રોકાયેલા છે. ચીનાઓમાં એનો મોટો ખપ છે. આપણા મૂલકમાં પણ એ ચસમાં ઘણા આવે છે.

પરચુરણ બાબત.

ચીનાઓ મોટે આપણે જાણીએ છીએ જે તેઓ અસલી રીવાજને વળગી રહેનારા છે તથા પોતાના બાપ દાદાને પગલે ચાલનારા છે પણ હાલમાં દેશમાં સુધારાએ પગલાં ભરવા માંડ્યાં છે. આગળા વખતમાં એ લોકો પારકા રાજ્ય સાથે હમણાના જેટલા નિકટ સંબંધમાં આવતા ન હોતા તથા હાલમાં પારકા રાજ્યેનું જેટલું દબાણ એ રાજ્ય ઉપર ચાલે છે તેટલું આગળ ચાલતું ન હોતું. હવે એ લોકો વખતને અનુસરી ઘટતા સુધારા કરતા જાય છે. પેટેલાં એ લોકો સ્વદેશ છોડી પારકા મૂલકમાં જતા ન હોતા પણ હમણા સુધરેલા દેશોમાં નવા હુનર શીખવા મોટે તથા વેપાર મોટે જાય છે. તેલીઆક્રના તાર દેશના કેટલાક ભાગમાં દાખલ થઈ ચુકા છે. આગ ગાડીનો પણ નાના પાયા ઉપર આરંભ થઈ ચુકો છે. જે વખત જાય છે તેમાં હોંગકોંગ અને કનતાન વચ્ચે લોહાની સડક નખાશે. એ

બે શહેરો વચ્ચે સડક નાંખવા માટે રસ્તાની “સરવે” પણ થઈ ચુકી છે ચીનાઈ સરકાર દેશમાં સુધારો કરતી જશે તો હિંદુસ્થાનથી ચીન આગ ગાડીની મારફતે મુસાફરી કરવાને આપણે શક્તિવાન થઈ શું?

ચીનાઓ પાસે પેહેલાં દરિયામાં લડાઈ કરવા માટે મનવારો ન હોતી. માત્ર લાકડાના મોટા ઝુંક હતા જેમાં જીની તોપો મૂકી રાખતા હતા. હાલમાં યુરોપીઅન મનવારોની ઢબમાં બાંધેલી મોટી મનવારો ચીનાઈ દરિયામાં ફરે છે. મોટાં શહેરોમાં મનવારો બાંધવા ગોદીઓ બાંધેલી છે. લોઢાના કારખાનાં પણ કેટલાક બાગેમાં ચાલુ થયાં છે. એ કારખાનામાં સુધરેલી રીત મુજબ મોટી તોપો બનાવે છે તથા “તારીડો ખેડો” પણ બનાવે છે. એ કારખાનાં તથા ગોદીઓ યુરોપીઅન અમલદારના ઉપરી-પણા નીચે ચાલે છે. ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં ફ્રેન્ચ સાયની લડાઈમાં દરીઆમાં લડાઈ કરતાં મોટી હાર ખાધી હતી કારણ કે એમની પાસે હાલના જેવી મોટી મનવારો હતી નહીં. હમણાં શેહંગાઈ, કનતાન, નાનકીન તથા કુચાઉમાં “આરસનજ” બાંધી છે તેમાં લડાઈના હથિઆરો તૈયાર થાય છે. છોકરાઓ માટે મિલીટરી સ્કૂલો સ્થાપી છે. એટલો સુધારો છતાં સુધારેલી ઢબ પર બનાવેલાં હથિઆરો વાપરવાને બ્યાંસુધી ચીનાઈ લશ્કર યુરોપીઅન અમલદારો પાસે તાલેમ ન લે ત્યાંસુધી એ હથિઆરો બનાવવા ઉપર પૈસા ખર્ચવા ફાકત છે. એમ થશે તોજ પારકા રાજ્યો દબેલાં રહેશે, નહીં તો યુરોપની તર્કીના જેવા કંકડા બુકલા થયા તેવા એના પણ વખત જતાં થઈ જશે.

આગળ ચીનાઓ સ્ટીમરોનું ધૂણી ન હતા પણ હાલમાં મોટી મોટી સ્ટીમરોના ધૂણી થયા છે અને મોટાં મોટાં બંદરોમાં તે સ્ટીમરો ફરે છે. આગળ છાપખાનાં

હાથથી ચાલતાં હતાં પણ હાલમાં કેટલાંક છાપાખાનાં વ-
રાળયંત્રની મદદથી ચાલે છે. ઉપલા સુધારાઓ ઉપરથી મા-
લુમ પડે છે જે ચીનાઓ પોતાના આપદાદાનો રીવાજ
થોડા થોડા છોડતા જાય છે.

પહેલાં યૂરોપીઅન રાજ્યોમાં ચીનાઈ એલચી ન
હતા પણ હમણાં મોટા રાજ્યોમાં ચીનાઈ એલચી નિમાયા છે.

મોટા સુધારે ચીનાઈ સરકારે પોતાના કસતમ ખા-
તામાં કર્યો છે. આગળ કસતમ ખાતાના અમલદારે ચીના
હતા તે વખતે ભાગ્ય અર્ધી આવક સરકારી તીજેરીમાં
જત્તી હતી પણ હાલમાં એ ખાતાં યૂરોપીઅન અમલદારો
રેથી ચાલે છે, જેથી ચીનાઈ સરકારને જકાતની આવકમાં
મોટો ફાયદો થયો છે. ચીનાઈ અમલદારે જકાતની ખા-
ખતમાં રેયતપર જીલમ પાડતા હતા તે પણ હવે નીકળી
ગયો છે.

આગળ ચીનાઓ પારકા મૂલકોમાં ખનેલી કરી પણ
જહુસ વાપરતા ન હતા પણ હાલમાં દર વરસે લગ્ગે ૩-
પીઆનું સુતરાઉ કાપડ યૂરોપ ખંડથી ચીન દેશમાં આવે છે.
બ્યારે દેશના અંદરના ભાગો ફેરિતરે મોટે વેપાર કરવા
ખુલા મુકશે ત્યારે દુન્યાની સઘળી મીલોમાં ખનનું કાપડ
એકલું એ દેશ ખપાવી શકશે. ખીજી ઘણી જહુસો જેવીકે
છત્રી, ઘડીઆળ, રંગ, કાચનો સામન, સીવવાના સાંચા,
સુતર વગેરેના બોહોળો ખપ એ દેશમાં જાગ્યો છે. યૂરો-
પનો દારૂ પણ પોતાનો પગ એ દેશમાં લંખાવતો જાય છે.

ચીન દેશ એક જંગલી પણ કીમતી દૂધાળી ગાય
છે. એ ગાય દરેક પારકા દેશને પોતાનું દૂધ દોહવવા દે
છે. તેનું દૂધ નરમાસથી દોહવવામાં આવે છે તો વ-
ધારે ને વધારે દૂધ તે આપે છે. પણ દૂધ દોહનારા સર્વે
જહુ વધારે દૂધ મેળવવા ખાતર પોત પોતામાં અદેખાઈ

કરી તે ગાયને લાકડીના ઝપેટા મારે છે તો વધારે દૂધ આપવાને બદલે તે છેડાઈ પડી પોતાના જંગલી ખવાસ દેખાડે છે. સર્વે જણ સંતોષ પકડી જેટલું દૂધ એ ખુશીથી આપે તેટલું લે તો તેમાં બધાને લાભ છે. પોત પોતામાં લડા લડી કરી એ ગાયને કાપી કટકા વહેંચી લેશે તો કોઈને ઝાઝો નફો થવાનો નથી. ચીનના અંધેર રાખ્યને લીધે કદાચ વખત એવો આવશે જે રશિયન, ફ્રેન્ચ, જર્મન, એમેરીકન તથા અંગ્રેજ એ દેશ પોત પોતામાં વહેંચી લેશે, પણ આપણે કુવા માગવી જોઈએ જે એવો વખત ન આવે તો સાર.

કેટલાક લોક એવું માને છે જે ચીન દેશ પારકા રાખ્યથી જીતાય ખરે. પણ જીતનાર લાંબો વખત રૈયતને તાબે રાખી તેમના ઉપર રાજ કરી શકે નહીં; પણ એ વિચાર બૂલ ભર્યો છે. ચીનાઓની એવી પ્રકૃતિ છે જે તેમને માલૂમ પડે કે રાખ્ય બદલાયાથી ગેરફાયદાને બદલે ઉલ્ટો ફાયદોજ થયો છે તથા નવો રાજકર્તા દેશના રીવાજને વળગી રાજ કરે છે તો તેઓ પારકા રાખ્યની ઘણીજ શાંત, સારી વર્તણૂંકની તથા વફાદાર પ્રજા થઈ રહે. અંગ્રેજ સરકારનું રાખ્ય જેટલું તેમને ગમતું થઈ પડે તેટલું ખીજી કોઈ રાજ નહીં થાય.

ચીનાની જાત ઘણીજ ધૈર્યવાન, ખંતીલી તથા રાજ ભડત છે. સંકટ સહન કરવામાં, કાંઈખી કામ ખંત રાખી કરવામાં તથા મંડળીને માન આપી ચાલવામાં ચીનાની જાત ખૂબી કોઈખી જાત કરતાં ચઢ્યાતી છે. જેમ કુન્યાની કેટલીક પ્રજા આપ લેના તથા વેપારના સંબંધમાં પ્રમાણીક છે તેમજ ચીનાઈ પ્રજા એ બાબતમાં ઓછી વિશ્વાસુ નથી. જેઓ એ દેશમાં જઈ ચીનાઓ સાથે વહેવાર રાખતા હશે તેમને માલૂમ પડતું હશે જે ચીનાઓ સાથે કામકાજ પાડવામાં તેઓ ડગાતા નથી.

ચીનાઓ વિષ્ટા માટે ઘરમાં બેસતા નથી પણ બધે ત્રણ ત્રણ મોહોલાને અંતરે તાજખાનાં હોય છે ત્યાં જાય છે. એ તાજખાનાં કસા પણ મહલાજી વગરનાં હોય છે. જે ધણીની જગાપર તાજખાનું હોય તેને દર મહિને બહુ નફો થાય છે કારણ કે તે ધણી પોતાના તાજખાનાનું નરક ખેડુતોને વેચે છે. ચીનાઓ નરક જરાપણ ફેકતમાં જવા દેતા નથી. આખા ગામનું સઘળું નરક ખેતીના કામમાં આવે છે. ચીની ઓરતો એ તાજખાનામાં જતી નથી પણ ઘરમાંજ પોતે વિષ્ટા કરે છે. એ નરક પણ ભંગિયા પૈસા આપી દર રાજ લઈ જાય છે. ખીજ દેશોમાં તો નરક લઈ જવા ભંગિયાને પૈસા આપવા પડે છે પણ ચીન દેશમાં તો ઉલટા ભંગિયા પૈસા આપી નરક લઈ જાય છે. પિરાખને માટે જગે જગ માટીના કે પથરના ટપ્પ મૂકેલાં હોય છે ત્યાં રાજના હુજરે ચીનાઓ એ ટપ્પમાં ઊભા ઊભા મૂત્રે છે. જે ધણીના ઘર આગળ એ ટપ્પ મૂકેલાં હોય તેને પૈસા મળે છે. ખેડુત એ એકઠું થયલું મૂત્ર દર રાજ લઈ જાય છે. એ મૂત્રના ટપ્પ આગળથી પસાર થતાં અતિથ્ય બદ્યો આવે છે. ચીનાઓ વિષ્ટા કરી પાણી વાપરતા નથી પણ કાગળનો ઉપયોગ કરે છે. એ કાગળો અગ્રી નજદીક દુકાનમાં વેચાય છે. ચીન દેશમાં ધુંખાઈના જેવું ચુનિસિપાલ ખાતું નથી તે છતાં જેમ ધુંખાઈમાં મોહોલે મોહોલે તથા ઘરોમાં જેવી ગંધ આવે છે તેવી ગંધ એ દેશમાં આવતી નથી તથા ધુંખાઈમાં જગે જગે મોહોલાઓમાં ઘર આગળ કચરો વગેરે એકઠાડ નજરે પડે છે તેમ એ દેશના મોહોલાઓમાં ખીતકુલ કચરો નજરે પડતો નથી. કચરો નાંખવા જગો કરેલી હોય છે ત્યાંજ સર્વે જણ ખાંચે છે. જેમ આપણા મૂલકમાં સઘળો કચરો ગાડીમાં નાંખી લઈ જવામાં આવે છે તેમ

એ દેશનો કચરો લઈ જતા નથી. કચરાનો ઢગ પડેલો હોય છે તેમાંથી જીદાં જીદાં માણસો જીદો જીદો વળ અંદરથી વિણી લઈ જાય છે. જેને કાગળ જોઈએ તે કાગળના ટુકડા જીંચકી લે છે. જેને શેરડીના કુચા જોઈતા હોય તે વિણી લઈ જાય છે. કેટલાક લોકો કાચના ટુકડા જીંચકી લઈ જાય છે ને કેટલાક એતીને કાંચે લાગે એવો વળ લઈ જાય છે. એમ દર રાજ કચરો લઈ જવાથી કચરાનો ઢગ વધી જતો નથી.

આપણા મૂલકમાં કંઈ પણ વસ્તુ બાંધવા કાયાની દારડી કે સુતરની દારી વપરાય છે, પણ એ દેશમાં કાયાની દારડીતો નજરે પડતીજ નથી. દરેક ચીજ બાંધવા નેતર કે બામ્બુની છાજ વાપરે છે. બાકસોમાં માલ પેક કરી દેશાવર મોકલતી વખતે ઉપર નેતર બાંધે છે. ઘર માટે પાલખ બાંધે તેમાં પણ બામ્બુની છાજ વાપરે છે. ગાંધીએ પડીકાં બાંધવા ઘાસ વાપરે છે.

ચીનાએ હલકો અથવા ભારે હસાળ ગણવો હોય તો મેઠથી કરતા નથી પણ હસાળ ગણવાનું લખોટાનું પાટીજ આવે છે તેની મદદથી ગણે છે. દરેક ઘરમાં તથા દરેક દુકાનમાં એ પાટીઆં હોય છે. મોહોલે મોહોલે ફેરિયા, વેચનારા પણ એ પાટીઆં સાથે રાખે છે. એ પાટીઆંને અંગ્રેજીમાં “અબેકસ” કહે છે. એની મદદથી ચીનાએ ખહુ જલ્દથી હસાળ ગણી કાઢે છે. જેમ દરેક ઘરમાં તથા દુકાનમાં હસાળના પાટીઆં હોય છે તેમ જોખવાના મોટા નાના કાંટા પણ હોય છે. સઘળી ચીજો જોખીને આપ લે થાય છે તેથી કાંટા રાખવા પડે છે. નાના કાંટા પૈસા જોખવા માટે સર્વે જાણે રાખે છે કુરણ કે રૂપાનો નાનો ટુકડો પણ નાણા તરીકે વપરાય છે તેથી તે જોખવા માટે કાંટા જોઈએ છે. ચીનાઓના કાંટાને જેમ આપણા કાંટાને

એ પક્ષાં હોય છે તેમ નથી હોતાં પણ એક લાંકડાની દાંડી હોય છે જેનો એક છેડા ખીજ છેડા કરતાં પાતળો હોય છે. એ દાંડી ઉપર ચીનાઇ વજનના આંકડા લખેલા હોય છે. જાડા છેડાની થોડે છેટેથી ભાકું પાડી દારી પોયલી હોય છે. તેજ છેડાને દારીથી લોઠાનો હુક લટકતો રાખેલો હોય છે. વચમાં બધી બાજુ ફરી શકે એવું લોઠાનું વજન દારીથી બાંધેલું હોય છે. બ્યારે કંઈ વસ્તુ જોખવી હોય તો તે હુકમાં પોઈ હાથમાં દાંડીની દારી પકડી ઊંચકે છે પછી પેલું ફરતું વજન દાંડીપર લખેલા આંકડા આગળ આમ તેમ સેરવી સેરવીને મૂકે છે તે ઉપરથી તે ચીજનો તરત વજન માલૂમ પડે છે. મોટી બારે વસ્તુ પણ એવાજ કાંટાથી જોખાય છે અને નાનામાં નાની વસ્તુ પણ એવાજ નાના કાંટામાં જોખાય છે. સરાફે નાણાં જોખવા પક્ષાંવાળા કાંટા વાપરે છે.

ફોજદારી કાયદો.

ચીનમાં નાના તેમજ મોટા અમલદારોને વાંકના પ્રમાણમાં સજા સરખીજ કરે છે. યુનેગાર ગમે તો વાચસાય હોય, વજીર હોય કે હજકો સરકારી નોકર હોય પણ સધળાને એક સરખી રીતે સખત સજા કરવામાં આવે છે. એક વખતે એક બાદશાહનો ઘણો માનીતો વડો વજીર હોડ્યન કરી હતો. આખા રાજનો સધળો જહીવત તેજ ચલાવતો હતો. એક વખતે તેણે જીકું ખોલી બાદશાહને ડગ્યો તેથી તેને વજીરની પદવી ઉપરથી ઉતારી નાંખી તેની અસલી જીતી નોકરી પર કાઢ્યો. પેહેલી એની નોકરી બાદશાહના મેહેલની ચોકી કરવાની હતી. થોડા વખત પછી બાદશાહે તેની ઉપર મેહેરખાની કરી પાછો તેને વજીર

બનાવ્યો. બાદશાહ મરી ગયો એટલે તેનો છોકરો ગાદીએ આવ્યો. તેણે તેની ઉપર જુદાં જુદાં તોહમત મૂકી તેની તપાસ કરાવી. એ તોહમત નીચે પ્રમાણે હતાં :—

તેની પાસે જમીન, વાડી, તથા ઘરખાર સિવાય ૨,૩૩,૩૦,૦૦૦ પૌન્ડનાં સોના રૂપાનાં ધરણાં તથા રોકડાં નાણાં હતાં. જે નાણાં બાદશાહની તીજેરીમાં હોય તે કરતાં બેહદ વધારે હોવાથી મોટા વાંક કીધેલા કહેવાય. ૨ જુ, એક વખતે બાદશાહના મેહેલમાં આવવા મોટે મેહેલના ડાખી બાજુના દરવાજેથી ઘોડાપર બેસી આવ્યો. એ દરવાજેથી માત્ર બાદશાહ તથા તેના કુટુંબને જ જાવ કરવાનો હંક છે. ૩ જુ, બ્યારે એનો એક વખત પગ ફૂલ્યો હતો ત્યારે મેહેલનાં અંદરના ભાગ સુધી પાલખીમાં બેસી આવ્યો જે ધારાથી ઉલટું હતું. ૪ જુ, એનો એક નજીકનો સગો હતો તે રાજમાં મોટી પદ્વી ભાગવતો હતો તે તદ્દન ખુદા થઇ ગયો હતો તથા બેહેરો પણ થઇ ગયો હતો તે છતાં સરકારી નોકરીમાં રાખી મૂક્યો ને તે વિશે બાદશાહને રીપોર્ટ ન કીધો. ૫ જુ, એણે પોતાના હાથ તળે ધરમાં રાખી શીખવેલા ચેલા-એને પોતાના હાથ નીચે મોટી મોટી ચાકરી આપી. ૬ જુ, જે જાતનાં લાકડાં બાદશાહના મેહેલ બાંધવામાં વપરાય છે તે જ જાતનાં લાકડાં એણે પોતાનાં ઘરે બાંધવા વાપર્યાં હતાં તથા બાદશાહના મેહેલના ઘોરડાઓ તથા અગાસી-ઓની નકલ કીધી હતી. પોતાના ઘર આગળ આગ બનાવ્યો હતો તે પણ બાદશાહના મેહેલના આગને મળતો આવતો હતો. ૭ જુ, એના ઘરમાંથી જે ઝવેરાત મળ્યું તેટલું બાદશાહના કુટુંબમાં ન હતું. એની પાસે એક મોતી હતું તેટલું મોટું મોતી બાદશાહના તાજમાં પણ ન હતું. બાદશાહના અબ્બનામાં નહીં મળે એવા કીમતી પથરાઓ એના ઘરમાંથી મળી આવ્યાં એ સિવાય ખીન ધણાં તોહમતો

મૃત્યુમાં હતાં. એની તપાસ ચાલ્યા પછી એ તકશીરવાર ઠર્યો. તેને રેશમી દોરીથી ફાંસો ખાઈ મરી જવાની સજા ફરમાવી. એના જે સગા તથા ઓળખીતા રાજમાં ચાકરીએ હતા તેમને પણ મોટી સજા કીધી.

રાજદ્રોહીને ધણી મોટી સજા થાય છે, તેને કડકા કરી કાળી નાંખે છે, તેની મિલકત જપ્ત કરે છે, તેની ખાવડીઓને તથા છોકરાંને રાજના મોટા અમલદારોને ગોલામ તરીકે વહેંચી આપે છે. યુનેહગારના માખાપ, ખપાવા, ખપાઈ, બાઈઓ અને પેત્રોને ૨૦૦૦ માઈલ દુર દેશ નીકાત કાઢે છે. જે ધણી એવા યુનેહગારનો વાંક છૂપાવે તેને યુંગળાવી મારી નાંખે છે. રાજદ્રોહી યુનેહગારના સોળ વરસના પુરૂષ સગાઓને કાળી નાંખે છે અથવા ખીજી ધણી મોટી સજા કરે છે. સોળ વરસની અંદરના હોય તેમને ઝાળ બનાવી રાજના મહેલમાં કામ લગાડે છે.

જે માણસ કુમારીકા સાથે આડા વેહેવાર ચલાવે તેને ૭૦ ફટકા ખાંચી માર મારે છે. પરછેલી સાથે આડા વેહેવાર રાખે તો ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. જોર જીલમથી ખાઈડીને નહસાડી લઈ જાય તો તેને યુંગળાવી મારી નાંખે છે. પરછેલી ખાવડી ખુશીથી પારકા મરદ સાથે આડા વેહેવાર રાખે અને તેણીને છોકરું અવતરે તો તે છોકરાને તેના ખાપ પાળે, તે ખાઈડીને વરતી મરજીમાં આવે તેને વચીનાંખે, પણ જો વર પેલા બિચારીને પોતાની ખાવડી વચે તો તેને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે ને જે પૈસા વચ્ચાથી ઉપજ્યા હોય તે સરકાર લઈ લે છે. ખાવડી આડા માર્ગે ચાલતી હોય ને વર અખાડા કરે તો વરને, ખાવડીને તથા બિચારીને દરેકને ૯૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

કોઈ પણ સરકારી નોકર ઘાંતની ખાવડીને બગાડે

તો ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે તથા ચાકરી ઉપરથી કાઠી મૂકે છે. સરકારી મોટા અમલદારો વેશિયાની દોસ્તી રાખે તો તેમને ૯૦ ફટકા બાંધી મારે છે. કોઈપણ માણસ સરકારી મોટા અમલદારની ખાયડી સાથે આડો વેહેવાર રાખે તો તે વ્યભિચારીને તથા ખાયડીને ગુંગળાવી મારી નાંખે છે.

સર્વે સરકારી મોટા ઓફિસ ખાદશાહની પરવાનગી થી આપવામાં આવે છે. કોઈ મોટો અમલદાર ખાદશાહની પરવાનગી વગર કોઈને ઓફિસ આપે તો તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે. કોઈ અમલદારને ખાદશાહ બીજા જગ્યાએ નોકરી કરવા જવા ફરમાવે અથવા તેને ખીજું કંઈ કામ સોંપે અને તે ખાદશાહના હુકમ મુજબ તરત કરે નહીં અને તે મોટે કાંઈ પણ બાહાનું કાઢે તો તેને ૧૦૦ ફટકા મારી ચાકરી પરથી દુર કરવામાં આવે છે.

સરકારી કોઈ મોટો અમલદાર જેણે રાજની કશી પણ સેવા કરી ન હોય તેને ખેતાબ અપાવવા જેવો ખાદશાહને બલામન કરે તો તે અમલદારને તથા બલામન કરનારને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

સરકારી દરેક ખાતામાં ચોક્કસ ગણતરીના માણસો કામે લાગેલાં હોય છે. ધારાથી વધારે માણસ તે ખાતાનો ઉપરી રાખે તો તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે તથા ત્રણ વરસ દેશ નીકાલ કાઢવામાં આવે છે.

સરકારી કામકાજના કાગળો લાવ લઈ જા કરવા જે કાસદો રાખેલા હોય છે તેઓ એક ગામથી ખીજે ગામ સરકારી દસતાવેળે પોહોઆડાં વિલંબ લગાડે તો તેમને રાજના દસ ફટકાને હસામે નેટલા દિવસ મોઢું થયું હોય તેટલા ફટકા મારે છે. તે ગામનો જે માદરી હોય

તેને પણ પોતાના કાસદને તાકીદનો હુકમ ન આપ્યાથી ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે.

સરકારી પરીક્ષામાં જે અમલદાર ના લાયક ઉમેદવારને પાસ કરે છે અથવા લાયક ઉમેદવારને ના પાસ કરે છે તો તેને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. ઉમેદવાર ના લાયક છતાં લુચ્ચાઈથી પદ્ધિ મેળવે તેને પણ ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. (આપણા મૂલકમાં મોટી પરીક્ષાની વખતે ધાળમેલ થવાની વારે ઘડીએ ફરિયાદ આપણે સાંભળીએ છીએ, પણ જે ચીનનો કાયદો આપણી પરીક્ષાની બાબતોમાં લાગુ પાડે તો એવી ફરિયાદ થવાનું કારણ નીકળી જાય.

સરકારી ચાકરીમાંથી કાઢી મૂકેલા નોકરને જે કોઈ પાછો સરકારી એજેન્સી આવે તો આપનારને તથા લેનારને દરેકને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

સરકારી મોટા અમલદાર વગર રજાએ પોતાનું ગામ છોડી ખીજે ગામ પોતાના કામ સારૂ જાય તો તેને ચાલીશ ફટકા મારવામાં આવે છે અને એમ છોડી જવાથી સરકારને કશું પણ નુકશાન થાય તો તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે.

નવો સરકારી અમલદાર પોતાનો એજેન્સી આર્જ લેતાં ધારા કરતાં વધારે દિવસ લે તો તેને રાજના દશ ફટકાને હસાળે જેટલા દિવસ મોડું કરે તેટલા ફટકા મારવામાં આવે છે.

સરકારી નોકર રજા લઈ પોતાને ઘરે રહ્યો હોય, અને રજા પૂરી થવા પુછી ચાકરીપર હાજર નહીં થાય તો રાજના દશ ફટકાને હસાળે જેટલા દિવસ ગેર હાજર રહે તેટલા ફટકા મારવામાં આવે છે.

જીદા જીદા સરકારી ખાતાના મોટા અમલદારો પોત પોતામાં વાદ વિવાદ ચલાવે જેથી રાજની છૂપી અ-અરો જાહેર થાય, અથવા પોતપોતાના ખાતગી લાભને મોટે બાદશાહને અરજી કરે તો તે સધળાઓને કાપી નાં-અવામાં આવે છે. તેમની ખાયડીઓને તથા છોકરાંઓને દેશ નીકાલ કાઢે છે.

કોઈ સરકારી મોટા અમલદારના કામ મોટે ખીજો અમલદાર કે કોઈ પણ માણસ બાદશાહ આગળ તેની સ્તુતિ કરે તો બાદશાહ એમ સમજે છે જે એ માણસ રાજમાં ધાસ્તી બેસે છે ને કોઈ વખત રાજને નુકસાન કરશે તેથી તેની તપાસ ચલાવીને કાપી નાંખે છે, તેના ખાયડી છોકરાંને ગુલામગીરીમાં વેચી નાંખે છે અને માલ મિલકત જપ્ત કરે છે. જે માણસની સ્તુતિ કાંઈ હોય તેમાં વજીરે પણ ભાગ લીધો હોય તો તેને પણ કાપી નંખાવે છે.

સરકારના જીના કાયદા તથા જે જે નવા કાયદા બાદ-શાહ તરફથી નીકળતા જાય તે સધળા નાના તથા મોટા મા-દરીઓએ પોડે રાખવા અને કામ પડે ત્યારે તેમનો તરત ઘટતો ઉપયોગ કરવો. દર વરસની આખેરીએ માદ-રીઓએ પોતાના વડા પાસે જઈ કાયદા મોઢે રાખેલા છે કે નહીં તેની પરીક્ષા આપવી. જે પરીક્ષામાં ના પાસ થાય તો ચઢતા માદરીને એક માસના પગારનો દંડ થાય છે અને હલકા માદરીને ૪૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. કોઈ પણ સરકારી અમલદાર બાદશાહના કાયદાનો બાવાર્ય લા-કાને ઉલટો સમજાવે જેથી રાજને નુકસાન થાય તો તેને કાપી નંખાવે છે.

બાદશાહ તરફથી જે હુકમ નીકળ્યો હોય ને તેને ૬-૨માંબા મુજબ અમલમાં નહીં આણે તો તેને ૧૦૦ ફ-ટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. જે એ હુકમ અમલમાં

લાવવાને ઢીલ કરે તો રાજના ૫૦ ફટકાને હસાવે જોટલા દિવસ ઢીળ થાય તેટલા દિવસ ફટકા મારવામાં આવે છે.

સરકારી કામકાજની અરજી કરતાં બાદશાહનું નામ, ખેતાન તથા ખીજી બાબત લખતાં બૂલ થઇ હોય તો તે સરકારી દસ્તાવેજ મોકલનારને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. જો તે દસ્તાવેજમાં જોડણીની બૂલ માલૂમ પડે તો તે અરજી મોકલનારને ૬૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

દરેક ખાતામાં સરકારી દસ્તાવેજો ગોઠવીને મુકવાનો હુકમ છે. એ દસ્તાવેજો દર વરસે સર્વે ખાતાઓમાં એક સરકારી અમલદાર આવી તપાસી જાય છે. જો કોઈ પણ દસ્તાવેજ જોઈએ તે જગાપરથી ન મળી આવે અથવા ખોવાઈ ગયેલો માલૂમ પડે તો તે દસ્તાવેજ રાખનાર કલાર્કને તથા તે આરીસના સઘળા અમલદારોને ૧૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

સરકારી મોટા અમલદારોની માગફતે નીકળતા સરકારી દસ્તાવેજો ઉપર સરકારી સીલ બરાબર નહીં મારી હોય અથવા મારવાને બૂલી જાય તો તે મોટા અમલદારને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે અને જો તે સીલ વગરના દસ્તાવેજ બાહાર પડ્યાથી સરકારને નુકશાન થાય તો તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

ચીનમાં સઘળાં કુટુંબ પોતાનાં નામ સરકારી રજીસ્ટરમાં નોંધાવે છે. જો કોઈ પણ કુટુંબ પોતાનું નામ નોંધાવવાને બૂલી જાય તો તેના વડાને ૮૦ ફટકા ખાંધી મારવામાં આવે છે. જો તે કુટુંબ કશી મિલકત ધરાવતું હોય ને સરકારી ચોપડીમાં નોંધ નહીં કરાવે તો તેને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. એક ગામડામાં પાંચ કુટુંબ નોંધ્યા વગરનાં રહી જાય તો તે ગામના પટેલને ૫૦ ફટકા મારવામાં આવે છે પણ જો દર કુટુંબનાં નામ લખવાનાં

રહી ગયાં હોય તો ત્યાંના ગવરનર, તેના હાથ નીચેના માદરી તથા તે ગામના મૂખ્ય કલાર્કને ૪૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. દરેક માણસ પોતે જે ધંધો કરતો હોય તે પણ સરકારી ચોપડીમાં લખાવવું જોઈએ, નહીં તો તેને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

દીકરાઓ મા આપથી જીવ રહે અને કુટુંબની મિલકત વહેંચી લે તો તેમને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. આપ મરી જાય ત્યારે દીકરાઓ ત્રણ વરસ શોક પાળવો જોઈએ. એ મુદતની અગાઉ આપની મિલકત વહેંચી લે તો તે લેનારાઓને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

ગરીબ રંડાઓના પુરુષોનું, રંડાઓની સ્ત્રીઓનું, છોકરા વગરનાં ગરીબોનું, આપ વગરનાં છોકરાંનું, અરાકત તથા નિરાશ્રીત લોકોનું ગામના માદરીએ રક્ષણ કરવું જોઈએ, જો નહીં કરે તો તેને ૬૦ ફટકા બાંધી માર મારે છે.

જે કોઈ સરકારી મેહસુલ આપવાને અપાડા કરે તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. તેની જમીન જપત થાય છે ને જેટલો કર નહીં આપ્યો હોય તે તેની પાસેથી વસુલ કરે છે.

બ્યારે ગામમાં મોટી આકૃત આવી પડવાથી, અતિથિ વરસાદ પડવાથી, વરસાદ નહીં પડવાથી, તીડાના ઉપદ્રવથી અથવા બીજાં કારણોથી ખેતીને નુકસાન થાય છે ત્યારે સરકાર પોતાનો કર આંછો કરે છે અથવા માફ કરે છે. એકલે જે ફરિયાદ લાવે તે તે ગામનો માદરી સાંભળી પોતાના વડાને તે વિષે રીપોર્ટ કરે છે. વડા તેની પોતે જાતે તે ગામમાં જઈ તપાસ કરે છે. જો પોતે તપાસ ન કરે તો તેને ૮૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. જો તે તપાસ કરીને ખોટા રીપોર્ટ કરે જેથી સરકારની મેહસુલને નુકસાન થાય તો તેને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

સરકારી અમલદારો જે જગામાં કામ કરતા હોય તે ગામમાં કશી પણ મિલકત વેચતી લઈ શકતા નથી. જે કોઈ પોતાના તાબાના ગામમાં જમીન કે ખીજી મિલકત વેચતી હોય તેને ૫૦ ફૂટકા બાંધી મારે છે. વેચતી લીધેલી જમીન સરકાર જપ્ત કરે છે.

જે કોઈ પોતાની જમીન ખીજીને ગીરવી આપે, અને તેને માટે સરકારની જે શ્રી થાય તે નહીં બરે તો ગીરવી લેનારને ૫૦ ફૂટકા મારવામાં આવે છે.

જે કોઈ ખીજીની જમીન રજા વગર ખેડે તો તેને ૩૦ ફૂટકા બાંધી મારે છે.

જમીનનો માલિક કશા કારણ વગર જમીન ખેડ્યા વગર રહેવા દે અથવા તે જમીનમાં શેતુરના, સણના કે ખીજાં ઝાડ નહીં ઉગારે તો તેને ૮૦ ફૂટકા મારવામાં આવે છે. તે ગામડાના માદરીને પણ બરાબર તપાસ ન રાખવા માટે ૫૦ ફૂટકા બાંધી મારે છે.

પરણવાનું સાટું કર્યા પછી છોકરીવાળા છોકરી ખીજા કોઈ સાથે પરણાવે તો છોકરીના ઘરના વડાને ૫૦ ફૂટકા મારે છે, જો છોકરો લખનું સાટું કર્યા પછી ખીજી છોકરી સાથે પરણે તો તેને ૮૦ ફૂટકા મારવામાં આવે છે. પરણવાનું સાટું કરતી વખતે જે છોકરી દખ્ખાડી હોય તેને બદલે ખીજીજ છોકરી લખની વખતે આપે તો તે કુટુંબના વડાને ૮૦ ફૂટકા બાંધી મારે છે. એજ પ્રમાણે છોકરાવાળા લૂચ્ચાઈ કરે તો તેના કુટુંબના વડાને ૧૦૦ ફૂટકા મારવામાં આવે છે.

જેના મા કે બાપ મોટા વાંક માટે બંદીખાને હોય તે વખતે છોકરો કે છોકરી લખ કરે તો ૮૦ ફૂટકા તેને બાંધી મારવામાં આવે છે.

છોકરા અને છોકરીની એકજ અટક હોય ને તેઓ

સાથે પરજી તો ધરના વડાએને ૬૦ ફટકા મારવામાં આવે છે તથા લગ્ન ૨૬ થાય છે.

જે કોઈ ખીજને વ્યાજ નાણાં ઉછીનાં આવે તે તેનું વ્યાજ દર સેકડ દર મહિને ત્રણ ટકાથી વધારે લઈ શકતો નથી. જ્યારે નાણું પાછું આપવામાં આવે ત્યારે ગમે એટલાં વરસ પૈસા ઉછીના લીધાને થયાં હોય તે છતાં વ્યાજ, મુદ્દલ કરતાં વધારે લેવાનો ધારો નથી. જે કોઈ એથી વધારે વ્યાજ માગે તેને આલીશ ફટકા મારવામાં આવે છે. જે કરજદાર વાયદાસર નાણું નહીં બરે તો તેને જોટલા મહિના વખત લગાડયો હોય તેટલા ફટકા દર મહિનાના દરને હસામે મારવામાં આવે છે. જે સાહુકાર પોતાના નાણાં મેળવવા કાયદો પોતાના હાથમાંજ લઈ કરજદારની માલમિલકત જપ્તરીથી લઈ લે છે તો તેને ૮૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. જે સાહુકાર પોતાનાં નાણાંની જમીનગીરી માટે કરજદારની ખાચડીને તેણીની ખુશીથી લઈ જાય છે તો તેને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. જે તે સાહુકાર કરજદારની ખાચડીને જપ્તરીથી લઈ જાય છે તો તેને ૧૦૦ ફટકા ખાંધી મારવામાં આવે છે તથા દેશ નીકાલ કાઢે છે. કરજદારની ખાચડીને જપ્તરીથી લઈ ગયા પછી તેણીની સાથે આડો વેહેવાર રાખે છે તો તેને ગુંગાવી મારી નાંખવામાં આવે છે.

જે ધણી ખીજની રાખવા આપેલી મિલકત આઈ જાય છે અથવા તેનો ગેર વહિવટ કરે છે તો તેને ૯૦ ફટકા ખાંધી મારે છે તથા તેમિલકત તેના ધણીને પાછી આપાવે છે.

આદર્શાહનો વૈદ મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે આદર્શાહની દવા નહીં ખનાવે અને દવામાં પોતાની મરજી મુજબ વધતી એાછી મેળવણી કરે તો તેને ૧૦૦ ફટકા

મારવામાં આવે છે. આદશાહનો રસોઈયો જે વાની આદશાહને ખાવા નહીં ગમતી હોય તે બનાવે તો તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. ખાવાની વસ્તુ ચોખ્ખી ન હોય તો તેને ૮૦ ફટકા મારે છે. જે ખાવાની ચીજો બજારમાંથી કોહીલી લાવે તો ૬૦ ફટકા મારે છે. રાંધ્યા પછી આખ્યા વગર વાની આદશાહની ટેબલ પર લાવી મૂકે તો ૫૦ ફટકા તેને મારવામાં આવે છે. રસોઈયા તથા વૈદની ઉપર જે અમલદાર હોય છે તેને પણ એટલાજ ફટકા મારવામાં આવે છે. આદશાહના રસોડામાં નાલાયક ખાવાની જણુસ અથવા દવા માલૂમ પડે તો ઉપરીને ૧૦૦ ફટકા પડે છે ને પેલી દવા તથા જણુસ તેને ખવડાવે છે.

આદશાહની મુલાકાતે જે મોટા અમલદારો આવે અને તેમને આદશાહનો હજીરીયા ખાહના કાઠી આદશાહને મળવા ન દે તો તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

કોઈ ગામના લોકો કોઈ મોટા અમલદારનો સ્મરણુ સ્તંભ ઉભા કરે અને તે કામમાં તે અમલદાર પોતાની ખુશી બતાવે તો તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે.

સર્વે સરકારી નોકરાઓ તથા રૈયતે દેશના રીવાજ પ્રમાણે ધરો બાંધવાં; ધરના ઓરડા પણ ધારા મુજબના બનાવવા; પોશાક, સરસામન તથા ખીજી જણુસો રીવાજ પ્રમાણે બનાવવાં તથા વાપરવાં; જે સરકારી નોકર ઓ રીવાજથી ઉલટો ચાલે તો તેને ૧૦૦ ફટકા અર્થે રૈયત ઉલટી ચાલે તો તેને ૫૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે. જે વસ્તુઓ વાપરવાની સખત મનાઈ હોય તે વાપરે તો વાપરનારને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે, ને જણુ વરસ બંદીબાને નાંખે છે અને તેવી વસ્તુ બનાવનારને ૫૦ ફટકા બાંધી મારે છે.

જાલુ કૌતક ઉપર જે કોઈ ચોપડી લખે તથા જાલુ કૌતક કરે તેથી ખીજા માણસો પોતાની ફરજ ભૂલી જઈ આડે માર્ગે આવે તો તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે. એવી ચોપડી જે વાંચે તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે તથા ત્રણ વરસ બંદીખાને નાંખે છે.

દહેરામાં અર્પણ કરેલી ચીજ જે કોઈ ચોર તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

બાદશાહાની સહી સુદાનો સરકારી દસ્તાવેજ ચોર તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે તથા બાજુ પર ડામ પાડે છે. લશ્કરી ખાતાનાં કાગળમાં ચોર તેને ઝુંગળાવી મારી નાંખવામાં આવે છે.

બાદશાહના મહેલમાંથી કશી વસ્તુ ચોર તેને તરત કાપી નાંખે છે. કોટના દરવાજાની કુંચી જે ચોર તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે તથા તેને ૬૦૦ માઇલ દૂર દેશ નીકાલ કાઢે છે. જે રખેવાળના હાથમાંથી કુંચી ખોવાઈ હોય તેને ૬૦ ફટકા બાંધી મારે છે.

જે અમલદાર સરકારી નાણાં ચોર તેને મોટી સજા થાય છે તથા હાથપર “સરકારી નાણાં ચોર” કરી ડામ પાડે છે. ત્રીશ ડાહર સુધી ચોરી કરી હોય તો ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે તથા ત્રણ વરસ દેશ નીકાલ કાઢે છે. ત્રીશ ડાહર ઉપરની ચોરી કરી હોય તો ૧૦૦ ફટકા મારી જનમ દેશ નીકાલ કાઢે છે.

લોકોને રસ્તામાં લૂંટે તેને કાપી નાંખે છે.

માણસોને ચોરી જાય તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે ને જનમ દેશ નીકાલ કાઢે છે.

જે માણસ પોતાનાં છોકરાંને તેમની મરજી વિરુદ્ધ વેચે તો તેને ૮૦ ફટકાનો માર પડે છે. જે માણસ

ચોરેલાં છોકરાં વચ્ચતાં હ તેને પણ ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

જે કોઈ ઘોર આગળની જમીન ખાદે જેથી કફન દેખાય તો તેને ૧૦૦ ફટકા મારે છે ને ૬૦૦ માર્બલ દૂર દેશ નીકાલ કાઢે છે. યુદ્ધાંતી પેટી ઉંધાડે તો તેને ગુંગળાવીને મારી નાંખે છે. જે કોઈ ફોરેનરની ઘોર ખાદી નાંખે તો તેને ૧૦૦ ફટકા ખાંધી મારે છે.

રસ્તામાં યુદ્ધું પડ્યું હોય ને તેને માદરીની રજ વગર લઈ જઈ દોડે તો તેને ૮૦ ફટકા ખાંધી મારે છે.

જે કોઈ વગર કારણે ખીજના ઘરમાં ધુસે તો તેને ૧૦૦ ફટકા ખાંધી મારે છે. જે કોઈ ચોરને કે લૂટારાને આસરે આવે તેને કાપી નાંખવામાં આવે છે.

છોકરો પોતાનાં માખાપને અથવા છોકરી પોતાના વર કે સાસુ સસરાને મારી નાંખે તો તેને ફટકા કરી કાપી નાંખે છે. છોકરા કે છોકરીની તપાસ ચાલતી હોય ને તે વખતે તે બંદીખાનામાં હોય ને તે ત્યાંજ મરી જાય તે છતાં તેના ફટકા કરી કાપી નાંખે છે.

વર પોતાની ખાયડીના આશકને તથા ખાયડીને મારી નાંખે તો તેને સજા થતી નથી. જો આશકનેજ મારે ને ખાયડીને ન મારે તો સરકાર તે ખાયડીને સજા કરે છે તથા ગુલામગીરીમાં વચી નાંખે છે. જે પૈસા આવે તે સરકારી તીજોરીમાં જાય છે.

જે કોઈ ત્રણ માણસનાં સામઠાં ખુન કરે તેને રીબાવીને મારી નાંખવામાં આવે છે. તેની માલ મિલકત મરનારાઓનાં કુટુંબને આવે છે. તેનાં ખાયડી છોકરાંને દેશ નીકાલ કાઢે છે.

જાડુગર, માણસને મારી નાંખી જાડુનાં કામમાં તે

માણસના શરીરના ભાગ કામ લગાડ છે તો તેના કટકે કટકા કરી નાંખે છે. તેનાં બાવડી છોકરાંને તથા તેનાં ધરના સધળાં કુટુંબને નિર્દોષ હોય તે છતાં ૬૦૦ માઈલ દૂર દેશ નીકાલ કાઢે છે.

જે કોઈ, માણસને મારી નાંખવા ઝેર બનાવે અથવા ઝેરી જનાવર રાખે તો તેને કાપી નાંખે છે. તેની માલ મિલકત સરકાર લઈ લે છે. તેની બાવડીને, છોકરાંને તથા તેના ધરનાં સર્વે માણસોને ૬૦૦ માઈલ જન્મ દેશ નીકાલ કાઢે છે. જે કુકાનદાર ઝેર વેચે તેને તથા ઝેર ખરીદ કરે તેને ૧૦૦ કટકા બાંધી મારે છે તથા ત્રણ વરસ દેશ નીકાલ કાઢે છે.

વૈદની બૂલધી દરદી મરી જાય તો તે વૈદને કાપી નાંખે છે.

ખંડ કરે તેને રીબાવીને મારે છે. તેનાં સગાં, બાપ, બપાવા, છોકરા, પૌત્ર, કાકા, તથા બત્રીજાઓને કાપી નાંખે છે. એ સગાંઓ ગમે એટલાં દૂર વસ્તાં હોય તે છતાં પકડાવી મંગાવી મારી નાંખે છે. બીજાં દૂરનાં સગાંને તથા તેના કુટુંબની સધળી ઓરતોને ગુલામગીરીમાં વેચી નાંખે છે.

કોઈ ગામનો માદરી પોતાના સગાની કુરિયાદી પોતે જ સાંભળે તો તેને ચાલીશ કટકા બાંધી મારે છે.

છોકરા બાપ ઉપર, બાવડી વર કે સાસુ સસરા ઉપર જુહું કે સાચું કથું પણ તોહમત મૂકે તો તેને ૧૦૦ કટકા બાંધી મારે છે.

જે છોકરા જુઠાં માબાપના કહ્યામાં નહીં રહે તથા તેમનું ગુજરાન નહીં કરે તો તેને ૧૦૦ કટકા મરવામાં આવે છે.

સરકારી અમલદાર લાંચ લે તેને વધતી આછી સજા કરે છે. નાની લાંચ લે તો તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારી દેશ નીકાલ કાઢે છે. મોટી લાંચ લેનારને ગુંગળાવી મારી નાંખે છે.

જે કોઈ સરકારી સિકાની નકલ કરે તેને તથા તેના હાથ તળેના સઘળા કામદારોને ગુંગળાવી મારી નાંખે છે.

બાદશાહની રજા વગર જે કોઈ મોટા અમલદારની તપાસ ચલાવે તેને કાપી નાંખે છે.

જારકાની બાયડી સાથે આડા વહેવાર રાખે તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે. જે કોઈ પરણેલી સ્ત્રીને કાઢી લઈ જાય તેને ગુંગળાવી મારી નાંખે છે.

જે માણસને હાથે અકસમાતથી આગ લાગે તેને ૪૦ ફટકા બાંધી મારે છે. જાણી જોઈ આગ લગાડનારને કાપી નાંખે છે.

નાટક કરનારા નાટક શાળામાં આગળા બાદશાહ, બેગમ, શાહજહાં તથા મોટા અમલદારોના નાટક કરે તેને ૧૦૦ ફટકા બાંધી મારે છે. જે સ્ત્રી નાટકને ઉત્તેજન આપે તેને પણ સ્પેટલીજ સજા થાય છે.

ગામમાં ચોરી થયા પછી ગામના પટોલ તથા પોલીસને ઉપરી ચોરને એક માસમાં પકડી ન લાવે તો તેમને ૨૦ ફટકા બાંધી મારવામાં આવે છે; જો માસમાં નહીં પકડે તો ૩૦ ફટકા અને ચાર માસમાં નહીં પકડે તો ૪૦ ફટકા મારે છે. તે ગામના માદરીના પણ જો માસના પગાર કાપી નાંખે છે.

માદરી ગુનેહગારને જાણી જોઈને માતની સજા કરે તો તે માદરીને મારી નાંખવામાં આવે છે.

બંદવાને ફટકા મારતી વખતે જે હથીઆરથી ફટકા મારવા જોઈએ તે વડે ન મારતાં ખીજા હથીઆરથી મારે તો ફટકા મારનાર સીપાઈને તથા મરાવનાર માદરીને ૪૦ ફટકા મારવામાં આવે છે. જેટલા જોરમાં ફટકા મારવાના હોય તેટલા જોરમાં નહીં મારે તો તેટલા ફટકા મારનારને તથા માદરીને મારવામાં આવે છે.

જે ગુનેહગાહરોને બંદીખાનાની સજા થઈ હોય તેમને સરકારી મીઠાના અગરમાં અથવા લોખંડના કારખાનામાં કામ કરાવા લઈ જાય છે. ગુનેહગાર માંદો પડે તેને સાજો થવા ધરે મોકલે છે. સાજો થઈ આવ્યા પછી જેટલા દિવસ ધરે રહ્યો હોય તેટલા દિવસ વધારે કામ તેને કરવું પડે છે. જે વરસનું બંદીખાનું મળ્યું હોય તો આંખુ વરસ તેને કામ કરવું પડે છે, ઓટલે જેટલા દિવસ ગેરહાજર રહ્યો હોય તેટલા દિવસ વધારે કામ કરે ત્યારે તેનો છૂટકારો થાય છે. જે તે તેટલા દિવસ નહીં કામ કરે અથવા તે ગુનેહગાર ધરથી પાછો નહીં આવે તો તેને બદલે ગુનેહગારના ઉપરીને કામ કરવું પડે છે તથા તેને ૧૦૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

ઓરતોને ખુનના કે જીર કર્મના વાંક સિવાય બંદીખાનામાં નાંખવામાં આવતી નથી. જે બંદીખાને નાંખે છે તો તે નંખાવનાર માદરીને ૪૦ ફટકા મારવામાં આવે છે.

અધરા શબ્દના અર્થ.

- ઝીરો દીગરી—થરમેમિટર (સૂરજનો તાપ કેટલો છે તે માપવાનું યંત્ર) ઉપર માડેલી સર્વથી ઉતરતી માત્ર.
- ટાય ટુંગ—દરિયાઈ વંટોળીઆ.
- ચીન ચીન ચાસ—પૂજા.
- પંડિત—વર્ગ.
- જેસ્પુટસો—રોમન કાથોનિક ધર્મ ગુરૂઆ.
- ધાકે છે—ચાલે છે.
- પીસ સ્ટ્રીટ—શાન્ત મોહોલો.
- ખાઈટ કલાહિડ સ્ટ્રીટ—તેજ આસમાન મોહોલો.
- સ્ટ્રીટ આફ પીનેવોલન્સ એન્ડ લવ—માયા તથા સ્નેહ મોહોલો.
- સ્ટ્રીટ આફ યવર લાસટીંગ લવ—હમેરાના પ્યારવાળો મોહોલો.
- સ્ટ્રીટ આફ હંદ્રેદ ગ્રાન્ડ સનસ—સો પૌત્ર મોહોલો.
- સ્ટ્રીટ આફ રીફરેશીંગ પ્લીઝ—થાક ઉતારનાર પવનની લે-હેક્રીનો મોહોલો.
- પર્લ સ્ટ્રીટ—મોતી મોહોલો.
- મારકેટ આફ ગોલ્ડન પ્રોપ્રીટીસ સ્ટ્રીટ—અતિ લાભકારક બજાર મોહોલો.
- પ્રજસતાક—લોકોથી ચાલતું.
- મંત્રમિંડળ—વજીરોની સભા.
- સાલ્ટ કમીરાનર—મીઠાના ખાતાનો અધિકારી.
- પ્રોવીઝન કમીરાનર—ખાદ્ય ખોરાક રાખનાર અધિકારી.
- ગ્રીફેકટ—ગામડામાં હાકમી બલાજીનાર.
- મરીન ઇન્સ્પેક્ટર—દરીઆખાતાની તપાસ રાખનાર અધિકારી.

લીટરરી ચાનસીલર—પાઠશાળાનો ઉપરી.

તારતરી જેતરલ—લશ્કરનો તારતર સરદાર.

સર્વોપરિ—સર્વેની ઉપર ચઢતો.

રણભૂમી—લડાઈનું મેદાન.

ચાઈનીસ ક્લાસીકસ—ચીનાઈ બાષામાં રચાયેલા તેર
સરસ ગ્રંથ.

પ્રાણ પ્રિય—દીલો જાન.

તૃપ્ત—સંતોષ.

ગર્વ—હંકાર.

જરાપણામાં—ખુદાપણામાં.

ધતરાજી—ગેર મહેરબાની.

અગોળવેત્તા—અયોતિષી.

ઈતમામ—સવારી.

ફૌરેતરૌ—પારકા દેશના લોકો.

ધનુષ્ય—કામઠું.

કાંડા—હાથના પોહોંચ્યા.

બેલીફ—કોરઠનો સમત પોહોંચ્યાડનાર માણસ.

દેહાન્ત—જીવ જવાની.

પ્રિતૃહત્યા—આપનું ખુન.

પાખંડી—ઢાંગી.

અસાધની—પતિવ્રતા નહી, નિર્ભજ.

ગર્ભપાત—અજાતકારે છોકરું પાડવું.

આર્ય—ઈંચા કુળના.

કલબ—પુર.

કુલીન—ઈંચા વર્ણની.

ફાન્ડલોંગ આસપિટલ—માણસ વગરનાં છોકરાંને રાખ-
વાનું ડેકાઈ.

સંતાન—છોકરું.

